

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2006: 112
ISSN 1404-0891

En undersökning utifrån den ramfaktorteoretiska modellen av tre folkbiblioteks förutsättningar att vara en resurs för högskolestudenter

OLA KUMLIN
MATHIAS OLSSON

HÖGSKOLAN I BORÅS

© **Författarna**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: En undersökning utifrån den ramfaktorteoretiska modellen av tre folkbiblioteks förutsättningar att vara en resurs för högskolestudenter.

Engelsk titel: A study of the conditions of three public library to support university students based on a frame factor-theoretical model.

Författare: Ola Kumlin och Mathias Olsson

Färdigställt: 2006

Handledare: Brigitte Kühne

Kollegium: Växjö universitet

Abstract: The aim of this thesis is to study the conditions three public libraries have to be a resource for university students. The libraries are all situated at a distance from universities that allow the students to commute between the university and their homes. These students often make the same demands on the public library as they do on the university library. In order to conduct this study the frame factor theory has been used. This theory was developed by pedagogic scholars during the 1960s and focuses on how the framework surrounding the school affects the learning results. By means of using this theory it is possible to study how the framework surrounding the public libraries affects their abilities to assist the students. The frame factors are divided in two main parts, which are organizational frames and the participant's conceptions. These frames are studied on a national as well as on a local level. The method that has been used is qualitative interviews with local politicians, librarians and university students. The purpose for choosing these three groups is to get their different points of view of how the public library can be a resource for the students. The thesis shows that although co-operations between public and university libraries already exist these co-operations must be more developed than they are today. It also shows that the conceptions that the different participants carry not always are in accordance and that the public libraries therefore must be better on marketing themselves.

Nyckelord: Folkbibliotek, Högskolestudenter, Ramfaktorteori, Ramfaktorer, Politiker, Styrdokument

1. Inledning	5
1.1 Uppsatsens disposition.....	5
1.2 Problemformulering.....	5
1.3 Syfte	6
1.4 Frågeställningar	6
1.5 Definitioner	6
1.6 Avgränsning.....	7
2. Bakgrund.....	8
2.1 Högskoleutbildning.....	8
2.2 Folkbibliotek och högskolestudenter	8
2.3 BILL-projektet.....	11
2.4 KULDA	12
3. Tidigare forskning	14
4. Ramfaktorteori	19
4.1 Bibliotekets ramfaktorer	22
5. Metod.....	26
5.1 Kvalitativ intervju.....	26
5.2 Dokumentstudier.....	26
5.3 Urval	27
5.4 Etik.....	28
5.5 Konstruktion av intervjuguider	29
5.6 Hermeneutik	31
6. Presentation av de undersökta biblioteken	32
6.1 X kommun	32
6.2 Y kommun	32
6.3 Z kommun.....	33
7. Analys och diskussion	34
7.1 Politiska styrdokument	34
7.1.1 Bibliotekslag.....	34
7.1.2 Högskolelag.....	36
7.2 Regionala och kommunala ramar	37
7.2.1 Budget.....	37
7.2.2 Regionala styrdokument	38
7.2.3 Lokala styrdokument	39
7.2.4 Lokala styrdokument för X.....	40
7.2.5 Lokala styrdokument för Y.....	41
7.2.6 Lokala styrdokument för Z.....	42
7.2.7 Policy för bemötande av högskolestudenter	42
7.3 Medverkandes föreställningar	44
7.3.1 Propositioner och utredningar.....	45
7.3.2 Kommunpolitiska föreställningar	47
7.3.3 Bibliotekariers och studenters föreställningar	49
7.4 Folkbibliotekets resurser.....	52
7.4.1 Tryckt material.....	52
7.4.2 Elektroniskt material.....	53
7.4.3 Bibliotekarien som pedagogisk resurs	55
7.4.4 Tid	56
8. Slutdiskussion.....	60
9. Sammanfattning	64

9. Käll- och litteraturförteckning	66
9.1 Otryckta källor	66
9.2 Tryckta källor.....	66
9.3 Elektroniska källor.....	69
Bilaga 1	71
Frågor till politiker.....	71
Bilaga 2.....	72
Frågor till bibliotekarier.....	72
Bilaga 3.....	73
Frågor till studenter.....	73

1. Inledning

Högskolestudenter är i dag inte en lika homogen grupp som för ett par decennier sedan, då det naturliga steget var att börja studera vid universitet och högskola omedelbart efter avslutade gymnasiestudier. I stället väljer flera i dag att arbeta, resa eller kanske bilda familj innan de fortsätter med sina studier. Även kraven på fortbildning och vidareutbildning, sådant som brukar kallas det livslånga lärandet, ter sig annorlunda i dag än för ett par decennier sedan. I dag är det för det mesta vare sig möjligt eller önskvärt att utbilda sig en gång för att därefter arbeta fram till pensionen. Att underhålla, utveckla och bygga på kunskaper har blivit ett allt större krav och ett naturligt inslag i arbetslivet. Sverige, liksom många andra länder, går alltmer över i ett tjänstesamhälle där kunskaper är färskvaror, som ständigt behöver kompletteras och byggas på.

Detta har medfört att studenterna vid lärosätena runt om i landet har en större spännvidd beträffande ålder och livssituationer. Något som i sin tur innebär att studenterna helt enkelt ställer olika krav och har olika vanor. För de många pendlare eller distansstuderande kan en sådan vana vara att använda sitt folkbibliotek som studiebibliotek, dels för att söka information, dels för att använda det som studieplats. För denna målgrupp känns det inte orimligt att ställa samma krav på sitt folkbibliotek som på sitt högskolebibliotek – de besöker helt enkelt ett bibliotek för att lösa en viss uppgift eller hämta viss information. Vem som är huvudman för biblioteket är i deras ögon inte intressant.

En anledning till valet av uppsatsämne är att det är intressant att studera förutsättningarna som folkbiblioteken har att ge service till användargruppen högskolestudenter, om de kan ge samma service som högskolebiblioteken och om studenterna därmed har samma förutsättningar att uppnå studiernas kunskapsmål som studenter som använder högskolebiblioteken har.

1.1 Uppsatsens disposition

I kapitel ett och två presenteras uppsatsens ämne och bakgrund, samt problemformulering, syfte och frågeställningar. Det tredje kapitlet ger en översikt över tidigare forskning. Kapitel fyra behandlar uppsatsens teori, det vill säga ramfaktorteorin. I kapitel fem avhandlas de metodiska utgångspunkterna, vilka är den kvalitativa intervjun och litteraturstudier av dokument. Uppsatsens sjätte kapitel presenterar de undersökta biblioteken. Sjunde kapitlet varvar en analys och diskussion av olika dokument med en analys och diskussion av det empiriska materialet. Kapitel 8 ger en sammanfattande slutdiskussion samt visar ett par möjligheter till framtida forskning. Därefter sammanfattas uppsatsen i kapitel nio. Sist följer en källförteckning.

1.2 Problemformulering

Högskolestudenter är alltså en användargrupp som har ökat på folkbiblioteken. Detta är en användargrupp som kan tänkas ställa mer avancerade krav vad gäller tillgång till tryckt och digitalt material än andra användargrupper. Problemformuleringen för uppsatsen lyder:

- Vilka förutsättningar har folkbiblioteken att vara en resurs för användargruppen högskolestudenter?

Högskole- och universitetsbibliotek har till uppgift att ge service till studenter och har naturligtvis betydligt större resurser för detta ändamål än vad folkbiblioteken har, men en stor grupp av studenterna använder sig ändå i hög grad av sitt närmaste folkbibliotek. Studenter från olika kommuner kan därmed ha olika möjligheter till litteraturförsörjning, beroende på vilka resurser och vilken policy folkbiblioteken har för att ge service till studenterna, vilket naturligtvis ger olika förutsättningar för att lyckas med sina studier.

1.3 Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka vilka villkor och möjligheter tre folkbibliotek har att ge service till användargruppen högskolestudenter utifrån en ramfaktorteoretisk modell.

1.4 Frågeställningar

Uppsatsens frågeställningar är:

- Hur påverkar och styr ramfaktorer folkbibliotekens service till högskolestudenter?
- Vilka resurser har folkbiblioteken att erbjuda högskolestudenter?
- Hur ser folkbibliotekarierna på sin roll gentemot denna användargrupp?
- Hur ser politikerna på folkbibliotekens roll i utbildningsväsendet?
- Vad anser studenterna om folkbibliotekens roll i deras utbildning?

De båda första frågeställningar har att göra med organisatoriska ramar och bibliotekens fysiska förutsättningar. De tre avslutande frågeställningarna berör föreställningar som de medverkande bär på. Dessa föreställningar har betydelse för vilka anslag som tilldelas biblioteken och hur bibliotekens resurser utnyttjas.

1.5 Definitioner

Ramfaktor – Detta begrepp avser lagar och styrdokument som påverkar och riktar sig mot biblioteksverksamheten. Exempel på lagar är Bibliotekslagen och Högskolelagen, och exempel på styrdokument är biblioteksplaner och kommunpolitiska direktiv.

Ramfaktorer kan vara riksomfattande, regionala eller lokala. Men ramfaktorer kan även vara abstrakta och omfatta sådant som politikernas, bibliotekspersonalens och studenternas inställningar till biblioteksverksamheten och vad det har för funktion – alltså de medverkandes föreställningar.

Student – Studenter är ett begrepp som kan innefatta ett stort antal grupper inom många olika kontexter. Den grupp av studenter som denna uppsats ska fokusera på är högskole- och universitetsstudenter, som inte bor i samma kommun som lärosätet de studerar vid. Det kan handla om distansstudenter, studerande vid Högskolecenter eller studenter som läser traditionella kurser eller program, men som pendlar mellan lärosätet och sin

hemkommun. Gemensamt för dessa studenter är att de inte har sitt högskole- eller universitetsbibliotek i omedelbar fysisk närhet.

Vuxna studerande – Detta är ett begrepp som ofta har varierande innebörd. Ibland omfattas studenter från både kommunala vuxenutbildningar och högskolestudenter, andra gånger bara studenter inom kommunala vuxenutbildningar. Därför krävs viss uppmärksamhet när detta begrepp används i olika sammanhang, så att innebörden av begreppet förstås på rätt sätt, beroende på författarens definition. Den grupp som faller under begreppet i denna uppsats är kommunala vuxenstudenter.

Resurser – Med resurser avses vad ett bibliotek har att erbjuda studenterna. Begreppet rymmer olika medier, så som böcker, databaser, tidningar och tidskrifter, men även sådant som studierum, datorer för att skriva och/eller söka information på och bibliotekariernas kompetens.

Informationskompetens – Detta begrepp har varit i fokus i en stor del av biblioteksdiskursen under ett flertal år och det finns flera definitioner av det. Birgitta Hansson och Olle Rimsten, bibliotekarie respektive lärare vid Örebro universitet, har angett nio punkter som bör utmärka en informationskompetent person:

- är medveten om sina informationsbehov
 - formulerar frågeställningar utifrån informationsbehovet
 - identifierar lämp ligo informationskällor
 - utvecklar effektiva sökformuleringar
 - använder olika typer av källor
 - utvärderar information
 - organiserar information för praktiskt användande
 - integrerar ny information med befintlig kunskap
 - använder information i kritiskt tänkande och vid problemlösning
- (Hansson & Rimsten, 2005, s. 34)

När begreppet informationskompetens används längre fram i uppsatsen är det dessa färdigheter som ingår i begreppet.

1.6 Avgränsning

En större undersökning inom detta område hade kunnat jämföra folk- och högskolebibliotek i större utsträckning än vad som är möjligt att göra med det material som samlats in till denna uppsats. Men av utrymmesskäl har det varit tvunget att göra ett relativt begränsat urval, varför undersökningen avgränsar sig till att enbart behandla förhållandet mellan folkbibliotek och högskolestudenter i tre kommuner. Empirin från dessa tre kommuner kommer att analyseras som en enhet och inte var för sig. Anledningen är att de tre kommunerna är relativt lika varandra och därför är det inte relevant att jämföra dem.

2. Bakgrund

I detta avsnitt gör vi en översikt över relationen mellan folkbibliotek och högskolestudenter. Bakgrundsfakta, som till exempel statistik över antalet högskolestudenter presenteras, liksom ett par utredningar och projekt som har varit av betydelse för utvecklingen inom området.

2.1 Högskoleutbildning

Redan i betänkandet av 1968 års utbildningsutredning ansågs högskolestudenter och folkbibliotek vara en möjlig kombination. Där föreslås att högskolor ska byggas på sådana orter som har en stark kommunal biblioteksverksamhet (*Högskolan: Betänkande av 1968 års utbildningsutredning*, SOU 1973: 2, s. 319). Med andra ord räknade man tidigt från politiskt håll med att de kommunala folkbiblioteken skulle vara en resurs för studenterna på de nya högskoleorterna.

Antalet högskoleorter har från 1970-talet fram till våra dagar blivit avsevärt fler. 1976 fanns möjligheten att läsa högre utbildningar i 35 städer i landet. Denna siffra kan jämföras med 2002, då samma möjlighet fanns i 65 städer. Under 1990-talet ökade antalet studenter inskrivna vid Sveriges universitet och högskolor med 60 % (Stenquist 2003, s. 83). Mellan åren 1995/96-2003/04 ökade det totala antalet studenter med ungefär 40 %. Läsåret 2004/05 var det första året sedan mitten av 80-talet som det totala antalet studenter minskade, men antalet studenter i grundutbildning uppgår ändå till närmare 400 000. Samtidigt fortsätter ökningen av antalet distansstudenter och den gruppen utgjorde läsåret 2004/05 en femtedel av det totala antalet studenter. Mellan åren 1995/96-2004/05 tredubblades antalet distansstudenter. Som Statistiska centralbyråns senaste undersökning visar är det emellertid inte ovanligt att distansstudenter också är inskrivna som campusstudenter, varför siffrorna ska tas med viss försiktighet. Undersökningen visar också att distansstudenter ofta är äldre än campusstudenter. Därför är det inte svårt att dra slutsatsen att deras studiesociala situation ser annorlunda ut jämfört med campusstudenten (Statistiska centralbyrån).

2.2 Folkbibliotek och högskolestudenter

En konsekvens av den högskolereform som genomfördes under 1970-talet, och som innebar att fler orter fick högskolor, var att antalet högskolestudenter på landets folkbibliotek blev fler och detta är en utveckling som har fortsatt sedan dess. I Statens kulturråds rapport *Ett bildat folk – de högskolestuderande och folkbiblioteken* (1995) presenteras en enkätundersökning som genomfördes på 18 folkbibliotek och som visade att 47 % av folkbibliotekens besökare sorterade under användargruppen högskolestudenter (s. 8). Det bibliotekarierna på folkbiblioteken lyfte fram som problemområden i förhållandet till högskolestudenter var kurslitteratur, fjärrlån, läsplatser och studenternas undermåliga kunskaper i bok- och biblioteksväsendet (Harnesk 2002, s. 30).

1998 presenterade Sveriges Allmänna Biblioteksförening (SAB), Kommunförbundet och DIK-förbundet en enkätundersökning. Enligt denna undersökning var 47 % av folkbibliotekens besökare studerande på olika nivåer varav 38 % av de studerande läste på universitets- och högskolenivå (Stenquist, s. 85). I SOM-institutets undersökning

från 2000 framgår också att studerande i olika åldrar utgör en stor grupp av folkbibliotekens användare och att detta har påverkat bibliotekens verksamhet. Undersökningen visar också att studerande med tillgång till högskole- och universitetsbibliotek i stor utsträckning tar del av även folkbibliotekets resurser för sina studier. (Höglund & Johansson 2001, s. 339-355)

Problematiken med högskolestudenters användande av folkbiblioteken är alltså inte ny, vilket bland annat framgår i *Kulturrådets skrivelse till utbildningsdepartementet* (1977)¹. I skrivelsen ställs frågan om de kommunala folkbiblioteken kan påkrävas ansvar för sådana statliga verksamheter som universitet och högskolor utgör. I skrivelsen står, citerat genom Harnesk, att:

de nya högskolorna och distansundervisningen har tillkommit utan att avtal träffats med berörda lokala och regionala biblioteks huvudmän om statliga bidrag till medier, personal och fjärrläneporto [...] Det är utan tvekan rationellt att anlita folkbiblioteken i högskoleutbildningen, men detta förutsätter att staten svarar för den nödvändiga resursförstärkningen (Harnesk, s. 25).

Detta har varit ofta diskuterad fråga genom åren: Vem ska ta det huvudsakliga ansvaret för studenternas informationsförsörjning? Samma år, alltså 1977, kom BIDOK och SINFDOK-utredningens² redogörelse *Vetenskaplig och teknisk litteraturförsörjning* som tog upp relationen mellan folk- och högskolebibliotek. I denna rapport stod att läsa att ambitionen ska vara att ”i stort sett samma förutsättningar skall gälla oavsett var i landet utbildning på högskolenivå bedrivs” (SOU 1977: 71, s. 150). Något absolut krav på likvärdig service ställs inte, bara att den ska vara *i stort sett* likvärdig, vilket är en vagt formulerad ambition och skillnaderna kan ändå vara betydande.

Ur BIDOK och SINFDOK-utredningen följde en proposition i vilken regeringen tryckte på vikten av samarbete mellan forskningsbibliotek och folkbibliotek. Det var viktigt att bygga ut samarbetet och att gemensamt kunna utnyttja de befintliga resurserna. Samtidigt som regeringen ansåg det vara av yttersta vikt att informationsförsörjningen blev väl tillgodosedd på de nya högskoleorterna, så ville de inte sätta upp några allomfattande regler för hur denna informationsförsörjning skulle tillgodoses. Detta berodde både på kommunernas självbestämmande och på högskolornas rätt att själva fördela sina resurser (Harnesk, s. 26).

Frågan om vem som har det huvudsakliga ansvaret för studenternas informationsförsörjning togs också upp i samband med folkbiblioteksutredningen i början av 1980-talet. I folkbiblioteksutredningens rapport från 1983, *Folkbibliotekens service till högskolestuderande*, dras slutsatsen att ”det primära ansvaret för de högskolestuderandes litteraturförsörjning bör ligga på respektive högskola och de studerande själva” (DS U 1983:11, s. 21). Vidare framhåller man att det är upp till varje kommun ”vilken kompletterande service folkbiblioteken skall ge de högskolestuderande” (s. 21).

I *Folkbibliotek i Sverige: betänkande av folkbiblioteksutredningen*, ett slutbetänkande från 1984, står att läsa att tack vare ett förbättrat samarbete mellan folk- och högskolebibliotek, så har situationen i ett flertal kommuner förbättrats när det gäller

¹ Eftersom skrivelsen har visat sig vara svår att få tag på citeras den genom Harnesk.

² BIDOK är en förkortning av Biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén. SINFDOK är en förkortning av Statens råd för vetenskaplig information och dokumentation.

studenternas informationsförsörjning. (SOU 1984: 23, s. 173f.). Detta hänvisade regeringen till i den proposition som lades fram 1985, något som dock ifrågasattes från flera håll, bland annat från TCO som menade att högskolorna ännu inte tog tillräckligt stort ansvar för den service det ökade antalet högskolestudenter krävde i de utlokaliserade högskolorna runt om i landet (Harnesk, s. 26).

Men stridigheten mellan statligt och kommunalt pågår över användarnas huvud, användare som antagligen inte är speciellt insatta i problematiken. Enligt kulturrådets rapport *Ett bildat folk* gör användarna inte någon skillnad på folk- och forskningsbibliotek: de vänder sig helt enkelt till det bibliotek de tycker passar dem och där de får bäst service. Vem som är huvudman för biblioteket ifråga saknar betydelse (*Ett bildat folk*, s. 6). Däremot har det betydelse för bibliotekspersonalen på folkbiblioteken som möter studenterna i referenssamtalen. Bibliotekarier som Stenquist talat med berättar att de lägger ner uppskattningsvis ”50 procent av arbetet i bibliotekens informationsdiskar till [...] att hitta information i böcker och databaser och att gå igenom litteraturlistor och eventuellt reservera böcker” åt studenter (Stenquist, s. 85).

De resurser som krävs av ett folkbibliotek för att bli jämbördigt med ett högskolebibliotek är kostsamma. Det kan bland annat handla om litteraturinköp och dyra databaser. Och frågan är om det är rimligt att ställa samma krav på ett kommunalt folkbibliotek att det ska leva upp till att hålla samma standard som ett statligt finansierat bibliotek, vars huvudsakliga uppgift är just att rikta sig till användargruppen studenter. Fortfarande, nästan trettio år efter *Kulturrådets skrivelse till utbildningsdepartementet* och drygt tjugo år efter slutbetänkandet *Folkbibliotek i Sverige: betänkande av folkbiblioteksutredningen*, finns samma inställning på vissa håll inom folkbiblioteksvärlden. Man anser att studenter i första hand ska vända sig till sina högskolebibliotek och folkbiblioteken ser det inte som sin huvudsakliga uppgift att serva denna användargrupp, trots att det går att finna stöd i Bibliotekslagen att folkbiblioteket är till för alla invånare, att det ska främja utbildning och att det ska samarbeta med högskolebibliotek. Problemet med att högskolestuderande har olika förutsättningar att klara av sina studier beroende på vilken kommun de bor i är därmed fortfarande högst aktuellt.

Flera utredningar har pekat på att högskole- och universitetsutbildningar är statliga verksamheter och att kommunerna måste få ersättning om deras resurser ska användas och vara till stöd för dessa statliga verksamheter. Ett problem kan vara att regering och riksdag inte gett några direktiv eller någon vägledning för hur folkbiblioteken ska förhålla sig. En viktig faktor i problematiken är den kommunala självbestämmanderätten. I stället har riksdag och regering föreslagit att lokala avtal ska slutas mellan aktuella högskolor och folkbibliotek, avtal som också slutits på vissa håll, men som aldrig överlevt under någon längre tid (*Ett bildat folk*, s. 7). Stenquist menar att folkbiblioteken hittills klarat sig genom att göra omprioriteringar och omfördela redan befintliga resurser, vara innovativa och improvisera fram lösningar. Men ”[n]u behövs det en bättre kartläggning av de studerandes behov, systematiserad vidareutbildning av personalen och långsiktiga lösningar på de studerandes behov av läromedel inklusive tillgång till elektroniska medier” (Stenquist, s. 89).

2.3 BILL-projektet

Ett av de större projekt som den numera nedlagda Distansutbildningsmyndigheten (Distum) finansierade i slutet av 1990-talet var det så kallade BILL-projektet (Bibliotekens roll i det livslånga lärandet)³. Detta projekt var indelat i en rad delprojekt och syftet var att stärka folkbiblioteken i deras roll som en lokal resurs för stöd i utbildningar, och då särskilt med distansstudenterna i åtanke. I det delprojekt som var förlagt till Västra Götalandsregionen prövades metoder för medieurval och för hur beståndet skulle vara uppbyggt för att på bästa sätt tillgodose användargruppen distansstudenter (Harnesk, s. 32). Intressant med BILL-projektet är att det är där som begreppet ”studiebibliotekarie” blir etablerat. Begreppet definieras i BILL-projektets slutrapport, genom Harnesk, som:

en funktion med särskilt ansvar för vuxna studenter av olika kategorier. Studiebibliotekarien bedriver kontaktarbete med distansstudenter, lärcentra, högskolor och andra utbildningsanordnare. Studiebibliotekarien samlar in kunskap om utbildningssituationen i kommunen och planlägger bibliotekets utbildningsstöd lokalt (s. 33).

Definitionen ringar på ett bra sätt in vad man kan föreställa sig att en studiebibliotekarie ska ägna sig åt. Vikten av samarbete mellan lärosäte och bibliotek är viktigt att lyfta fram. Biblioteken bör vara en naturlig del inom utbildningsväsendet. Ett exempel på där biblioteket har fått vara delaktigt är Z kommun. Vid etablerandet av ett högskolecenter i kommunen var biblioteket med i planeringen. Bibliotekschefen menar att samarbetet mellan bibliotek, politiker och utbildningsanordnare har fungerat bra under uppbyggnaden av högskolecentret. Det ger större möjligheter för biblioteket att kunna fungera som ett stöd om det får vara en integrerad del redan under uppbyggnaden av en verksamhet som exempelvis ett högskolecentrum. Om däremot biblioteket inte får vara delaktigt i en sådan uppbyggnadsprocess är risken större att biblioteket inte kommer att kunna leva upp till de krav som senare kommer att ställas på det angående informationsförsörjningen till studenterna. Det ligger i allas intresse, bibliotekets, politikernas och utbildningsanordnarnas, att på ett tidigt stadium införliva biblioteket i uppbyggnaden, för att säkra ett kommande informationsbehov.

Ur BILL-projektet föddes en rad nya projekt. Bland det som fortsättningsprojekten fokuserade på hörde sådant som bibliotekens tekniska verktyg, de nya arbetsformerna som den tekniska utvecklingen leder till och den nya yrkesrollen som studiebibliotekarie och bibliotekspedagog. De nya tekniska verktygen ger bibliotekarien andra möjligheter både beträffande referensarbetet och att kunna erbjuda nätbaserade tjänster åt användare. Ett av dessa projekt var EBILL. Detta projekt fokuserade i huvudsak på två saker: elektroniska tjänster till distansstuderande och att etablera studiebibliotekarier på folkbiblioteken som en permanent tjänst (Harnesk, s. 33). Denna strävan har ännu inte uppfyllts fullt ut. Förvisso har inte alla folkbibliotek en studiebibliotekarie, men det går ändå att se en ökning och en strävan efter att en sådan tjänst ska finnas med i organisationen.

³ Eftersom BILL-projektets webbplats inte längre finns och projektet dessutom visat sig vara svårt att få tag på i tryckt form citeras det genom Harnesk.

2.4 KULDA

KULDA är ett konsortium som bildades 2001 och är placerat till Västra Götalands regionbibliotek. Bland annat arbetar KULDA med upphandling av licensdatabaser åt folk- och skolbibliotek och utbildning i användandet av digitala tjänster. 2003 ansökte Västra Götalands regionbibliotek om anslag hos Statens kulturråd för att utreda hur villkoren såg ut för ett fortsatt och utvecklat samarbete mellan KULDA och BIBSAM beträffande tillgängliggörandet av licensbelagt material. Uppslaget att göra denna utredning kom från NABIS-gruppen, vilket är en grupp bestående av företrädare från både folk- och högskolebiblioteksvärlden, Statens kulturråd och Kungliga Biblioteket (KB). Utredningen genomfördes och man insåg att det var ett stort och komplext område och att det fanns behov av ytterligare en utredning. Därför finns både en KULDA-utredning 1 och en KULDA-utredning 2 (*KULDA-utredningen 2*, paginering saknas).

Den första KULDA-utredningen undersökte vilka behov folkbiblioteken hade att tillhandahålla licensbelagt material som fanns tillgängligt på högskolebiblioteken. Den riktade sig till 100 huvudbibliotek över hela riket och innefattade både enkäter och djupintervjuer och visade att det går en gräns mellan kommuner med fler än 50 000 invånare. Det är i de större kommunerna som efterfrågan på nättjänster är högre och dessa folkbibliotek har även en positivare inställning till att avsätta pengar för att införskaffa fler elektroniska tjänster. Vidare efterfrågar bibliotekspersonalen utbildning för att ha möjlighet att ge bästa möjliga service till biblioteksanvändarna. (*KULDA-utredningen 1*, paginering saknas).

I undersökningen finns det ett antal element som har betydelse för det framtida utvecklandet av nätbaserade tjänster. I rapporten ställs de upp enligt följande:

- Tillgänglighet och teknik
- Personalens kunskap, kompetens och attityder
- Intern och extern marknadsföring
- Samverkan kring vuxnas lärande
- Rutiner vid medieinköp och referensarbete
- Bibliotekens roll och status i kommunen

(*KULDA-utredningen 1*)

En direkt avgörande aspekt är naturligtvis tillgängligheten. Det är vanligt förekommande att databaserna inte finns tillgängliga på de publika datorerna, utan användaren måste vända sig till informationsdisken för att få tillgång till dem. För även om det finns möjlighet numera att som högskolestudent ta del av högskolebibliotekens databaser genom att logga in med en personlig kod, finns det ändå problem som förhindrar dessa studenter att från sina folkbibliotek utnyttja dessa tjänster. Det är inte ovanligt att kommunens brandväggar förhindrar att denna tjänst blir möjlig (*KULDA-utredningen 1*). Det är med andra ord önskvärt att folkbiblioteken och kommunens IT-avdelningar arbetar fram en lösning för att komma runt detta till synes ganska banala problem.

Den första KULDA-utredningen kommer fram till att i de minsta kommunerna bör frågan om tillgängligheten till de ofta dyra licensdatabaserna lösas genom samverkan mellan flera bibliotek samt med stöd från respektive länsbibliotek. Att kunna ge bättre pedagogisk handledning är efterfrågat, liksom att samarbetet mellan folkbiblioteken och

högskolebiblioteken blir mer ordnat och organiserat. Det handlar inte bara om att ha tillgång till databaserna, utan även om att öka sin kompetens i användandet av dessa. Genom samarbete mellan folk- och högskolebibliotek kan en förståelse utvecklas för varandras arbets sätt och när denna förståelse har uppnåtts kan det vara möjligt att nå en pedagogisk samverkan. Men det handlar även om självrannsakan från folkbibliotekariernas sida. För även om de flesta inser att utvecklingen av nätbaserade tjänster kommer att öka, finner många det svårt att bryta gamla invanda mönster i referensarbetet. Det förefaller vara som om man gör som man alltid har gjort (*KULDA-utredningen 1*). På ett av de för denna uppsats undersökta folkbiblioteken menar bibliotekschefen att de måste arbeta efter de direktiv som ges i högskolelagen, det vill säga att studenterna ska lära sig att själva söka och värdera information. Men detta arbets sätt kan vara svårt att förankra i organisationen och det finns ett avstånd mellan chefens ord och det praktiska arbetet. Det är helt enkelt svårt att få alla bibliotekariärer att arbeta efter samma mönster. En annan förändring som sker i och med den tekniska utvecklingen är att uppslagsverk och annan referenslitteratur inte spelar samma roll i det tryckta formatet. I stället finns detta material i allt större utsträckning i elektronisk form.

Den första KULDA-utredningen hänvisar också till problemen det för med sig för folkbiblioteken att de för det mesta ligger under kultur- och fritidsnämnden eller barn- och utbildningsnämnden. Dessa organisationer har ofta en stor bredd i sina verksamhetsområden, vilket får konsekvenser för folkbiblioteken. Avståndet mellan bibliotekschefer och politiker blir stort. Att politikernas kunskaper om vad en modern biblioteksverksamhet innefattar är dåliga kan knappast påstås vara ovanligt och enda gången biblioteken kommer upp på politikernas dagordning är när det är dags för budgetförhandlingar (*KULDA-utredningen 1*). Naturligtvis är förutsättningarna för att bli en starkare aktör knappast de bästa om förhållandet är det ovan beskrivna. En stark och väl utformad biblioteksplan kan vara ett redskap för att bättre marknadsföra sig gentemot kommunpolitiker och även allmänheten. För att göra biblioteksplanen mera slagkraftig bör den vara förankrad i fler nämnder och i fler verksamheter än enbart ett dokument för bibliotekspersonalen själva, något som Kent Johansson⁴ framhåller i sin artikel i *Biblioteksplaner – en idéskrift* (s. 17). För folkbibliotekets del kan det vara ett sätt att öka sin status om man har en tydligt uttalad satsning mot utbildning. En tjänsteman på Statens kulturråd, som arbetar med biblioteksrelaterade frågor och har intervjuats via telefon för denna uppsats, menar att det går att se de folkbibliotek som har gjort sådana satsningar har fått högre status gentemot de bibliotek som inte har gjort det. Möjligen är det lättare att marknadsföra folkbiblioteket gentemot kommunpolitiker om det finns en tydlig nyttoaspekt att lyfta fram och som politikerna kan se vara en förtjänst för kommunen. Välutbildade invånare är en tillgång och leder till tillväxt.

Den andra KULDA-utredningen tar vid där den första slutade och utvecklar de slutsatser som drogs i den första. Den undersöker bland annat möjligheterna till samarbete mellan folk- och högskolebibliotek. En slutsats som dras i utredningen är att folkbiblioteken inte behöver ha samma utbud av databaser som högskolebiblioteken, men att de däremot ska göra dessa tillgängliga för studenterna via deras egen inloggning. En annan slutsats som dras är att den pedagogiska rollen för bibliotekarien blir allt viktigare.

⁴ Kent Johansson var vid författandet av artikeln 2001 regionråd i Västra Götalandsregion och ledamot av Statens kulturrådsstyrelse.

3. Tidigare forskning

Den största delen av den forskning som bedrivits på området folkbibliotek och studenter är användarstudier och handlar om studenternas informationssökningsprocesser och informationssökningsbeteende. Fokus ligger alltså på hur studenterna går tillväga för att söka information och hur bibliotekarien kan vara en del av informationssökningsprocessen.

Så gör exempelvis Guðrún Þórsteinsdóttir i sin avhandling *The information seeking behaviour of distance students: a study of twenty Swedish library and information science students* (2005). Hennes användarstudie tar sin teoretiska utgångspunkt i informationssökningsteorier samt teorier om distansutbildning och lärande.

Trots att Þórsteinsdóttirs fokus på distansstudenters informationssökningsbeteende ligger vid sidan av uppsatsens syfte finns det flera intressanta iakttagelser och resultat i hennes undersökning som tangerar denna uppsats område. Några av de studenter som har intervjuats för den här uppsatsen är också just distansstuderande. Flera undersökningar som Þórsteinsdóttir hänvisar till, både svenska och internationella, visar att folkbiblioteket är det mest använda biblioteket bland den här gruppen av studenter (Þórsteinsdóttir 2005, s. 49 f.). Enligt dessa undersökningar menar studenterna att folkbibliotekets tillgänglighet samt att studenternas vana vid sitt folkbibliotek spelar större roll för deras biblioteksanvändande än om de får tag i all den information de behöver: "Public libraries are thus accessible, familiar and open, which the students apparently consider more important than finding all needed material" (s. 54).

Att studenterna använder folkbiblioteken i så pass stor utsträckning ställer stora krav på folkbiblioteket att kunna tillhandahålla relevant information för att inte de studenterna ska hamna i ett b-lag när det gäller tillgång till information. Þórsteinsdóttirs studie visar att folkbibliotek överlag har ett gott rykte när det gäller möjligheter att ge service och att graden av personalens serviceinriktning är minst lika viktig som att studenterna får tag i all den information de behöver.

Þórsteinsdóttirs studie har vissa problematiska inslag. Respondenterna i undersökningen är alla studerande inom biblioteks- och informationsvetenskap, varav några också jobbar extra på bibliotek (s. 235 f.). Med andra ord är sannolikheten stor att de genom sin utbildning har fått en medvetenhet om informationssökningsprocessen och kan förmodligen inte gälla som typiska distansstudenter. Med största sannolikhet är de också vana biblioteksbesökare redan innan påbörjade studier. Att några av dem också jobbar på bibliotek ger dem försprång när det gäller att få tillgång till litteratur och de har även möjlighet att dra nytta av kollegors kunskaper. Det hade varit intressantare om undersökningen hade gällt distansstuderande inom olika ämnen och möjligheterna att dra generella slutsatser kring distansstudenters informationssökningsbeteenden hade varit större. Emellertid är Þórsteinsdóttir medveten om dessa problem och önskar mer forskning på distansstudenters informationssökningsbeteenden inom andra ämnen (s. 236).

Þórsteinsdóttir har också skrivit artikeln "Folkbiblioteket och attityder gentemot studerande som användargrupp" publicerad i *Svensk biblioteksforskning* (1997 a, nr 1-

2).⁵ Där redogör hon för en undersökning som gjordes inom ramen för projektet Bibliotek i förändring vid avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap vid Göteborgs universitet hösten 1996. Undersökningen har ett syfte liknande den här uppsatsens. Utifrån intervjuer med företrädare för femton folkbibliotek är Thórsteinsdóttirs syfte att undersöka hur folkbiblioteken ser på högskolestuderande som användargrupp. Alla respondenter i hennes undersökning är medvetna om att högskolestuderande ökade betydligt som användargrupp i början av 90-talet och att denna målgrupp ställer ganska stora krav beträffande litteraturförsörjning, samtidigt som folkbiblioteken har fått genomgå stora nedskärningar i sina budgetar. Det är dessutom en grupp som ofta ställer avancerade referensfrågor och därmed tar mycket tid i anspråk för bibliotekarierna i yttre tjänst, ibland på bekostnad av andra användare. Trots det har inget folkbibliotek lyft fram denna användargrupp i sina måldokument. I enlighet med bibliotekslagen är det framför allt barn och ungdomar och i vissa fall också äldre, synskadade och invandrare som uttryckligen prioriteras i bibliotekens verksamhet. De studerande nämns sällan, ändå kan de utgöra den dominerande gruppen bland bibliotekets besökare (Thórsteinsdóttir 1997 a, s. 123). Thórsteinsdóttir ställer flera mycket intressanta frågor i artikeln: "Hur kan folkbiblioteket anpassa sig till studerandes behov om den målgruppen inte existerar? Hur kan folkbiblioteket avsätta resurser för en målgrupp som är obefintlig?" (s. 123). Hon nämner även att enligt bibliotekslagen ska folk- och högskolebibliotek samarbeta, något som inte var så vanligt förekommande vid tidpunkten för hennes undersökning. Ansvarsfördelningen mellan folk- och högskolebiblioteken är oklar och inga tydliga riktlinjer finns för var gränserna går för respektive biblioteks ansvarsområde. Några folkbibliotek anser att de är till för att serva allmänheten, vilket naturligtvis innebär att de även ska serva studenterna, medan andra i större utsträckning hänvisar studenterna till sina högskolebibliotek. Som tidigare nämnts har det för studenternas del ingen eller liten betydelse vem som ansvarar för det bibliotek de använder så länge de kan hitta den information de söker.

Samarbete mellan folk- och högskolebibliotek är också något som önskas i rapporten *Ett bildat folk*:

Det borde vara en angelägenhet för hela det allmänna biblioteksväsendet att eftersträva en samverkan och formulera en gemensam målsättning och strategi för att lösa frågan om de högskolestuderande och deras litteraturförsörjning. En sådan samverkan skulle vara ömsesidigt fördelaktig och möjliggöra ett närmande mellan högskole- och folkbiblioteken. (s. 78)

Rapporten är skriven 1995, ett år innan Thórsteinsdóttir med fleras forskningsprojekt Bibliotek i förändring, och uppenbarligen har några samarbeten inte hunnit komma till stånd i någon större utsträckning under den tiden. Vad som är intressant för den här uppsatsens syfte är i hur stor utsträckning något samarbete mellan folk- och högskolebibliotek förekommer idag, nästan tio år senare. Det är också intressant att se om de studerande nämns i bibliotekens målformuleringar och verksamhetsplaner idag. Problematiken med att det är en stor och dominerande användargrupp på biblioteken har inte minskat, tvärtom, och bibliotekens resurser har heller inte ökat i någon nämnvärd omfattning sedan 1996. En genomgång över bibliotekens resurser mellan 1989-2001 som gjordes av John Erik Forslund för promemorian *Om biblioteksverksamheterna* visar att bibliotekens samlade personalstyrka minskar. Antalet filialbibliotek minskar

⁵ Artikeln är en ombearbetning av Thórsteinsdóttirs magisteruppsats *Folkbiblioteken och de högskolestuderande: Hur bemöts de studerande i biblioteket?* (1997 b).

markant, vilket naturligtvis också är en bidragande faktor till att personalstyrkan minskar. Det samlade öppethållandet minskar också under den här tiden. Likaså gör nyförvärv av böcker och tidskrifter. Samtidigt ökar, som nämnts tidigare, antalet studerande på olika nivåer under denna period (Forslund 2003, s. 48). Fortfarande är det många målgrupper som slåss om resurserna.⁶

Att det inte alltid är informationens kvalitet som är det avgörande ur de studerandes synvinkel visar magisteruppsatsen *Högskolestudenters upplevelser av folkbibliotekariers bemötande och kunskap* (2002) av Stina Jonsson och Ingrid Svensson. Uppsatsen baseras på en företagsekonomisk teori om service och studenterna framhåller att det är viktigare att bibliotekarien är serviceinriktad än kunnig och att de vill att bibliotekarierna ska söka fram informationen åt dem i stället för att de ska behöva göra det själva. Denna inställning från studenterna är möjlig att koppla till ramfaktorn ”medverkandes föreställningar”. Studenterna ser bibliotekarieyrket som ett serviceyrke och tidigare erfarenheter av bibliotek påverkar hur de ser på biblioteket under deras studietid.

Med tanke på att studenter förväntas utveckla sin informationskompetens under utbildningens gång är det naturligtvis inte eftersträvansvärt att bibliotekarierna söker fram allt material åt studenterna. Konflikten mellan alltför serviceinriktade folkbibliotekariers och högskolebibliotekariers inriktning på att ge hjälp till självhjälp har uppmärksamats på andra håll. Till exempel i en debatt i *DIK-forum* där Nätuniversitetets generaldirektör Mats Ericson i en intervju med Peter Almerud menar att folkbibliotekarierna inte ska ”agera curlingföräldrar åt högskolestudenterna”, en metafor som innebär att bibliotekarien inte ska ta allt ansvar för studenternas informationssökande (Almerud 2004).

En annan uppsats som behandlar ämnet högskolestudenter och folkbibliotek är Eva von Knorring Aineströms och Hanna Spiess uppsats *Distansstudenter och folkbibliotek* (1999). Deras syfte ligger ganska nära den här uppsatsens; de undersöker ”i vilken utsträckning distansstudenter använder folkbibliotek för att bedriva sina studier på hemorten och vad de i förekommande fall vill ha för resurser på folkbiblioteket” (s. 2). Liksom Thórsteinsdóttir i sin avhandling kommer von Knorring Aineström och Spiess fram till att folkbibliotek är den bibliotekstyp som används flitigast av distansstudenterna. Vidare ställer uppsatsförfattarna frågan om studenter på folkbibliotek ska räknas som vanliga besökare eller som studenter, det vill säga som en definierad och tydliggjord användargrupp. De lyfter också fram bibliotekslagen och att det i den står att folkbiblioteken ska få hjälp av högskole- och universitetsbibliotek med informationsförsörjning. Samma problematik som nämnts tidigare i samband med projektet Bibliotek i förändring finns alltså även i deras studie, nämligen om det är folk- eller högskolebiblioteken som ska ta det övergripande ansvaret för studenternas litteraturförsörjning. I fallet distansstudenter är detta extra problematiskt i och med att det i de flesta fall inte finns något högskolebibliotek där de befinner sig. Några av respondenterna i den här undersökningen är också distansstudenter och har uttryckt samma problematik.

⁶ En notering värd att göra är att de stora förlorarna i folkbibliotekens nedskurna verksamhet är äldre och funktionshindrade (Forslund 2003, s. 49). Grupper som inte varit på den politiska agendan i samma utsträckning som studerande.

En annan intressant och för den här uppsatsens syfte relevant iakttagelse som von Knorring Aineström och Spiess gör är att ”den service som studenterna upplever sig behöva inte alltid är densamma som den de verkligen använder” (s. 21). Ska exempelvis biblioteken lägga resurser på databaser som inte används i tillräckligt hög utsträckning?

Ytterligare en uppsats med teoretisk utgångspunkt i informationssökningsprocesser är Catharina Ekblads och Ann-Helén Johanssons *Biblioteksservice för distansstuderande i glesbygd* (2000). Ett par av deras frågeställningar som tangerar den här uppsatsens ämne är: ”Har folkbibliotek i glesbygd tillräckliga resurser för att möta de distansstuderandes informationsbehov? Klarar folkbibliotek av att ge den service som distansstuderande önskar?” (s. 2). Förvisso kan man inte kalla de orter som ingår i denna uppsats för glesbygd men problematiken är densamma. Det är små orter utan tillgång till högskolebibliotek, och med ett stort antal studenter som söker sig till folkbiblioteken. Avståndet till högskolebiblioteket är en faktor som påverkar studenternas biblioteksanvändande. Studerande i glesbygd har oftast närmare till ett folkbibliotek än till ett högskolebibliotek. Anmärkningsvärt är att 23 av 26 studenter i Ekblads och Johanssons undersökning som hade närmare till ett högskolebibliotek än till ett folkbibliotek ändå föredrog att besöka folkbiblioteket. Bibliotekspersonal som Ekblad och Johansson intervjuade för sin undersökning klagade på bristande resurser för att kunna hjälpa studenterna i den utsträckning de skulle vilja. De menar också att bibliotekarierna måste marknadsföra sin roll inom den högre utbildningen bättre för att på det sättet bidra till en större medvetenhet hos politikerna och därigenom stoppa den nedåtgående trenden när det gäller biblioteksanslag.

Margaretha Anderssons och Gudrun Clauséns magisteruppsats ”*I skuggan av biblioteket*”: *En undersökning om hur en grupp distansstuderande vid en högskola upplever att den biblioteksservice de använder fungerar* (1999) visar också den att folkbiblioteket är det mest använda biblioteket av distansstuderande. Utifrån en enkätundersökning har de undersökt hur en grupp distansstuderande vid en högskola använde olika biblioteksresurser. Deras resultat visar att studenterna i högre grad använde sitt närmaste folkbibliotek än sitt högskolebibliotek. En anledning till detta kan vara att högskolebiblioteket är dåliga på att marknadsföra sina resurser till de distansstuderande. Faktorer som att de studerande måste betala fraktkostnader när de skickar tillbaka böcker kan också hindra en användning av högskolebiblioteket. Även studenternas tidigare biblioteksvanor har betydelse när de använder bibliotek för sina studier. Om folkbiblioteket är det bibliotek de känner till sedan tidigare är det vanligt att de vänder sig dit även i studiesammanhang. De studerande är i hög grad nöjda vad gäller sitt folkbiblioteks resurser, men med hänvisning till en undersökning gjord i Norge 1995 ställer de också frågan om det kan vara så att studenterna anpassar sitt behov av material beroende på vilket bibliotek de använder (s. 56). Om så är fallet är det naturligtvis problematiskt då det innebär att en stor grupp av de högskolestuderande anpassar sina studier efter bibliotek med begränsade resurser när det gäller tillgång till vetenskapligt material. Som Andersson och Clausén skriver så är ”[t]illgången till litteratur och databaser inom deras ämne [...] troligen större på högskolebiblioteket och eftersom de inte använder högskolebiblioteket innebär det att de distansstuderande går miste om möjligheten att hitta fördjupningslitteratur inom sitt ämnesområde” (s. 56). De menar också att studenterna går miste om högskolebibliotekariernas kompetens när det gäller kvalificerade informationssökningar inom specifika ämnesområden. Även i deras uppsats efterlyses ett ökat samarbete mellan folk- och högskolebibliotek.

En kort sammanfattning av de problemställningar och syften som har presenterats i detta avsnitt visar, som nämndes tidigare, att den tidigare forskningen framför allt har varit inriktad på användarstudier och då ofta med utgångspunkt i informationssökningsteorier. Ett genomgående resultat i tidigare undersökningar är att folkbiblioteket utnyttjas flitigt av studenter, i synnerhet av distansstudenter. Genomgående önskas också ett ökat samarbete mellan folk- och högskolebibliotek. Det som skiljer denna uppsats från nämnda uppsatser med liknande syften och frågeställningar är att avsikten är att ta ett helhetsgrepp på ämnet och studera ämnet från tre perspektiv: politikernas, bibliotekariernas och studenternas. På det sättet ska denna uppsats kunna förmedla en bredare syn på problematiken och på så sätt också kunna bidra till en förbättring när det gäller folkbibliotekens möjligheter att ge service åt högskolestuderande.

4. Ramfaktorteorin

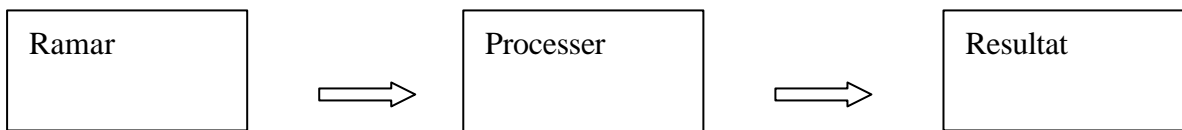
För att kunna analysera bibliotekens förutsättningar att ge service åt högskolestuderande har ramfaktorteorin använts. Teorin är lämplig för att studera hur de organisatoriska förutsättningar som biblioteken har samspelar med resultatet av användarens informationsbehov, det vill säga om studenten får den information han eller hon söker. En anledning till att en pedagogisk teori har valts för uppsatsen är att biblioteket utgör en pedagogisk mötesplats, inte bara när det gäller mötet mellan bibliotekarier och högskolestudenter, utan även när det gäller andra användarkategorier. En teori utvecklad inom pedagogiken faller sig därför naturligt. Eftersom folkbiblioteken också är politiskt styrda är ramfaktorteorin lämplig att använda, eftersom den lägger stor vikt vid hur politiska beslut styr verksamheten.

Ramfaktorteorin är alltså hämtad från pedagogiken och dess ursprung går tillbaka till 1950-talet (Gustafsson & Selander 1994, s. 1). Inom utbildningspolitiken diskuterades om en mer enhetlig och sammanhållen skola än vad som då var fallet skulle påverka kunskapsstandarden. Skolorna i de norra delarna av Stockholm var uppdelade i folkskola och realskola, medan skolorna i södra Stockholm hade mer sammanhållna skolsystem. Om kunskapsstandarden skulle bli sämre av ett mer enhetligt skolsystem var den dominerande frågan i dåtidens utbildningsdiskussioner (Lundgren 1984 s. 69). Vid införandet av en gemensam nioårig grundskola i början av 1960-talet undersöktes hur effekterna skulle bli av att ha klasser sammansatta utan hänsyn tagen till elevernas sociala bakgrund och studieförutsättningar. Ett led i denna undersökning var den så kallade Stockholmsundersökningen som genomfördes 1962. Studieresultat från folkskola och realskola jämfördes och därmed kunde slutsatser av hur elevgruppering påverkade resultaten dras (Gustafsson 1994, s. 13). Ur detta växte ramfaktorteorin sedan fram och utvecklades under 1960-talet. 1967 kompletterade Urban Dahllöf, forskare i pedagogik, Stockholmsundersökningen i *Skoldifferentiering och undervisningsförlopp* med att bland annat studera hur tiden som stod till förfogande för undervisningen påverkade studieresultatet. Den studien blev viktig för kommande utvärderingsforskning. Ulf P Lundgren, forskare i pedagogik, skriver:

Med detta arbete lägger [...] Dahllöf grunden för en utveckling av utvärderingsforskningen mot en teoriinriktad utvärdering, där huvudfrågan blir inte bara att 'veta att skolan fungerar mer eller mindre väl i olika avseenden utan också förstå varför'. (Lundgren 1984 s. 70).

Det viktiga är alltså att förstå varför vissa resultat uppnås. Vad är det för faktorer som påverkar undervisningsresultatet och varför påverkar de? Christina Gustafsson och Staffan Selander skriver att *Skoldifferentiering och undervisningsförlopp* "blev en viktig startpunkt för en utveckling som vi kan se som ett paradigmskifte inom pedagogisk forskning" (Gustafsson & Selander, s. 2). Den teoretiska ansats som presenterades av Dahllöf byggdes sedan på av bland annat Lundgren i *Frame Factors and the teaching process: a contribution to curriculum theory and theory on teaching* (1972) och dessa två böcker räknas som pionjärverken i den tidiga ramfaktorteoretiska litteraturen.

Lundgren skriver i artikeln "Om begränsningars möjligheter" (1994) att teorin "formulerades i ett första steg utifrån frågor kring hur undervisningen i praktiken formas av de villkor som skolan som organisation ger" (s. 8). Ramfaktorteorin i sin enklaste form kan se ut enligt följande:

Figur 1. Ramfaktorteorin i dess enklaste form.

Grundtanken är alltså att vissa uppsatta rammar ger vissa processer som ger vissa resultat. Trots att ramfaktorteorin idag låter ganska självklar medförde den ett nytt sätt att undersöka hur läranderesultatet påverkades av de förutsättningar som gavs. Vad teorin gör är att blottlägga och visa på rådande strukturer. Dess bidrag till den pedagogiska forskningen är att den uppmärksammar hur givna rammar påverkar de pedagogiska processerna. När dessa rammar har uppmärksammats är det också möjligt att utvärdera dem och kunna ge förslag till förbättringar. I Dahllöfs arbeten görs också en viktig distinktion ”mellan faktorer som inramar utbildning och som lärare och elever inte kan manipulera [...] och faktorer över vilka aktörerna i undervisningen har kontroll” (Lundgren 1984, s. 70). Detta innebär att ”pedagogiska fenomen måste studeras både på en strukturell nivå och på en aktörsnivå. Genom den strukturella analysen blir det möjligt att tolka aktörernas handlingar.” (s. 71). De faktorer som ligger utanför aktörernas kontroll är till exempel de politiska beslut som ger skolan vissa villkor att rätta sig efter och de som är möjliga att påverka är exempelvis de medverkandes föreställningar.

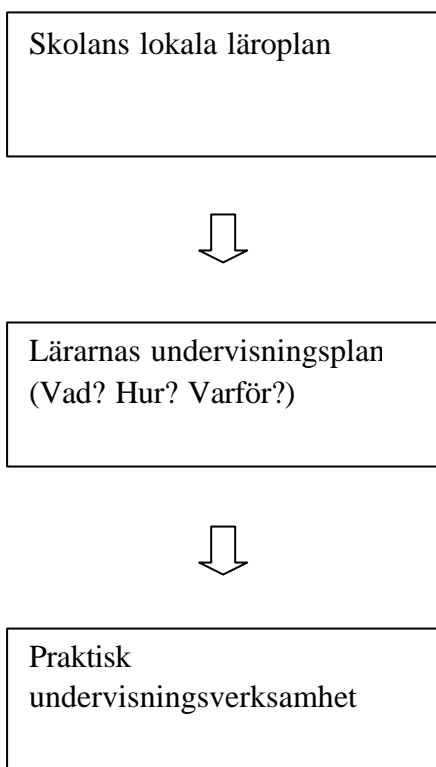
I en kandidatuppsats från pedagogiska institutionen vid Lunds universitet har Gunnel Ottersten (2004) studerat hur de rammar som omger lärarens undervisningssituation påverkar dennes undervisning. Dessa rammar begränsar lärarens handlingsutrymme samtidigt som han eller hon kan välja undervisningsmetod utefter dessa begränsningar. Det finns så att säga en frihet inom begränsningarna. Ottersten har konstruerat en modell som visar de rammar som styr lärarens praktiska undervisningsverksamhet (s. 6 f.). I hierarkisk ordning visar hon på de nivåer som styr lärarens praktiska undervisningsverksamhet. De är i tur och ordning:

Skolans övergripande mål
(fastställda av riksdag)

Läroplaner (centralt
fastställda av regering eller
riksdag)

Figur 2. Otterstens modell över undervisningens ramfaktorer.

Modellen visar på ett överskådligt sätt hur undervisningen är hierarkiskt styrd av beslut och direktiv, både från politiskt håll och från den egna verksamheten. Det finns alltså styrdokument och beslut på olika nivåer som påverkar undervisningens mål och som läraren ska förhålla sig till. Samtidigt är det läraren som efter de här förutsättningarna i slutändan avgör hur undervisningen ser ut i klassrummet.

Ramfaktorteorin fick genomslag inte bara i Sverige utan också utomlands, framför allt i USA (Broady 1999, s. 113). Teorin fick stor betydelse inom undervisningsutvärderingar och den har senare utvecklats till att inrikta sig mest på läroplansteoretiska studier. Med tanke på att ramfaktorteorin har fått ett stort genomslag i utvärderingssammanhang är det intressant att se vad den kan göra om den appliceras på det område som denna uppsats avhandlar. Förhoppningen med den här uppsatsen är att den ska kunna bidra till en ökad förståelse av varför biblioteksservicen till högskolestuderande ser ut som den gör och hur den skulle kunna förbättras.

Huruvida ramfaktorteorin i sin enklaste form kan kallas för en teori har diskuterats av några av de forskare som har ägnat sig åt den. Så gör till exempel Christina Gustafsson. Hon menar att det mer är fråga om ett *ramfaktorteoretiskt tänkande*, eller en *teoriansats*, än en sammanhållen teori (Gustafsson, s.14). Trots denna invändning går det att kalla den ramfaktorteorin, eftersom det är ett vedertaget begrepp och då teorin faktiskt är allmänt erkänd inom pedagogiken.

Övergripande typer av ramar är ideologiska, strukturella och organisatoriska. Till dessa ramar hör tid, politiska och administrativa beslut, traditioner, medverkandes föreställningar och sociala sammansättningar. Den utvecklade ramfaktorteorin ställer

även frågor varför dessa ramar uppstår, vilka relationer som finns mellan ramarna och vilka kopplingar som finns mellan processerna och resultaten. Betydande inslag i den utvecklade ramfaktorteorin är kultursociologi och strukturalism. Det är alla mycket intressanta områden att undersöka, men uppsatsen avgränsar sig till att undersöka de övergripande ramfaktorerna *organisatoriska ramar, medverkandes föreställningar och resurser*. Dessa ramfaktorer har en omedelbar koppling till det undersökningsområde som den här uppsatsen avhandlar.

4.1 Bibliotekets ramfaktorer

Trots att ramfaktorteorin alltså är en teori utvecklad inom pedagogiken och med skolverksamheten som undersökningsområde är det möjligt att överföra den till biblioteksvärlden. Den är fruktbar att använda för en undersökning av bibliotekens förutsättningar för sin verksamhet. Folkbibliotek såväl som skol- och högskolebibliotek är i allra högsta grad involverat i utbildningsväsendet och påverkas av de beslut som tas i utbildningsfrågor. Det är också möjligt att överföra den teoretiska modellen från skolans värld till bibliotekets. Liksom undervisningen i klassrummet påverkas av de förutsättningar som ges utanför klassrummet påverkas bibliotekets möjlighet att vara en resurs för studerande av de förutsättningar som ges utanför bibliotekets väggar, till exempel av politiska beslut.

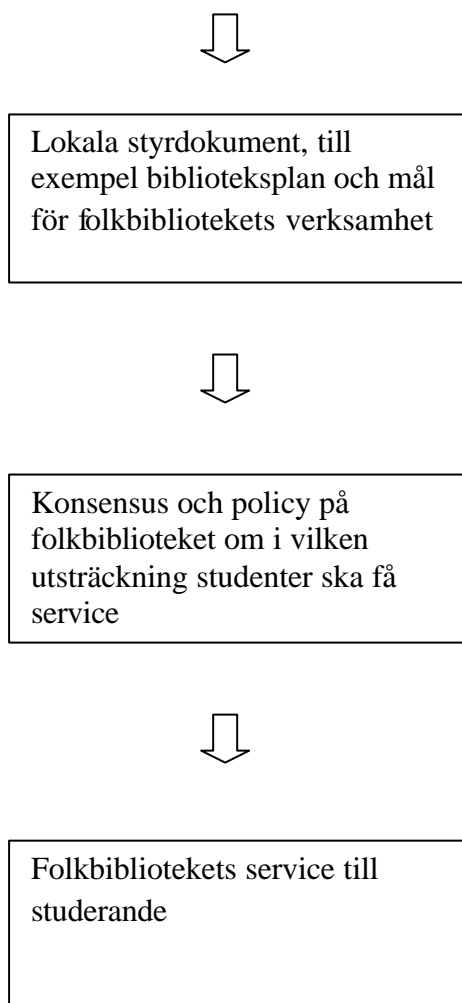
Eftersom denna teori inte har prövats tidigare i biblioteks- och informationsvetenskap är det intressant att se hur stor bärkraft den har inom detta område. Vissa modifikationer behöver naturligtvis göras när en teori flyttas från ett område till ett annat. Men det ramfaktorteoretiska tänkandet, där ramar ger processer som i sin tur ger vissa resultat, är giltigt även inom andra verksamheter än skolans. Den för uppsatsen relevanta ramfaktorteoretiska litteraturen är tämligen ringa till omfånget. Det är när de teoretiska texterna håller sig på ett mer allmänt plan och inte är för snävt styrda av en viss typ av skolverksamhet som de går att applicera på detta ämne.

Gunnel Otterstens modell är möjlig att överföra till biblioteksvärlden, med den reservationen att alla steg inte alltid finns. Biblioteksverksamhet är som regel mindre bestämd av styrdokument än skolverksamhet. Det kan också i hög grad variera från kommun till kommun i vilken utsträckning det finns politiska styrdokument, uttalade mål eller en fastslagen policy för biblioteksverksamheten. Om man överför Otterstens modell till den här uppsatsens syfte ser modellen ut så här:

Statliga styrdokument för
folkbibliotekens verksamhet, till
exempel bibliotekslag

Regionala styrdokument

Figur 3. Otterstens modell överförd till biblioteksverksamheten.

Denna modell, liksom Otterstens, visar på den hierarkiska ordning som styr folkbibliotekets verksamhet. Det handlar om både politiska ramar på riksnivå ner till den enskilde bibliotekariens beslut och handlande i sitt arbete.

Denna uppsats kommer, som påtalats ovan, att studera följande övergripande ramfaktorer:

- Organisatoriska ramar
- Medverkandes föreställningar
- Resurser

Begreppet organisatorisk ram kan ha varierande innebörd. Redan i ramfaktorteorins begynnelse använde Dahllöf sig av begreppet, men utan att göra det till ett definierat vetenskapligt begrepp (Broady 1999, s. 112). Ändå går det att ringa in begreppet utifrån den betydelse det senare har kommit att få och hur man har uttolkat Dahllöfs grundprincip. Bland annat skriver Lundgren om begreppet i artikeln "Ramfaktorteorins historia" (s. 70f.), men inte heller där görs någon definition av begreppet och hur det ska användas. Men det går att utläsa att de organisatoriska ramarna är ramar som ligger

utanför aktörernas kontroll och som alltså inte är möjliga för dem att påverka. Enligt Lundgrens användning av begreppet skulle det innebära att det omfattar politiska beslut på riksnivå som styr och påverkar biblioteksverksamheten, till exempel bibliotekslagen och högskolelagen. Det är ramar som bibliotekarien inte omedelbart har möjlighet att påverka, utan styrs av i sitt yrkesutövande. En möjlig utveckling av ramfaktorteorin är att begreppet även omfattar ramar för verksamheten som är uppsatta på lokal nivå och därmed ger större möjlighet för den enskilde bibliotekarien att påverka, exempelvis biblioteksplan och policys.

I den tidiga ramfaktorteoretiska forskningen uppmärksammade man framför allt den statliga styrningens påverkan på skolverksamheten genom politiska målformuleringar, beslut och lagar. Ramfaktorteorin har bidragit till att öka förståelsen för betydelsen av undervisningens politiska kontext. Det är de politiska målformuleringarna, besluten och lagarna som sätter den övergripande agendan för vad som ska läras ut. Ett av inslagen i ramfaktorteorin är att visa på den rådande kunskapsreproduktionen och att den sker i en kontext och fastställer den gällande ordningen beträffande kunskapssyn och vad som ska läras ut. Det handlar även om att tillfredsställa behoven från arbetsmarknaden och uppfylla kraven på att individerna ska lära sig de samhälleliga normerna (Broady, s. 111-118). Detta går att överföra till biblioteksvärlden där det också finns politiska ambitioner, beslut och lagar som omger och styr verksamheten, vilket gäller från statlig nationell nivå ner till regional och kommunal nivå. I dessa finns uppfattningar om vad folkbiblioteket ska representera och vilken funktion det ska fylla. Ramfaktorteorin fungerar som ett verktyg för att påvisa dessa uppfattningar.

En möjlig utveckling av ramfaktorteorin är att göra en uppdelning mellan direkta och indirekta ramfaktorer. Direkta är de som riktar sig specifikt till en verksamhet, i detta fall biblioteksverksamheten. De indirekta riktar sig till en annan verksamhet, i detta fall studierelaterade verksamheter, men som ändå får konsekvenser för biblioteket. Exempel på ett styrdokument som direkt påverkar biblioteket är bibliotekslagen, och högskolelagen är ett exempel på ett styrdokument som indirekt påverkar biblioteket, eftersom studenterna behöver använda biblioteket för att uppnå de mål som lagen formulerar.

Som nämnts tidigare var den ursprungliga ramfaktorteorin framför allt inriktad på ramfaktorer av organisatorisk och strukturell art. Men den utvecklade ramfaktorteorin innefattar även ramfaktorer på aktörsnivå. Sverker Lindblad, Göran Linde och Lars Naeslund, alla forskare i pedagogik, menar att till dessa hör medverkandes föreställningar, traditioner och sociala samspel aktörer emellan samt mellan aktörer och strukturer (s. 99). I sin artikel "Ramfaktorteori och praktiskt förnuft" (1999) kritiserar de ramfaktorteoris enklaste modell för att den inte tar hänsyn till aktörernas egna handlingar och praktiska förnuft. Med andra ord det som Ottersten i sin uppsats menar är lärarens frihet att undervisa inom de ramar som styr undervisningen (s. 7). Lindblad, Linde och Naeslund menar att ramfaktorteorin enbart har fokuserat på undervisningens yttre villkor, det vill säga sådant som statliga regelverk och politiska och administrativa beslut. Andemeningen i artikeln är att en analys utifrån undervisningens statliga styrning missar de nyanser och skillnader som finns på individnivå.

Den första kategorin ramfaktorer, organisatoriska ramar, är de ramar som har givits biblioteket och som de har små eller inga möjligheter att omedelbart påverka själva. Exempel på organisatoriska ramar är styrdokument och budget. Till styrdokumentet hör

politiska beslut och direktiv på olika nivåer. Dessa dokument påverkar och styr verksamheten och agerandet på folkbiblioteken. Viktigt att påpeka är att styrning, som ofta har en negativ klang, inte nödvändigtvis behöver vara enbart av ondo. Det kan också fungera som ett stöd och som en garanti för att verksamheten ska fungera och utvecklas. Budget är naturligtvis en oerhört viktig ramfaktor. I uppsatsen undersöks hur pengarna fördelas såväl mellan som inom de kommunala verksamhetsområdena och på vilka grunder denna fördelning sker. Budget är också en resurs, men eftersom den är något som tilldelas folkbiblioteken och de därmed inte kan påverka direkt, går den under rubriken organisatoriska ramar i uppsatsen.

Den andra kategorin ramfaktorer, de medverkandes föreställningar, har att göra med hur bibliotekarien ser på de studerande och på sin egen verksamhet, studenternas syn på folkbiblioteket och bibliotekarien, samt politikernas syn på folkbiblioteksverksamheten i allmänhet och dess funktion för de formella utbildningarna i synnerhet.

Den tredje kategorin övergripande ramfaktorer handlar om folkbibliotekets resurser. Resurser kan innefatta mycket, men det som kommer att tas upp i den här uppsatsen är material i tryckt och elektronisk form, bibliotekarien som pedagogisk resurs samt tid. Tid som ramfaktor innefattar ett par olika perspektiv. Dels den eventuella tid som bibliotekarierna har avsatt i sin tjänst för att arbeta med användargruppen högskolestudenter, dels den tid den här gruppen faktiskt tar i anspråk. Det är inte alltid dessa två tidsbegrepp överensstämmer.

5. Metod

I följande kapitel presenteras de metoder som används i uppsatsen.

5.1 Kvalitativ intervju

Den största delen av materialet för undersökningen har inhämtats genom kvalitativa intervjuer, närmare bestämt arton stycken fördelade på tre bibliotekschefer, fem bibliotekarier, tre kommunpolitiker, sex studenter samt en tjänsteman från Statens Kulturråd. Att valet av metod föll på just intervju var för att få nyanserade och fördjupade uppfattningar och åsikter om ämnet som uppsatsen handlar om. Med en sådan intention förefaller den kvalitativa intervjun ge andra möjligheter än exempelvis observation och enkät gör.

Det är framförallt Steinar Kvales metodhandbok *Den kvalitativa forskningsintervjun* (1997) som ligger till grund för metodologin i denna uppsats. Kvale menar att det är viktigast att ta reda på *vad* som ska undersökas i intervjun och *varför* man ska genomföra denna undersökning innan man ställer sig frågan *hur* man ska gå tillväga (Kvale, s. 85). Det handlar helt enkelt om att skaffa sig förkunskaper om det ämne som ska undersökas, att göra klart för sig själv vad som är syftet med undersökningen och att motivera varför undersökningen över huvud taget bör genomföras. Detta kan låta som självklarheter, men är likväl viktigt att påminna om. Att verkligen medvetandegöra vad som är syftet med intervjuerna kan ta tid.

En intervjuundersökning innefattar så mycket mer än bara själva insamlandet av materialet och analysen av det. Intervjun börjar, vilket påpekats ovan, redan i samband med att det avgörs *vad* intervjun är tänkt att handla om: "En betydande del av intervjuprojektet bör ha ägt rum innan bandspelaren sätts på" (Kvale, s. 92). Denna uppsats undersöker högskolestudenters användande av folkbiblioteken, vilket sker genom att se vilka ramfaktorer som påverkar folkbibliotekens förutsättningar och möjligheter att ge service till studenterna. Ur detta följer att tre olika grupper har intervjuats, intervjuer vars syften och förutsättningar skiljer sig en del åt. Det krävs tre olika intervjuguider, en för varje intervjugrupp, och i samtliga fall gäller det att verkligen medvetandegöra *vad* intervjun ska ge av varje grupp och *varför* just detta är intressant innan frågorna kan formuleras. Denna initiala fas av intervjuarbetet kallar Kvale för tematisering, vilket innebär att innehållet och syftet med undersökningen klagörs (s. 91 f.).

5.2 Dokumentstudier

En ytterligare metod som används i uppsatsen är studier av dokument som berör uppsatsämnet. Genom att studera lagar och biblioteksplaner finns möjligheten att se vilka ramar dessa dokument sätter upp för verksamheten. För att få en uppfattning om vilka föreställningar om biblioteksverksamheten som finns på politisk riksnivå kan man studera propositioner och politiskt förankrade utredningar. Att studera politiska texter för att finna vilka attityder de för fram och vilka föreställningar de står för påminner i viss mån om diskursanalysens arbetsmetod. De föreställningar vi finner visar på en diskurs som råder, men att blottlägga diskursen är inte det viktiga för den här uppsatsen,

utan det viktiga är att koppla dem till ramfaktorteorin. Därigenom kan man se hur dessa föreställningar ger möjligheter och kanske hur de begränsar verksamheten.

5.3 Urval

De tre folkbibliotek som har undersökts har valts därför att de ligger geografiskt lägligt med högskoleorter på pendlingsavstånd och av den anledningen har högskolestudenter som väljer att bo kvar på sin hemort.

I varje kommun som deltagit i undersökningen har en ledande politiker från ansvarig nämnd, bibliotekschefen och eventuella studiebibliotekarier samt två studenter intervjuats. Tiden och utrymmet är begränsat och en uppskattning om vad som är rimligt att lyckas genomföra och vad som får plats inom uppsatsens ramar måste göras. Samtidigt måste detta praktiska tänkande vägas mot ett mera vetenskapligt och analytiskt förhållningssätt – är det urval som görs försvarbart vetenskapligt sett? Är det tillräckligt stort för att få fram intressanta resultat? Utifrån det urval som gjorts går det att inhämta ett tillräckligt stort material för att bilda sig en uppfattning om hur det ser ut på tre orter. Det är vanskligt att dra generella slutsatser på grundval av detta urval, men det exemplifierar hur förutsättningarna för folkbiblioteken ser ut. Det är inte otroligt att tänka sig att dessa tre folkbibliotek är typiska för folkbibliotek av samma storlek.

Eftersom teorin som uppsatsen bygger på är ramfaktorteorin föll det sig naturligt att intervjua en politiker i varje kommun. I en kommunal verksamhet som den biblioteket är en del av får naturligtvis de beslut som kommunpolitiker fattar konsekvenser för bibliotekets verksamhet – de politiska besluten blir alltså ramar för biblioteket. Det är även intressant att skaffa sig en uppfattning om i vilken utsträckning de ytterst ansvariga politikerna är insatta i bibliotekets verksamhet och då kanske framförallt biblioteket som pedagogisk resurs och dess roll i det formella lärandet, alltså det som tas upp under rubriken medverkandes föreställningar längre fram i uppsatsen. Av dessa anledningar var det relevant att tala med politiker från den nämnd som biblioteken i respektive kommun låg under. I två av kommunerna låg biblioteksverksamheten under kultur- och fritidsnämnden, medan det i ett av fallen var barn- och utbildningsnämnden som ansvarade för bibliotekets verksamhet. Ansatsen var att intervjua ordföranden i den nämnd som ansvarade för biblioteket. I en kommun ställde ordförande upp, medan vice ordförande intervjuades i de båda andra. Att det blev vice ordförande beror i det ena fallet helt enkelt på tidsbrist och ordförande kunde av den anledningen inte medverka. Men i det andra går det snarare att hänvisa till ett ointresse från politikerns sida, ett ointresse som är aningen frapperande, eftersom frågan då gick över till en politiker tillhörande ett oppositionsparti.

Att bibliotekschefen skulle intervjuas var självklart eftersom denne företräder biblioteksverksamheten. Även studiebibliotekarierna var självklara informanter eftersom de arbetar just med användargruppen studenter. Strukturen i bibliotekens organisation i de olika kommunerna avgjorde i viss mån vilka och hur många bibliotekarier som intervjuades. Två av biblioteken hade vardera två studiebibliotekarier, och även om tjänsterna och förutsättningarna skiljer sig en aning åt de båda biblioteken emellan, så fanns likväl två bibliotekarier som på ett eller annat sätt ansvarade för studierelaterade frågor. På det tredje biblioteket var det chefen som också var studiebibliotekarie. Men på detta bibliotek intervjuades ytterligare en bibliotekarie som var involverad i och hade kännedom om högskolestudenterna som användargrupp.

Den grupp som var svårast att fånga upp var studenterna. Att komma i kontakt med biblioteken var naturligtvis inga bekymmer och för det mesta var bibliotekarierna positivt inställda till att hjälpa till. Politikerna krävde möjligen något mer för att övertyga, men även de var, med ett undantag, välvilligt inställda. Möjligen ligger det i den folkvalde politikerns eget intresse att vara tillmötesgående i sammanhang som detta. Det största bekymret med studenterna var egentligen inte att få dem att ställa upp, utan att över huvud taget hitta dem. Av den anledningen ombads bibliotekarierna att vara behjälpliga med att komma i kontakt med studenterna. Om inte bibliotekarierna hade ställt upp med att fånga upp studenterna hade det blivit avsevärt svårare att lyckas få tag på denna grupp. Det finns naturligtvis ett problem med att lämna över urvalet av studenter till bibliotekarierna, eftersom risken är att dessa studenter hör till en kategori som i större utsträckning än andra söker hjälp hos bibliotekarierna. De studenter som är mer självständiga riskerar att hamna utanför undersökningen. Men eftersom de undersökta biblioteken ligger på mindre orter har bibliotekarierna en personkänedom om bibliotekens användare och i hög utsträckning vet de vilken kategori användare som besökarna tillhör. Det har även visat sig att ett par av de intervjuade studenterna tillhör den kategori som klarar sig självständigt och en slutsats är därför att detta problem inte ska övervärderas. Vad som är viktigt att poängtera är att få intervjuade studenter i respektive kommun innebär att det inte är möjligt att dra några generella slutsatser över hur studenter i allmänhet använder sig av folkbiblioteken. Urvalet av två studenter per undersökningsort har sin grund i vad som är rimligt att kunna genomföra för en studie av den här storleken.

Tjänstemannen från Statens Kulturråd var intressant att intervjuas, eftersom han på en rikspolitisk nivå arbetar med frågor som rör kombinationen folkbibliotek och högskolestudier.

De lagar som är relevanta att ta upp är bibliotekslagen och högskolelagen, eftersom de styr och sätter upp mål för biblioteken och studenterna. När det gäller övriga politiska dokument finns det långt fler än de som tas upp här och ett urval har varit tvunget att göras. Avsikten är alltså inte att ge en heltäckande bild av de propositioner och utredningar som har skrivits inom detta område. Tanken har varit att få en överblick över de regeringspolitiska intentionerna för folkbiblioteket som en resurs för högskolestudier. Den tidsmässiga gränsen är satt till tio år. Detta för att få ett kortare historiskt perspektiv, men ett perspektiv som ändå ligger så nära att frågorna som diskuteras fortfarande är aktuella. En tioårsperiod möjliggör också att de förslag som presenteras i propositionerna och utredningarna bör ha kunnat realiserats.

5.4 Etik

Något som är mycket viktigt att tänka på i samband med intervjuer är de etiska aspekterna. Om detta skriver Kvale att "[e]n intervjuundersökning är ett moraliskt företag: det personliga samspelet i intervjun inverkar på vår förståelse av människans situation" (s. 104). Det ligger mycket i Kvales formulering. Om informanten får förtroende för personen som ska intervjuas och har blivit insatt i de allmänna förutsättningarna för intervjun, så borde det vara till gagn för kvaliteten på intervjun.

För denna uppsats har frågan om sekretess varit viktigast i förhållandet till de intervjuade studenterna. Förutsättningarna för både bibliotekspersonal och kommunalpolitiker är annorlunda, eftersom de verkar inom en offentlig verksamhet.

Detta har de själva framhållit när frågan om sekretess har kommit på tal. De har givit sitt medgivande till att medverka i uppsatsen. Av den anledningen nämns kommunerna vid namn i uppsatsen. Studenterna ställer däremot upp under andra premisser. De är inte tjänstemän i en offentlig verksamhet, utan har valt att låta sig intervjuas eftersom de tycker att det är viktigt och intressant att berätta om sina erfarenheter. Att avkoda och hemlighålla identiteten på studenterna har på så sätt varit angelägnare än i fallet med bibliotekarier och politiker.

Den första kontakten med varje undersökningsort togs genom bibliotekschefen, och denne har avgjort om biblioteket vill vara med i undersökningen eller inte. Redan här uppenbarar sig ett av de etiska dilemman som Kvale uppmärksammar, nämligen frågan om vem som ger sitt samtycke till intervjun. Kvale skriver att "[p]roblem kring samtycke kan uppstå vid intervjuer vid institutioner där en överordnads samtycke till en undersökning kan innebära att det läggs ett mer eller mindre subtilt tryck på de anställda att delta" (s. 107). Överfört till intervjuerna för denna uppsats, så har förutom bibliotekscheferna även studiebibliotekarier intervjuats. Intrycket har dock varit att studiebibliotekarierna ansett det viktigt att lyfta fram vad de gör, vilka förutsättningar de arbetar utifrån och vilken betydelse deras arbete har. Deras entusiasm har verkat uppriktigt och äkta och de har inte gett intryck av att känna sig tvingade att låta sig intervjuas.

5.5 Konstruktion av intervjuguiden

Intervjuerna för denna uppsats kan karaktäriseras som halvstrukturerade, vilket innebär att det finns uttalade teman att uppehålla sig kring och förbestämda frågor att ställa, samtidigt som det finns en öppenhet och flexibilitet kring ordningen för intervjuguidens teman och för de frågor som ska tas upp under intervjun (Kvale, s. 117). Svaren som informanterna gav avgjorde, åtminstone i viss mån, hur intervjuerna utvecklades. Kvale menar att en bra intervjufråga bör "bidra tematiskt till kunskapsreproduktionen och dynamiskt till skapandet av ett bra samspel mellan intervjuare och intervjuperson" (s. 121). Med andra ord är det viktigt att ha i åtanke både vad som gynnar relationen till informanten och till forskningen rent innehållsmässigt när frågor till intervjuguiden konstrueras. Några allmänna introduktionsfrågor fungerar som ingång för att skapa förtroende mellan forskare och informant. En del av frågorna i en intervjuguide får helt enkelt tillåtas vara av mera allmän karaktär. Sedan är det viktigt, vilket också Kvale tar upp, att låta besvärliga akademiska frågor kläs i en enklare och mera talspråklig dräkt (s. 122 f.).

Det finns fördelar med att låta intervjun bli spontan, eftersom det öppnar för möjligheter att få uppriktiga och oväntade svar. Om intervjusituationen däremot är av det mer strukturerade slaget blir det också lättare att senare strukturera analysen av intervjun (Kvale, s. 121 f.). De intervjuguiden som används för denna uppsats har uttalade teman under vilka det finns formulerade frågor. Under konstruktionen av dessa intervjuguiden har hänsyn hela tiden tagits till hur materialet senare ska tas om hand. För att få en så rättvis bild som möjligt av hur förutsättningarna är i de olika kommunerna har det därför varit relevant att strukturera intervjuguiderna och låta vissa teman och frågor tas upp på samma sätt i samtliga intervjuer. Därifrån har sedan möjligheten funnits att låta informanten utveckla samtalen tämligen fritt, men även att följa upp och ställa spontana följdfrågor till informanterna.

Kvale anser att frågorna som intervjuaren ställer bör vara korta och enkla (s. 123). Det är en klok utgångspunkt vid konstruerandet av frågor. Däremot kan det vara olika vad som uppfattas som enkla frågor beroende på vilken förförståelse informanten har om ämnet. En bibliotekarie är exempelvis för det mesta mera insatt i biblioteksämnet än en politiker. Men detta innebär inte att frågorna till bibliotekarierna nödvändigtvis är svårare, bara att de begreppsmässigt möjligen verkar mer avancerade. Enkelheten kan anammas på olika nivåer och vara anpassad till vilken kunskap informanten har om ämnet som intervjun uppehåller sig kring.

Efter att ha fått klartecken från biblioteken och bibliotekarierna hade fått sätta sig in i undersökningens övergripande syfte, fick de förbereda sig inför intervjun genom att ta del av intervjuguiden. Detta för att de skulle kunna förbereda sig och sätta sig in i frågorna innan intervjun och därmed minimera risken för att drabbas av bekymret att de skulle komma på svaren i efterhand. Å andra sidan går ett visst mått av spontanitet förlorat när frågorna skickas ut i förväg, eftersom informanterna har fått förbereda och tänka igenom sina svar innan intervjun. Men då intervjuerna för denna uppsats kan karaktäriseras som halvstrukturerade och att frågeformulären därmed betraktas som ett diskussionsunderlag, har intervjuerna tagit lite olika vägar, beroende på informanternas svar. Följdfrågor som inte har kunnat förutses har ställts, vilket har lett till att informanterna även har fått svara spontant på vissa frågor.

Kontakten med politiker och studenter har varit liknande den ovan beskrivna gången med bibliotekarierna. Även dessa båda grupper fick först information om syfte med undersökningen och dess övergripande mål innan de fick ta del av respektive intervjuguide. Därefter genomfördes intervjuerna. Intervjuerna har till största delen genomförts på respondenternas arbets- och studiemiljö. Varje intervju tog omkring fyrtiofem minuter att genomföra.

Ansatsen har varit att i samtliga fall träffa informanterna och göra bandupptagningar av intervjuerna. Att bända intervjuerna är helt enkelt en ovärderlig hjälp för att ta tillvara på råmaterialet. I stället för att koncentrera sig på vad som sägs kan intervjuaren fokusera på hur det sägs och hur intervjun ska gå vidare. Kvale lyfter fram sådant som att ordval, tonfall och pauser registreras i en bandupptagning, men att däremot inte de visuella intrycken registreras, så som ansiktsuttryck och kroppsspråk i övrigt (s. 147). Detta kan dock, om inte någon form av videoinspelning görs, lösas genom att föra kompletterande stödanteckningar under intervjuens gång.

Dock har viljan inte alltid överensstämmt med de praktiska förutsättningarna. I vissa fall har det inte varit möjligt att genomföra intervjuerna på annat sätt än telefonledes, närmare bestämt fem stycken har varit tvunget att göras per telefon. Anledningen till detta har varit att sjukdomar tvingat informanter att ställa in intervjuerna och att det därefter inte varit praktiskt möjligt att göra på annat sätt än att genomföra intervjuerna över telefon. Detta gäller en bibliotekschef, tre studenter samt tjänstemannen från Statens Kulturråd. I det sistnämnda fallet gjorde det geografiska avståndet att det inte var möjligt att genomföra intervjun på annat sätt än via telefon. Telefonintervjuerna har genomförts av en av oss, medan vi båda varit med under övriga intervjuer. Naturligtvis är det tänkbart att dessa faktorer påverkar intervjuernas förlopp.

Efter att intervjuerna har genomförts har dessa transkriberats. Utskrifterna av de bandade intervjuerna ligger nära det talspråk som informanterna svarat på, men utan att

vara helt autentiskt återgivet. Hummanden och småord som exempelvis ”öh” har inte medtagits. Det är bara att konstatera att intervjuerna som genomförts över telefon förlorar en del av sitt innehåll, inte minst nyanseringar och detaljer. Det blir de allmänna och huvudsakliga dragen i svaren som återstår. Av den anledningen kommer inte telefonintervjuerna citeras direkt i resultatdelen, utan skrivs i indirekt form.

5.6 Hermeneutik

Enligt Søren Kjørup, professor i vetenskapsteori vid Roskilde universitet, kräver såväl muntliga som skriftliga utlåtanden tolkning (Kjørup 1999, s. 253). Den här tanken ligger till grund för att intervjuerna har tolkats utifrån en hermeneutisk utgångspunkt. Just tolkningen är central för hermeneutiken och skiljer sig från exempelvis fenomenologisk forskningsintervju, vars ansats är att beskriva i stället för att tolka. Den hermeneutiska tolkningen är textorienterad och i analysen av intervjumaterialet är det vad texten säger som är huvudsaken (Kvale, s. 50 f.).

Inledningsvis kan uppfattningen om en text vara vag och intuitiv, men genom en fördjupad tolkning och förståelse av texten så utvecklas förståelsen. Ur tolkningen och förståelsen av textens delar följer tolkningen av textens helhet. Detta kallas inom hermeneutiken för *Den hermeneutiska cirkeln*. I princip finns det inget som avgör när en text är färdigtolkad – en text är ingen matematisk ekvation med en given lösning – så egentligen skulle denna texttolkning kunna pågå i det oändliga. Detta förefaller förstås vara ett besvärande faktum, varför man anser att tolkningen av en text slutar i och med att en rimlig tolkning, fri från inre motsättningar, uppnåtts (Kvale, s. 50 f.).

Den norske filosofiprofessorn Jon Helleenes beskriver förförståelsens betydelse för hermeneutikens tolkningsprocess. När en text börjar tolkas styrs tolkningen av läsarens förförståelse om textens meningsinnehåll. Utan någon förförståelse uppstår inte någon tolkningsprocess. En text förstås genom ett slags växelverkan mellan förståelsen för textens helhet och textens delar (Helleenes 1991, s 27). Den hermeneutiska tolkningstraditionen anser att kunskapen om det tema som intervjun handlar om är viktig. Det är inte möjligt att fördomsfritt tolka en text, eftersom alla på ett eller annat sätt ingår i en tradition att förstå och uppfatta omvärlden. Även om det inte är möjligt att kliva ur denna roll, så går det att medvetandegöra för sig själv att den egna förförståelsen och vad den omfattar påverkar tolkningen av texten. För övrigt gäller detta medvetande hela vägen, från konstruerandet av frågor till tolkningen av den transkriberade texten (Kvale, s. 52). Kopplat till denna uppsats innebär det att vår förförståelse om politiker, bibliotekarier och högskolestudenter spelar en betydande roll för hur tolkningsprocessen utvecklas. Det är även viktigt att vara medveten om att två individer knappast kan ha exakt samma förförståelse, något som har betydelse när tolkningsprocesserna ska förenas till en gemensam tolkning.

6. Presentation av de undersökta biblioteken

Här presenteras kortfattat de tre kommunerna och hur biblioteksverksamheten är konstruerad. Alla tre orter är ungefär av samma storlek och ligger så att det är möjligt att pendla till högskoleorter. I de här tre presentationerna nämns kort de yttre förutsättningar som respektive folkbibliotek har och hur kommunernas strukturer ser ut i stora drag när det gäller befolkning, utbildning och politik. Bibliotekens resurser kommer att utvecklas längre fram i uppsatsen.

Ulf P Lundgren (1984) skriver angående ramfaktorteorin om det strukturalistiska perspektivet och betydelsen av begreppet struktur. En betydelse av begreppet är ”struktur som *yttre* egenskaper” (s. 74). Lundgren skriver om skolans fysiska struktur och tar upp sådana aspekter som lokalfördelning och arkitektoniska frågor (s. 74). Detta är naturligtvis även relevant för biblioteket och dess verksamhet – och då inte minst för studenternas del. Bibliotekets fysiska utformning och resurser påverkar hur studenterna använder sig av folkbiblioteket, om de använder det som studieplats eller enbart som en lånecentral. En del av studentens studieprocess avgörs redan på det här planet, alltså hur bibliotekets infrastruktur är utformad och vilka möjligheter det ger och inte ger.

6.1 X kommun

X kommun har ett totalt invånarantal på 20 000, varav 12 000 bor i centralorten. I Statistiska centralbyråns utbildningsregister framgår att kommunen ligger under både läns- och riksnivå beträffande eftergymnasial utbildning. 20 % av kommunens invånare har en eftergymnasial utbildning, vilket kan jämföras med länets 26 % och rikets 33 %. Kommunen ligger mellan två högskoleorter och det finns goda förbindelser mellan centralorten i kommunen och dessa högskoleorter. Politiskt dominerar socialdemokraterna, som har 21 av 49 platser i kommunfullmäktige. Biblioteksverksamheten i kommunen består av ett huvudbibliotek, två filialer, fem skolbibliotek och en bokbuss. Sammanlagt arbetar 17 personer med biblioteksverksamheten i kommunen, varav sex är fackutbildade bibliotekarier. Huvudbiblioteket ligger centralt placerat på orten.

Folkbiblioteket i X kommun erbjuder en god infrastruktur, vilket kan kopplas till Lundgrens ovan nämnda diskussion om struktur som yttre egenskaper, när det gäller sittplatser för studier, både för enskilda och grupparbeten. Det finns också möjlighet att boka ett par datorer med Internetuppkoppling i studierum. Enligt studiebibliotekarierna är det flera studenter, och då framförallt högskolestudenter, som använder sig av biblioteket som studieplats. Anmärkningsvärt är att bibliotekschefen hävdar att bibliotekets resurser inte utnyttjas i den utsträckning det skulle kunna. Enligt honom är biblioteket till största delen en lånecentral.

6.2 Y kommun

Befolkningsantalet i Y kommun uppgick 2004 till cirka 15 000 och trenden är att befolkningen i kommunen minskar. Utbildningsnivån ligger under både läns- och riksnivån vad gäller eftergymnasial utbildning. I kommunen har 17 % av befolkningen eftergymnasial utbildning. Som i X kommun är socialdemokraterna det mest framträdande partiet i kommunfullmäktige. Siffrorna är desamma i Y: 21 av 49 platser.

Biblioteket ligger under barn- och utbildningsnämnden, detta till följd av att kultur- och fritidsnämnden lades ned 1995. Förutom huvudbiblioteket består biblioteksverksamheten av ett filialbibliotek, och i samarbete med en grannkommun har man en bokbuss. Bibliotekspersonalen utgörs av sammanlagt åtta personer, varav två är fackutbildade bibliotekarier. Huvudbiblioteket är placerat centralt på orten.

När det gäller bibliotekets yttre egenskaper, så har det ett begränsat antal sittplatser, vilka framför allt ligger i anslutning till tidningsavdelningen. Något särskilt studierum finns inte. Däremot finns bokningsbara datorer och på dessa prioriteras studenter. Sedan något år tillbaka finns även trådlöst nätverk i biblioteket. För studenternas del innebär dessa förutsättningar både för- och nackdelar. Att finna studierum kan vara bekymmersamt då det inte finns någon avgränsad del för studier och att arbeta i grupp kan vara problematiskt eftersom sittplatserna är konstruerade så att de inte inbjuder till den studieformen. Däremot är det trådlösa nätverket en resurs som kan locka studenter till biblioteket.

6.3 Z kommun

Arbetslösheten i Z kommun är relativt låg, 1,8 %, jämfört med övriga Sverige. Den procentuella siffran för antalet invånare med eftergymnasial utbildning ligger på 23 %. För länet som helhet är siffran 30 % och för hela Sverige 33 %. Kommunen hade 2004 ett invånarantal på cirka 27 000, varav cirka 15 000 i centralorten. Invånarantalet har varit ganska konstant med bara mindre förändringar under en tioårsperiod. Största partiet i kommunfullmäktige är socialdemokraterna med 15 av 49 platser, därefter följer centerpartiet och moderaterna som de största partierna. Biblioteksverksamheten består av ett huvudbibliotek, som ligger i utkanten av centrum, samt tre filialer och en bokbuss. Personalen består av sammanlagt 16 personer, varav åtta fackutbildade bibliotekarier.

Beträffande de yttre egenskaperna så har biblioteket studierum med bokningsbar dator. Möjligheterna är dock begränsade och på denna dator kan man till exempel inte använda Internet. Däremot finns ett lärcentra på biblioteket, som i första hand är avsett för studenter på de kommunala vuxenutbildningarna, men där även högskolestudenter kan använda sig av datorerna för informationssökningar. Det finns relativt goda möjligheter till att använda biblioteket som studieplats, både för enskilda studier och för grupparbeten.

7. Analys och diskussion

I följande kapitel kommer vi att presentera och analysera styrdokument från internationell till lokal nivå. Till styrdokumenterna hör lagar och lokalt konstruerade dokument för verksamheten. Analyserna kommer att alterneras med material inhämtat från intervjuer.

7.1 Politiska styrdokument

Det finns internationella dokument som styrker kravet på att folkbiblioteken ska vara delaktiga i den formella utbildningen, där exempelvis UNESCO: s folkbiblioteksmanifest hör till de mer betydelsefulla dokumenten. Där står bland annat att folkbiblioteken ska ”[s]tödja såväl självstudier som formell utbildning på alla nivåer” (*UNESCO: s folkbiblioteksmanifest*). I manifestet uttrycks också en önskan om att folkbiblioteksverksamheten ska vara lagstadgad för att säkerställa verksamhetens kvalitet. För den här uppsatsens syfte handlar det dock främst om att granska nationella, regionala och lokala styrdokument för folkbiblioteksverksamheten, även om det är intressant att notera att det finns en förankring även internationellt för detta undersökningsområde.

7.1.1 Bibliotekslag

Det mest betydelsefulla politiska styrdokumentet för biblioteksvärlden i Sverige är utan tvekan bibliotekslagen. Trots att frågan om obligatoriska bibliotek i Sverige diskuterades redan 1911 dröjde det till 1996 innan det blev en lag, vilket jämfört med till exempel Danmark, som fick sin bibliotekslag redan 1921, får sägas vara tämligen sent. Debatten för och emot en lag var livlig under ett flertal decennier. När lagen sedan till slut stiftades 1996 kritiserades den för att vara alltför vag och kraftlös (Ristarp & Andersson 2001, s. 137).

När frågan diskuterades under 1960-talet var ett av argumenten för en bibliotekslag att en sådan skulle erkänna vikten av att ha en bra biblioteksverksamhet över hela landet, att lagen skulle ”skänka den auktoritet” från högsta politiska ort (Ristarp & Andersson, s. 139). På så sätt skulle biblioteksverksamheten ses som en viktig del av samhället i jämförelse med annan lagstadgad verksamhet som exempelvis skolverksamheten (s. 140). Ett annat argument för en bibliotekslag var att den skulle kunna fungera som ett verktyg för att utjämna de skillnader i kvaliteten på biblioteksverksamheten som fanns mellan olika kommuner. En bibliotekslag skulle tvinga staten att skjuta till medel för att utjämna dessa klyftor. Detta argument för en bibliotekslag användes också av dem som argumenterade mot en sådan; en statlig styrning av verksamheten skulle inkräkta på kommunernas självbestämmanderätt. Det argumentet har genom åren varit, och är, ett av de vanligaste emot lagen och har framförts av flera politiska partier, framför allt borgerliga. När frågan diskuterades i början och mitten av 90-talet var det också en av anledningarna till att lagförslaget först avstyrktes (Häggström & Renberg 1998, s. 55). Den första halvan av 90-talet fick folkbiblioteken utstå stora nedskärningar i sin verksamhet och biblioteksavgifter var en ofta förekommande fråga i biblioteksdebatten.

I den bibliotekslag som till slut klubbades igenom och trädde i kraft i januari 1997 var också paragrafen om avgiftsfria lån en av dem som lyftes fram mest.⁷

I bibliotekslagens andra paragraf står:

Till främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek.
Folkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare. (SFS 1996:1596, §2)

Det är en allmän och ganska vag paragraf, men det står ändå att ”alla medborgare [ska] ha tillgång till ett folkbibliotek” för ”främjande av [...] utbildning”. Folkbiblioteket har alltså en lagstadgad roll att spela i utbildningsväsendet, även om det inte tydligt sägs vilken roll det ska spela och för vilken typ av utbildning. För folkbiblioteken själva torde denna paragraf dock kunna påverka deras egen syn på verksamheten så att de ser sig nödgade att hjälpa till även i de fall då de inte har resurser nog att klara av det. Här framgår det alltså att det finns en statlig styrning om vad folkbiblioteket representerar och vad det ska kunna erbjuda befolkningen. En viss auktorisation av biblioteksverksamheten från statligt håll går alltså att utläsa i och med tillkomsten av lagen, även om den inte är utförligt och detaljerat beskriven.

Det finns för- och nackdelar såväl med en alltför vag som med en alltför detaljerad lag. En vagt formulerad lag kan uppfattas som urvattnad och tandlös, utan möjlighet att påverka i någon egentlig mening. Detta också något bibliotekslagen med jämna mellanrum har blivit anklagad för att vara. Risken med en alltför detaljerad lag däremot är att den kan påverka i allt för hög grad. Bibliotekens frihet att själva styra sin verksamhet skulle begränsas och en sådan lag skulle med största sannolikhet uppfattas minst lika negativt som den nuvarande.

Ett problem med lagen är att den ingenting säger om kvaliteten på verksamheten. Vilken typ av databaserad information är det till exempel som folkbiblioteken ska göra ”tillgänglig för alla medborgare”? Är det vetenskapliga artikeldatabaser för utbildningssyfte eller databaser med mer lättillgängliga tidningsartiklar, som till exempel Artikelsök? Frågan är om det kan anses vara att främja utbildning om inte vetenskapliga databaser finns tillgängliga i högre utsträckning på folkbiblioteken än vad de gör idag. Naturligtvis är det inte önskvärt att man från statligt håll ska gå in och bestämma att det och det biblioteket ska ha den och den databasen och som bibliotekslagen ser ut nu, alltså ganska allmänt hållen, har således biblioteken en stor frihet inom de ganska vida gränser som lagen sätter. Kopplat till ramfaktorteorin är det möjligt att dra paralleller till lärarens frihet att undervisa inom de ramar som begränsar skolverksamheten. Från statligt håll finns givna ramar som biblioteket måste följa, men inom dessa ramar finns en frihet att utforma verksamheten efter de behov man anser sig ha.

I lagen betonas det också att folkbiblioteken ska samverka med andra typer av bibliotek. Detta är något som har diskuterats i många år, se till exempel diskussionen om BIDOK och SINFODK-utredningen från 1977 ovan i uppsatsen. Samarbeten finns också mellan

⁷ För en utförligare historik om tillkomsten av bibliotekslagen se till exempel Lotten Häggströms och Ulla Renbergs magisteruppsats *Vägen till en bibliotekslag i Sverige* (1998).

folk- och högskolebibliotek, men i varierande utsträckning över landet och uppenbart är att mycket återstår att göra inom det området.

7.1.2 Högskolelag

När det gäller studier på högskolenivå är högskolelagen ett av de mest betydelsefulla styrdokument. Den reglerar verksamheten på landets högskolor och universitet och anger vad de ska uppnå. Högskolelagen fungerar som en ramfaktor även för folkbiblioteken eftersom den ger riktlinjer för vilka kunskaper och färdigheter studenterna ska uppnå i sin utbildning, något som bibliotekarierna måste ta hänsyn till i sitt arbete för att stödja studenternas kunskapsutveckling. Högskolelagen ingår i den kategori av ramfaktorer som bibliotekarierna inte kan påverka och som styr, eller åtminstone bör styra, deras sätt att arbeta. För folkbiblioteken blir högskolelagen indirekt en ramfaktor. Huruvida den styr folkbibliotekens sätt att arbeta är naturligtvis beroende på hur väl de känner till och respekterar den.

Den 1 juli 2002 ändrades högskolelagen och paragraf nio trädde i kraft. I den står följande:

- Den grundläggande högskoleutbildningen skall ge studenterna
- förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar,
- förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem, samt
- beredskap att möta förändringar i arbetslivet.
- Inom det område som utbildningen avser skall studenterna, utöver kunskaper och färdigheter, utveckla förmåga att
- söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå,
- följa kunskapsutvecklingen, och
- utbyta kunskaper även med personer utan specialkunskaper inom området. (SFS 1992:1434, §9)

Precis som Birgitta Hansson och Olle Rimsten skriver i *"Someone else's job"* nämns inte begreppet informationskompetens i paragrafen, men det är ändå möjligt att sammanfatta dess innehåll under detta begrepp (s. 5). I paragrafen betonas att högskolestudenter ska utveckla sin förmåga till självständighet i studierna. Flera av de punkter som ingår i denna paragraf borde innebära ett ökat biblioteksanvändande i och med att studenterna ska söka information själva. Det livslånga lärandet omnämns implicit när det står att studenten ska ges "beredskap att möta förändringar i arbetslivet". Paragrafens lydelse har också klara likheter med det allt vanligare problembaserade lärosättet där det krävs av studenten att själv söka sin information. Förvisso är det med största sannolikhet högskolebiblioteken som berörs i första hand, med tanke på att det är högskolestudier som avses. Men även folkbiblioteken berörs när studenter använder deras resurser i stället eller som komplement till högskolebiblioteken. Utan att hänge sig åt alltför häftiga spekulationer går det att anta att medvetenheten om de krav som högskolelagen ställer kan variera hos folkbibliotekarierna. En av de intervjuade bibliotekscheferna menar att de på folkbiblioteket ska respektera högskolelagen med tanke på studenternas kunskapsmål. Men frågan är om detta medvetande finns hos alla bibliotekarier. Att de arbetsmetoder som ibland kan förekomma, där studenterna ibland har möjlighet att hämta ut en kasse med kurslitteratur, tyder på att medvetandet om målen inte finns eller åtminstone inte alltid respekteras. För att inte de studenter som i högre grad använder sig av folkbibliotekens resurser i stället för högskolebibliotekens ska bli lidande i sin kunskapsutveckling är det nödvändigt att detta medvetande ökar.

Mycket av jobbet i informationssökningsprocessen ska alltså utföras av studenten själv. En intressant fråga i samband med detta är i vilken utsträckning studenterna i sin tur är medvetna om de kunskapsmål i informationskompetens som högskolelagen anger. Några av de studenter som har intervjuats för den här uppsatsen använder biblioteket i stort sett enbart för att låna de böcker som finns på deras kurslitteraturlistor. Det innebär alltså att de i mycket liten utsträckning använder biblioteket för att självständigt söka efter ny information utöver kurslitteraturen. Någon övning i att värdera vetenskaplig information får de följaktligen inte heller när de enbart lämnar fram sina litteraturlistor till bibliotekarierna. Detta är även en tendens som de intervjuade bibliotekarierna har märkt av. På alla orter framhåller de att biblioteket används nästan uteslutande som en lånecentral för kurslitteratur. En kommentar som gjordes i anslutning till Biblioteksbarometern 2000 är intressant i sammanhanget:

Studenternas biblioteksanvändning antas spegla etablerade äldre lärandemönster i grundutbildningen, där stark styrning i undervisningen, koncentration på kurslitteratur och kompendier motsvarar låg biblioteksanvändning. Mycket sägs hänga på lärarnas attityder. (citerat från Hansson & Rimsten, s. 39)

Det är alltså flera faktorer som spelar in i studenternas biblioteksanvändning och hur de ska nå de kunskapsmål som anges i högskolelagens nionde paragraf. Inte minst inställningen från lärarna är viktig att uppmärksamma. Hur mycket utrymme i undervisningen ges åt studenterna att själva söka information? Resonemanget här gäller i första hand studenters användande av högskolebibliotek, men själva grundproblematiken är densamma när de använder sig av folkbiblioteket i stället. Har studenterna tillräcklig kännedom om att de förväntas uppnå de mål och färdigheter som anges i högskolelagens nionde paragraf? Och vem bär det huvudsakliga ansvaret för att informera dem om detta? Är det lärare eller bibliotekarier? Naturligtvis är det önskvärt med ett samarbete mellan lärare och bibliotekarier i den här frågan och Hansson och Rimsten ger också konkreta förslag på vad som skulle kunna ingå i sådana samarbeten. De nämner samverkan kring kursplaner och uppsatshandledning som viktiga delar av ett samarbete (s. 24). Risken finns emellertid att de studenter som i högre grad använder sig av folkbiblioteket än högskolebiblioteket glöms bort eller hamnar på efterkälken när det gäller utvecklandet av informationskompetens, med tanke på att de samarbeten som Hansson och Rimsten förespråkar gäller högskolebiblioteken.

7.2 Regionala och kommunala ramar

I detta avsnitt kommer de ramfaktorer på regional och kommunal nivå som påverkar bibliotekets verksamhet att presenteras och analyseras efter hur de påverkar verksamheten. De ramfaktorer som tas upp är: budget, styrdokument och policy för bemötande av högskolestudenter.

7.2.1 Budget

Ekonomi är naturligtvis en ramfaktor av avgörande betydelse för hela biblioteksverksamheten. Precis som andra ramfaktorer så är det en ramfaktor som både kan begränsa och ge möjligheter, vilket naturligtvis beror på hur budgetfördelningen ser ut. Denna ramfaktor går att se från två perspektiv, dels som en organisatorisk ram som inte är möjlig att påverka, dels som en ram som går att påverka genom exempelvis argumentation och uppvisande av goda verksamhetsresultat.

Gemensamt för budgetfördelningen i de tre kommunerna är att den sker traditionsbundet och bygger på tidigare års fördelningar. Den vanliga ordningsgången är att man ser över siffrorna vid varje budgetförhandling, utan att göra några större förändringar. Sker någon förändring så beror det på allmänna besparingar inom kommunen eller att en specifik satsning behöver göras. En intervjuad politiker säger om fördelningen förvaltningarna emellan:

[R]esursfördelningen mellan förvaltningarna är något som lever kvar sedan länge. Man ser ju över det egentligen inför varje budgetarbete och så bygger man på de gamla siffrorna. [...] Man utgår från tidigare budgetar och antingen plussas den på eller drar man ifrån, beroende på hur innehållet i förvaltningarnas verksamheter har förändrats eller utvecklats. Så ser det ut. Man börjar inte om från scratch varje år och gör en ny fördelning. Och så kommer naturligtvis det vanliga till, med eventuella satsningar inom någon verksamhet.

Detta uttalande från en politiker i en av kommunerna överensstämmer med uttalandena från politikerna i de båda andra kommunerna. Sannolikheten är stor att gamla föreställningar om bibliotekets verksamhet, som att det är boklådor och utlåningscentraler, lever kvar i de politiska strukturerna, vilket blir tydligt i budgetfördelningen. Biblioteksverksamhetens allt mer tekniska utveckling har medfört ökade omkostnader för biblioteken, men generellt sett så har inte folkbibliotekens anslag ökat, något som bland annat statistiken för biblioteksverksamheten i promemorian *Om biblioteksverksamheterna* visade (se under rubriken Tidigare forskning). Men det faktum att biblioteket i dag ska tillhandahålla ett betydligt bredare utbud av medier, däribland kostsamma licenser för databaser och andra IT-resurser, verkar ha förbigått ansvariga politiker. Det finns alltså anledning att ifrågasätta politikerns uttalande om att verksamhetens förändring och utveckling påverkar budgetfördelningen.

Ett resultat av den här ramfaktorn, som den traditionsbundna budgetfördelningen är ett exempel på, är att biblioteken har svårt att följa med utvecklingen och leva upp till de krav som ställs på dem. Man har inte råd att anställa tillräckligt med personal där det skulle behövas, till exempel studiebibliotekarier. I stället lägger man på fler uppgifter på den redan befintliga personalen, något som kommer till uttryck i två av kommunerna. Här är det tydligt hur budgeten begränsar biblioteksverksamheten. Det motsatta, att budgeten ger möjligheter, går att se i den tredje kommunen där en satsning på just studiebibliotekarier har genomförts, vilket ger denna verksamhet en annan kontinuitet och att den får en förankring i den samlade biblioteksverksamheten, något som kan vara svårt om dessa arbetsuppgifter enbart är något som läggs på övriga arbetsuppgifter. Man kan alltså här se hur en ramfaktor påverkar en annan, det vill säga att budgeten kan ge möjligheter till ökade tidsresurser, genom att avsätta medel till mer personal.

7.2.2 Regionala styrdokument

I det län där X och Y ingår finns ett par utarbetade dokument på regional nivå, som tar upp visioner och mål för bibliotekets verksamhet. Möjligen går det att invända mot att dessa är styrdokument i begreppets egentliga mening, eftersom de inte är politiskt förankrade. Men även om det inte handlar om några lagar eller direktiv från politiskt håll, så är det ändå dokument som ger riktning för verksamheten och något som biblioteket arbetar för att förverkliga. Av den anledningen går det att kalla dem för styrdokument. De styr och påverkar verksamheten, väljer vad biblioteket ska satsa på,

och det som inte uttalas i dokumenten kan man sluta sig till är delar av verksamheten som inte prioriteras.

För biblioteken i detta län finns en vision framtagen av regionförbundet. Bland det som berör studerande i visionerna hör att prioritera ett livslångt lärande som sträcker sig från förskola ända till vuxenstudier. Vidare tror man att det flexibla lärandet kommer att spela en allt större roll i framtiden. Redan nu ser man att biblioteken är viktiga för distans- och vuxenstudier. Förvisso kan det vara svårt att sätta specifika mål i ett visionsarbete som ska pågå under flera år, men risken med att vara för allmän är att innehållet blir för ospecifikt och därmed inte kan påverka verksamheten i någon egentlig mening. Men det finns ändå ett övergripande mål som kan brytas ner och konkretiseras på lokal nivå för det praktiska arbetet. På samma sätt som i diskussionen om bibliotekslagen finns det alltså ett problem i att vara alltför allmän, men kanske skulle motsatsen med ett alltför detaljerat visionsarbete vara ett större problem. Bibliotekarierna skulle kunna känna sig styrda av andra i sitt arbete och helt enkelt känna att de inte har kontroll över sitt eget arbete.

I ett regionalt utvecklingsprogram står att regionen har en betydligt lägre utbildningsnivå än det nationella genomsnittet. Denna trend är dock på väg att vända, eftersom länet ligger högt i statistiken över antalet personer som söker till högskole- och universitetsutbildningar före 25-års ålder. Ett av målen är att öka antalet högskoleprogram på distans, något som kommer att få konsekvenser för biblioteken i länet i och med att antalet studenter på biblioteken då blir fler.

Det finns även ett projekt som fungerar som styrdokument för den region där samtliga undersökta kommuner ingår. De mål som finns uppsatta för projektet är att genom samarbete mellan olika bibliotekstyper senast 2009 ha förbättrat informationsförsörjningen till studerande och att bibliotekariernas pedagogiska förhållningssätt ska utvecklas. Projektet blir med sina mål och åtgärder för att uppfylla dessa en ramfaktor som ger biblioteksverksamheten en riktning att arbeta mot.

Visioner och projekt av dessa slag ger möjligheter för verksamheten med sina uppsatta målformuleringar. Det blir något gemensamt för regionens bibliotek att sluta upp kring och arbeta emot. Dessa visioner är uppsatta av de medverkande själva och hör således till det slag av faktorer som aktörerna kan påverka, till skillnad från styrdokument på nationell nivå som sätter upp de övergripande målen. Att formulera visioner ger alltså möjlighet till frihet för verksamheten inom de ramar som de nationella styrdokumentet sätter upp. Däremot är det inte något som varje enskild bibliotekarie kan påverka i sitt dagliga arbete, utan de arbetas oftast fram på länsbiblioteksnivå. Men det är inte orimligt att anta att visioner är ett resultat av ett behov som har uppstått på biblioteken.

7.2.3 Lokala styrdokument

När bibliotekslagen ändrades 2004 infördes ett krav på att alla kommuner och landsting ska upprätta en biblioteksplan (SFS 2004:1261, §7). Långt ifrån alla kommuner har kommit igång med detta arbete och i den här uppsatsen är det enbart en kommun som har en färdig sådan.

Svensk biblioteksförnings definition av en biblioteksplan lyder:

Med en biblioteksplan avses ett politiskt förankrat styrande dokument som omfattar en analys av det samlade biblioteksbehovet i en kommun och åtgärder för hur dessa behov skall tillgodoses. Denna biblioteksplan skall förutom biblioteksverksamheten också innefatta biblioteksbehovet vad gäller utbildning, omsorg, vård och näringsliv. (*Biblioteksplaner – en idéskrift*, s. 5)

Innan biblioteksplanen skrivs ska alltså en analys av biblioteksbehovet för utbildning inom kommunen göras. Här finns en viss problematik. En student som till exempel studerar vid Växjö universitet men bor i X kommun, vilken kommun ska tillgodose denna students behov? Å ena sidan utbildar sig inte studenten i X kommun och man kan därför diskutera om det är folkbibliotekets skyldighet att tillgodose denna student med dess informationsförsörjning, om man ser det som att biblioteksplanen ska innefatta behovet inom kommunen. Å andra sidan ska biblioteket vara tillgängligt för alla kommunens invånare och stödja utbildning på alla nivåer, vilket naturligtvis också innefattar högskolestudier, även om en högskola inte finns på orten. Därmed ska folkbiblioteket stödja studentens informationsförsörjning. Riskerna om studenterna inte får den service de efterfrågar på sitt kommunala bibliotek, är att de flyttar från kommunen eller inte kan fullfölja sina studier, beroende på hur deras studiesociala situation ser ut. Om de till exempel har familj kan beslutet att flytta vara svårt att ta. I slutändan är det kommunen som tjänar på en ökad utbildningsnivå hos dess invånare. Som nämndes inledningsvis krävs det allt oftare vidareutbildning och kompetensutveckling inom dagens yrkesliv. Det har också nämnts tidigare i uppsatsen att för studentens del spelar det ingen roll vem som är huvudman för den biblioteksverksamhet man använder. Det är i stället tillgängligheten, bemötandet och servicen som avgör vilket bibliotek man använder sig av.

7.2.4 Lokala styrdokument för X

X kommun har en biblioteksplan som nyligen antogs av kommunstyrelsen. Den tjänsteman som har jobbat med biblioteksplanen är nästan uteslutande bibliotekschefen, ett uppdrag som delegerades från politiskt håll. Detta visar att det från politikernas sida finns ett intresse för biblioteksverksamheten i kommunen. En bibliotekarie menar att den fungerar som ett "arbetsredskap" och att det även är "ett verktyg utåt" och att "det är [...] bra att ha till exempel i besparingstider". Frågan är dock hur mycket en biblioteksplan egentligen är värd när besparingar inom kommunen måste göras. Bibliotekschefen lyfter fram ett exempel från en annan kommun:

Men sen är det så med kommunal verksamhet, att det är mycket med budget och ekonomi. Så på så sätt kan man säga att alla dokument, oavsett vem som gjort dem, vilken förvaltning, är ekonomin dålig, då spelar det ingen roll. Då är det något helt annat som styr, då blir det blint nästan. Du kan ha vilka prioriteringar eller snygga formuleringar som helst, det blir rena krassa överväganden. [...] kommun kanske ni känner till? De har stoppat samtliga bokinköp under ett år. Idiotstopp. Och de hade en biblioteksplan, dessutom. Så på ett vis kan man göra hur fina planer som helst, det är liksom andra faktorer som kanske styr.

Att ha en antagen biblioteksplan är med andra ord inte en garanti för att verksamheten är säkrad. Men ändå kan den tjäna som ett taktiskt redskap vid förhandlingar med politiska företrädare för ansvarig nämnd. Om det finns en plan som beskriver vad verksamheten ska uppnå är det också lättare att tala om vad man har åstadkommit för resultat, något som kan underlätta vid förhandlingar med politiker.

Strax innan arbetet med biblioteksplanen tog sin början, skapade personalen på biblioteket ett målprogram, vilket till stora delar låg till grund för hur biblioteksplanen skulle utformas. I målprogrammet står att läsa att biblioteket ska vara ett stöd i utbildningar på alla nivåer. Utbildning på alla nivåer inkluderar naturligtvis även studier på högskolenivå, men i målprogrammet framhävs också att biblioteken inte har samma ansvar för studerande med tillgång till högskolebibliotek. Dessa ska i första hand använda högskolebiblioteket.

Även bibliotekslagen har haft stor betydelse vid utformandet av biblioteksplanen. Förutom bibliotekspersonalen har skolledningen, politiker för kultur- och fritidsnämnden och barn- och utbildningsnämnden varit med och tyckt till om biblioteksplanen. Ordförande i kultur- och fritidsnämnden säger att ”deltagandet har varit så brett som möjligt. Vi har haft den [biblioteksplanen] ute på remiss [...] till alla de andra nämnderna”. Bibliotekschefen menar att politikerna inte har haft några direkta synpunkter på innehållet i biblioteksplanen, utan deras åsikter har mer handlat om de ekonomiska aspekterna. Avståndet mellan politiker och biblioteket är en faktor som påverkar verksamheten i och med att politikerna emellanåt saknar fördjupade insikter i folkbibliotekets roll för högskolestudenter.

I biblioteksplanen betonas att lärandet är en allt viktigare uppgift för biblioteket och att detta ställer krav på personal och tjänster. Dock står det uttryckligen i biblioteksplanen och sägs även under en intervju med bibliotekschefen att biblioteket har större betydelse för andra studerandegrupper än högskolestudenter. Enligt biblioteksplanen ska biblioteket satsa på förberedande utbildning i informationssökning och bibliotekskunskap, så att studenterna ska vara väl förberedda inför eventuella vidare studier på högskolenivå. Högskolestudenterna omnämns i biblioteksplanen som en av de grupper som använder biblioteket för att söka kunskap. Denna grupp omnämns endast kursivt och det står ingenting om vilka resurser som ska finnas tillgängliga eller som ska avsättas för denna grupp. Detta är något som överensstämmer med Gudrún Thorsteinsdóttirs artikel ”Folkbiblioteket och attityder gentemot studerande som användargrupp” (Thórsteinsdóttir 1997 a, nr 1-2). Där skriver hon om problematiken med att en så krävande användargrupp som högskolestudenterna utgör inte finns med i bibliotekens måldokument. Därigenom har man inte helt och fullt artikulert vad denna målgrupp kräver och hur man ska möta dessa krav. Att den här artikuleringen saknas kan få konsekvenser i det praktiska arbetet, eftersom det saknas en uttalad policy och därför skiljer det sig från fall till fall hur denna användargrupp bemöts av bibliotekarierna, något som kommer att tas upp längre fram i uppsatsen.

7.2.5 Lokala styrdokument för Y

De tidigare nämnda regionala visionerna och utvecklingsprogrammet ligger till grund för biblioteksverksamheten och den kommande biblioteksplanen i Y. Arbetet med biblioteksplanen har startat, men ännu inte kommit så långt. Intressant är att det råder en viss skepsis om vikten av att ha en biblioteksplan från bibliotekets håll. Bibliotekschefen säger:

Det är nog bra att sätta ner lite punkter. Det får bara inte växa och bli ett omfattande och tungt instrument, för viss skepsis har jag. Det sker en utveckling runt om, i snabba kast [...]. Man kan inte ha en plan som man måste följa, utan ta hänsyn till det som är naturligt pågående. Utveckling sker rätt så mycket i kast och som inte går att koppla till

någon plan. Övergripande och schematiskt tänkande, men det får inte bli för detaljerat. Det kan hämma.

Enligt detta uttalande är inte en biblioteksplan nödvändigtvis av godo. Diskussionen tidigare om begränsningar respektive möjligheter för regionala visioner och mål går att applicera på bibliotekschefens resonemang. I stället för att det blir ett dokument som ger möjligheter att föra fram biblioteket framhåller hon risken att den blir ett hinder för flexibilitet och öppenhet och att den kan bakbinda verksamheten. Det är intressant att bibliotekschefen ser hur biblioteksplanen påverkar och kan begränsa verksamheten, men däremot inte talar någonting om hur biblioteksplanen kan påverka utåt, mot politiker och andra verksamheter inom kommunen, och därmed skulle kunna ge möjligheter. Bibliotekschefens uttalande värnar om det enskilda bibliotekets frihet att styra sin verksamhet och en farhåga att verksamheten ska regleras och styras av ett ramverk utifrån.

7.2.6 Lokala styrdokument för Z

När det gäller Z kommun så finns inga direkta styrdokument knutna till biblioteksverksamheten. En biblioteksplan har börjat diskuteras. Politikerna har ifrågasatt varför arbetet med en biblioteksplan inte har påbörjats. Bibliotekschefen å sin sida menar att det är ett uppdrag som ska komma från politiskt håll. För övrigt finns uppsatta visioner för kultur- och fritidssektorn, men dessa är av så pass allmän karaktär att de inte direkt kan betraktas som styrdokument för bibliotekets verksamhet. Det finns i kommunen tre ledord: trygghet, mångfald och entreprenörskap. Dessa ord är också så pass allmänna att det är svårt att se hur de kan överföras till daglig yrkespraxis.

7.2.7 Policy för bemötande av högskolestudenter

Något som saknas på samtliga bibliotek som undersökts för denna uppsats är en nedskrivna eller tydligt uttalad policy för vilken service studenter som användargrupp ska ha. Flera bibliotekarier anser att det hade varit ett utmärkt redskap och de anser sig sakna en sådan policy. Som läget är nu varierar det från fall till fall i vilken utsträckning studenterna får hjälp av bibliotekarierna, beroende på vem som sitter i informationsdisken, där mötena med studenterna oftast sker. Om detta säger en studiebibliotekarie:

Men jag tror [...] att det vore önskvärt att man hade en mer enhetlig linje för hur man tar hand om de här personerna. Om man säger si och så många fjärrlån, men att vi också kommer överens om att vi ska försöka få dem att söka efter böckerna själva [...]. I dag är det lite beroende på vem de får tag på. Vem som sitter i disken [avgör] vilken typ av service man får. Ibland kan det vara någon som tar fram alla böckerna och lägger dem i kassen och har dem utlånade och färdiga. Det varierar väldigt mycket. På sätt och vis vore det bra om man hade en policy för såna mer krävande jobb.

Även om det finns en vilja hos en enskild bibliotekarie att försöka utöva någon form av användarundervisning saknas det en konsensus och en konsekvens inom biblioteket för hur detta ska ske och om det över huvud taget ska försiggå någon användarundervisning. Men det räcker inte att bara utarbeta och skriva en policy på papper, den måste naturligtvis också efterlevas av samtliga i personalen. Om att ha en utarbetad policy säger en annan studiebibliotekarie följande:

Man kan ju diskutera policy efter policy. Men har man jobbat tjugo år på ett sätt, så även om man kommer på en ny policy, så gör man ju fortfarande på det sättet man har gjort i tjugo år. [...] Det har varit på gång en policy, och vi försöker jobba efter den policyn. Men det är, ja... Det är inte alla som...

Av detta går det att sluta sig till att det inte är helt oproblematiskt att ändra strukturerna på en arbetsplats och för hur ett arbete ska utföras. Möjligen är det så att traditioner inom yrkeskåren är svåra att rucka på, samtidigt som såväl den tekniska som den pedagogiska utvecklingen har ändrat på förutsättningarna för hur verksamheten bör eller kan bedrivas. För de bibliotekarierna som, enligt ovanstående citat, arbetat på samma sätt i tjugo år var förutsättningarna med största sannolikhet något annorlunda när de började sin yrkeskarriär. Sedan dess har bibliotekariens yrkesroll på många sätt förändrats, både vad gäller arbetets innehåll och arbetsmetoderna.

Studiebibliotekarierna i X säger att biblioteket saknar policy för bemötandet av högskolestudenter. Vidare säger de att de har haft vissa problem att finna en rimlig nivå för graden av service. Tidigare kunde bibliotekarierna ägna flera timmar åt att söka information åt studenterna, men det är något de har slutat med. Om studenterna vill ha en vetenskaplig artikel får de försöka söka efter den själva. Bibliotekarierna har ändrat sitt arbetssätt till att visa var studenterna kan söka efter artiklarna. Intressant är att bibliotekarierna anser sig i och med detta ha blivit strängare. De har därmed närmat sig högskolebibliotekens arbetsmetoder. Viktigt att poängtera är att detta inte är någon uttalad policy, utan en arbetsmetod som är mera en produkt av ett personligt ställningstagande hos studiebibliotekarierna, kanske också av en ohållbar arbetssituation, än en gemensam överenskommelse på biblioteket. Bibliotekschefen menar att kontakten med högskolestudenterna till största delen sker i informationsdisken och att typen och graden av service skiljer sig från fall till fall beroende på vem som sitter i informationsdisken.

Även biblioteket i Y saknar en uttalad policy. Ibland diskuteras problematiken på fikaraster och personalmöten hur användargruppen ska bemötas, men detta har inte resulterat i en artikulerad policy.

Bristen på en uttalad policy visar på en problematik som kan uppstå då ramfaktorer saknas, vilket gäller generellt för avsaknad av lokala styrdokument, som exempelvis beskrivningen ovan av Y och Z. Likväl som ramfaktorer kan begränsa verksamheten kan de även skapa möjligheter inom samma verksamhet. Om det inte finns en överenskommelse för hur verksamheten ska bedrivas skapas en osäkerhet i organisationen, vilket leder till ett slumpartat bemötande av användargruppen och att servicen ur ett användarperspektiv kan betraktas som ojämn beroende på vem som sitter i informationsdisken. En följd av de processer som uppstår om en policy saknas är att förtroendet för folkbibliotekariens yrkesprofession kan ta skada, eftersom kvaliteten på verksamheten uppfattas som ojämn, något som riskerar att ge en negativ bild av bibliotekarien och dess yrkeskunnande. Men även det faktum att studenterna inte uppnår målen om informationskompetens som står angivna i högskolelagen, om bibliotekarien söker fram informationen åt studenten snarare än att visa hur denne själv ska söka sin information, är viktigt att påpeka. En biblioteksanvändare uppskattar säkert att bli bemött på liknande sätt oavsett när biblioteksbesöket sker eller vilken bibliotekarie som tar hand om ärendet. Att ena gången få utföra informationssökning på egen hand under handledning av en bibliotekarie för att nästa gång inte ens behöva hämta böckerna på hyllan kan leda till viss osäkerhet och förvirring.

Som nämnts tidigare skiljer Dahllöf mellan ramfaktorer som inte är möjliga för aktörerna att ha kontroll över och sådana som är möjliga för aktörerna att ha kontroll över (Lundgren 1984, s. 70). Ovanstående diskussion om policy hör till den senare kategorin och utarbetandet av en gemensam policy skulle kunna vara en möjlighet att skaffa sig kontroll över den pedagogiska process som uppstår mellan bibliotekarien och studenten. Det handlar också om att skaffa sig kontroll över hela sin arbetsituation. En av de intervjuade bibliotekarierna säger angående upprättandet av en policy:

Den svåra frågan är om alla ställer upp. Det behöver inte vara så förskräckligt bra, det behöver inte vara den bästa policyn i världen, bara alla ställer upp. Att hitta någon minsta gemensamma nämnare och att alla tycker att den är okej. Det har varit svårt.

Att hitta en minsta gemensamma nämnare för bemötandet av användargruppen kan sägas vara ett första steg i upprättandet av en gemensam handlingsplan, men det får knappast anses vara målet. Ambitionen bör vara att arbeta fram en policy som bygger på något mer än bara en överenskommelse i de mest grundläggande frågorna. En sådan policy riskerar att bli allt för intetsägande. Policyn ska vara ett redskap och stöd i arbetet och bidra till att arbetet underlättas och att både bibliotekarier och studenter vet vad det finns för förutsättningar för bibliotekets service. Om en utarbetad policy ska fungera fullt ut bör den förankras såväl bland personal som bland användare.

Bibliotekens informationsdiskar kan sägas vara verksamhetens ansikte utåt och platsen med den största marknadsföringspotentialen på hela biblioteket. Det är i informationsdisken som den direkta kontakten mellan bibliotekspersonal och användare för det mesta äger rum. Att det inte finns några uttalade och för hela personalen givna och överenskomna ramar för hur arbetet ska utföras i denna viktiga verksamhetsdel är en begränsning eftersom det är i mötet med användarna som attityder och förutfattade meningar befästs, sådant som kommer att diskuteras nedan under rubriken medverkandes föreställningar. Av den anledningen kan det vara ett stöd i arbetet att det finns vedertagna sätt att bemöta användarna och att ge service, vilket naturligtvis omfattar samtliga användargrupper och inte bara studenter. Genom att komma överens om vilken grad av service användarna kan kräva borde det vara möjligt att visa upp en enhetlig och professionell inställning utåt gentemot dessa. Viktigt att påpeka är att det inte ska behöva handla om att finna någon minsta gemensamma nämnare som alla i personalen kan skriva under på, något en av de intervjuade bibliotekarierna framhöll som ett första steg i en process att arbeta fram en policy. Kanske vore det önskvärt att i större utsträckning försöka bygga arbetsmetoderna med hjälp av pedagogiska verktyg och metoder.

7.3 Medverkandes föreställningar

Precis som organisatoriska ramar begränsar och ger möjligheter för en verksamhet gör även de föreställningar som de medverkande bär med sig det. Även om de medverkandes föreställningar är mycket begränsade och grundar sina föreställningar på förutfattade meningar snarare än kunskaper och insikter påverkar det förutsättningarna för biblioteken.

En analys utifrån denna ramfaktor kan visa hur man ser på biblioteksverksamheten på flera olika nivåer, från politisk riksnivå ner till studenten som biblioteksanvändare. Det går att beskriva medverkandes föreställningar som att den förförståelse, och möjligen

även eventuella fördomar som de medverkande bär med sig, påverkar den process som sker i mötet mellan de olika aktörerna. Medverkandes föreställningar fångar individers personliga uppfattning och förståelse av verksamheten. Vad man har för föreställning om ett bibliotek och vad det är påverkar också hur man använder det. Därför är det intressant att studera hur de medverkandes föreställningar om biblioteket tar sig uttryck. Även bibliotekariernas och studenternas föreställningar om varandra är en ramfaktor som påverkar respektive aktörers inställning till mötet dem emellan. Bibliotekariernas egen uppfattning om sitt yrke påverkar vilken typ av service de ger studenterna. Att i bibliotekariernas fall se hur de arbetar för att nå ut med de resurser de har att erbjuda är intressant och säger något om hur de ser på sin yrkesroll och hur den förändras.

7.3.1 Propositioner och utredningar

Regeringens proposition *Forskning och samhälle* från 1996 handlar i huvudsak om svensk forskningspolitik, men i propositionen tas även bibliotekens roll upp. I första hand forsknings- och högskolebibliotek, men även folkbiblioteken berörs. Man konstaterar att:

Samhället präglas av en hög förändringstakt. [...] Gränserna mellan vad som är skola, högskoleutbildning, fortbildning och vidareutbildning samt forskning kan bli mer otydliga. Forsknings- och folkbiblioteken kommer då sannolikt att närma sig varandra i arbetsmetoder och serviceutbud. (*Forskning och samhälle*, prop. 1996/97:5, se avsnitt 3.10)

De tio år som har gått sedan propositionen har inte minskat aktualiteten i utsagan och det livslånga lärandet är i allra högsta grad fortfarande ett dominerande inslag i biblioteksdebatten. En ökad samverkan mellan folk- och högskolebibliotek har också efterlysts på många håll under denna tioårsperiod, och som uppsatsens bakgrundsavsnitt visade så är det något som har efterfrågats under en lång tid. Men det har också framgått på andra håll i uppsatsen att det återstår mycket att göra på det området. Propositionen lyfter också fram folkbibliotekets betydelse för distansutbildning. Studerande inom den utbildningsformen ”skall ha samma rätt till god biblioteksservice som andra studenter” (*Forskning och samhälle*, prop. 1996/97:5, se avsnitt 3.10) och samarbete mellan folkbibliotek och högskolebibliotek uppmuntras i propositionen. Detta uttalande visar att det finns ett medvetande om vilken roll folkbiblioteket spelar för högskolestudenter, i detta fall studenter på distans. En fråga värd att lyfta är om denna insikt från högsta politiska instans har resulterat i mer än bara ett konstaterande att studenterna ska ha likvärdiga förutsättningar. De bibliotek som har undersökts för den här uppsatsen har samtliga ett ganska blygsamt samarbete med de närmast liggande högskolebiblioteken och propositionens önskan har alltså inte uppfyllts i den utsträckning som vore önskvärt. Däremot framhåller bibliotekarierna att ett mer utvecklat samarbete är något att sträva efter.

Studier i alla dess former har varit på den politiska agendan under det senaste decenniet. Från politiskt håll har man velat att så många som möjligt ska få möjlighet att studera. Den här politiska viljan att höja utbildningsnivån hos befolkningen och göra högskolestudier tillgängliga för fler framgår i regeringens proposition *Den öppna högskolan* från 2001. Man skriver där att alla människor har rätt till kunskap och utveckling och att högskolan ska vara öppen för alla. Man vill minska den sociala snedrekryteringen till högskolan.

Idén om den öppna högskolan är vägledande för alla satsningar som regeringen presenterar i denna proposition. Denna idé omfattar inte bara möjligheten för så många som möjligt att någon gång delta i högre utbildning, utan också möjligheten för en person att kunna tillägna sig och utveckla kunskaper under hela livet. Detta bottnar i behovet av att ständigt lära och utveckla kompetensen samt ett synsätt på lärandet som en kontinuerlig process. För att det skall bli möjligt måste utbildning erbjudas i fler former på fler sätt. Modern teknik och ny pedagogik ger distansutbildning nya förutsättningar. Genom ett svenskt nätuniversitet kan utbildningspotentialen hos alla universitet och högskolor användas, de sökande ges samlad information och en förenklad möjlighet att sätta samman en utbildning från fler lärosäten. Därmed bör antalet kurser och utbildningsplatser på distans öka betydligt. (*Den öppna högskolan*, prop. 2001/02:15, se avsnitt 5.3)

För att minska snedrekryteringen till högskolan kan folkbiblioteken sägas vara en viktig institution, eftersom det går att anta att de flesta studenter som inte har möjlighet att flytta till högskoleorterna vänder sig dit. Att folkbiblioteken överhuvudtaget knappt nämns i propositionen är anmärkningsvärt, med tanke på den betydelse de har för studenterna. Till exempel berättar studiebibliotekarierna i X hur de gett studenter med liten biblioteksvana ökade kunskaper och ett större självförtroende att söka efter information på biblioteket.

Bara på något enstaka ställe i propositionen nämns att högskolebibliotekarierna bör få pedagogisk utbildning. Att biblioteken, och i synnerhet folkbiblioteken, inte finns med i föreställningen begränsar naturligtvis deras möjligheter att kunna medverka i utbildningsväsendet. Resultatet av att biblioteken blir uteslutna när det från regeringspolitiskt håll förordas en ökad satsning på utbildning är att biblioteken i slutändan inte har de resurser som krävs för att möta denna satsning. Här syns tydligt hur de medverkandes otillräckliga föreställningar begränsar biblioteksverksamheten, vilket i sin tur troligtvis leder till att de resultat som önskas inte uppnås. Regeringens vision om en mer tillgänglig högskola kan med stor sannolikhet inte bli verklighet så länge folkbiblioteket inte nämns i de här sammanhangen.

Högskolestudenternas användande av folkbiblioteken uppmärksammas däremot i den statliga offentliga utredningen *KB – ett nav i kunskapssamhället* (s. 338). Bibliotekens ökade roll inom lärandet betonas, dels för högskolestudenter, dels för andra grupper av studerande. Man skriver att det ökade antalet distansstuderande har medfört att "biblioteken alltmer ses som en resurs i lärandet" (s. 285). Man uppmärksammar också problemet med att folkbiblioteken inte alltid har tillgång till de databaser som studenterna använder (s. 314). Som "närmaste 'stödmiljöer'" för distansstuderande bör folkbibliotek och lärcentra ha samma tillgång till akademisk och vetenskaplig information som högskolebiblioteken har (s. 373). Man efterlyser också en utveckling när det gäller samarbeten mellan lärcentra och folkbibliotek. På flera håll har lärcentra inte placerats i anslutning till folkbiblioteket, vilket försvårar för studenternas möjligheter att söka information i samband med studierna. I utredningen betonas det också, vilket nämnts tidigare, att ur studentens perspektiv har det ingen betydelse vem som är huvudman för det bibliotek man besöker, så länge man kan få tag i den information man söker. Detta faktum är också en minst sagt giltig anledning för en ökad samverkan mellan folk- och högskolebibliotek.

Utredningen ger också förslag på hur en ökad samverkan mellan olika bibliotekstyper skulle kunna se ut. Det skulle till exempel kunna vara "samordnad regional informationsförsörjning, gemensamt lånekort, låntagarutbildning, fortbildning för

bibliotekspersonal, gemensamma digitala resurser och digitalisering av samlingar” (*KB – ett nav i kunskapssamhället*, s. 370). Här betonas också länsbibliotekens betydelse. De har möjlighet att verka som en länk mellan folk- och högskolebiblioteken. Man önskar en utökning av folkbibliotekens möjligheter att ge service till högskolestuderande och menar att detta skulle fylla flera funktioner. Möjligheten att få bra informationsförsörjning i sin hemkommun kan ge dem som inte vill flytta till högskoleorter möjlighet att studera, och om det finns en väl utbyggd infrastruktur för lärande skulle det kunna medföra att fler lockas till att börja studera. Det, menar man, är ”helt i linje med folkbibliotekens ursprungliga idé som folkbildande institutioner” (s. 370).⁸ Eftersom den här utredningen direkt handlar om biblioteksverksamhet, framför allt Kungliga Bibliotekets roll, är det naturligt att de biblioteksrelaterade frågorna är mer utvecklade än i propositionen *Den öppna högskolan*.

7.3.2 Kommunpolitiska föreställningar

Intervjuerna med kommunpolitikerna i de nämnder som ansvarar för biblioteksverksamheten i de undersökta kommunerna visar en traditionsbunden föreställning om biblioteksverksamheten. En av de saker som politikerna framhåller är att folkbiblioteket ska vara en kulturinstitution som i första hand ska tillhandahålla och förmedla litteratur och kulturupplevelser till kommunens invånare. Vice ordförande i den nämnd som ansvarar för biblioteksverksamheten i en av kommunerna säger:

Jag ser det [biblioteket] som en kulturinstitution och det har en väldigt viktig roll. Vi pratar ofta om att folk läser för lite, framför allt ungdomar. Det är något som vi inom kommunen jobbar med, att biblioteket ska försöka påverka läsandet.

Politikerna menar även att en annan funktion som folkbiblioteket har är att vara en mötesplats. Vice ordförande i ansvarig nämnd i en annan av kommunerna säger om rollen folkbiblioteket spelar:

Den sociala biten, att kunna gå ner och läsa igenom sin tidning kanske, om man inte har den hemma. Människor träffar varandra dagligen, eller ofta. Jag tycker den sociala biten [är viktig].

Biblioteket som en kunskapskälla är något som en ansvarig nämndordförande lyfter fram som en central roll för folkbiblioteket som institution. Ordförande säger om folkbiblioteket:

Det är en oerhört viktig del av samhället, det är ju hjärtat när det gäller kunskap.

De här tre uttalandena visar att de grundläggande föreställningarna hos kommunpolitikerna överensstämmer ganska väl med de roller som ofta appliceras på folkbiblioteket i dagens biblioteksdiskurs, alltså folkbiblioteket som mötesplats, kulturförmedlare och kunskapsbank. Även om det är svårt att dra några generella slutsatser på grundval av det material som är insamlat för denna uppsats, går det ändå att sluta sig till att de föreställningar om biblioteksverksamheten som finns på politisk riksnivå inte är förankrade i någon högre utsträckning på kommunal nivå. Till exempel i diskussioner om studenters användande av folkbiblioteken, fokuserar

⁸ Tilläggas bör att samarbete av detta slag finns, till exempel i nordöstra Skåne där högskolebiblioteket i Kristianstad och folkbiblioteken i sju kommuner samarbetar för att förbättra för vuxenstudier i regionen.

kommunpolitikerna mer på utbildningar på grund- och gymnasienivå. Det livslånga lärandet nämns visserligen under en av intervjuerna, men mer som ett uppsnappat modeuttryck utan egentlig substans. Samverkan mellan olika typer av bibliotek, som nämns på flera håll i ovan nämnda propositioner och utredningar, är ingenting som kommunalpolitikerna artikulerar under intervjuerna. I ett par fall visar sig kommunpolitikernas föreställningar vara så bristfälliga att de inte kan uttala sig om ifall ett högskolecenter på orten i någon mån påverkar folkbibliotekets verksamhet. Med tanke på att folkbiblioteket på en av dessa orter har en nyskapad tjänst där halva tjänsten är inriktad mot just högskolestudenter på högskolecentret är denna okunskap frapperande. Det är även anmärkningsvärt att vetskapen om vilka resurser högskolestudenter som användargrupp tar i anspråk, något som flera bibliotekarier har vittnat om, inte finns i politikernas medvetande. Vem som bär ansvaret för politikernas bristande kunskaper i ämnet är inte helt självklart. Naturligtvis borde det ligga i politikernas eget intresse att sätta sig in i de verksamheter de ansvarar för, men problemet kan också bestå i bristande marknadsföring från bibliotekariernas sida. Att marknadsföra folkbiblioteket, i det här fallet mot politiker, är för övrigt ett av de delmål som KULDA-utredningen har satt upp (*KULDA-utredningen 1*, paginering saknas). Genom att lyckas med detta delmål kan ett annat delmål uppnås, nämligen att öka folkbibliotekets status i kommunen. Utan att generalisera förefaller det emellertid vara en lång väg att gå innan dessa delmål har realiserats. Behovet att marknadsföra folkbiblioteket som resurs för högskolestudenter är med andra ord stort, inte minst mot de kommunala politikerna.

Något som återkommer i intervjuerna med politikerna är att de framhåller bokens plats på folkbiblioteket. En politiker lyfter snarare fram att boken ska ges större plats, än att folkbiblioteken ska ha en självklar roll i IT-utvecklingen:

Jag tror väldigt mycket på boken, att den har sin plats, och det är viktigt att den får mer plats. Internet och datorer i all ära, de flesta har ju redan en – eller åtminstone tillgång till en. Så man behöver kanske inte biblioteket till det.

En annan av politikerna har en annorlunda uppfattning. Hon lyfter fram betydelsen av att tillgängliggöra datorer och IT-tjänster. Hon säger:

Sen är det ju det här med datorer. Man tror ju att alla har datorer hemma nu, men det kanske inte är så.

Dessa skilda uppfattningar visar att kommunpolitikernas föreställningar om bibliotekets roll i förhållande till IT-utvecklingen ibland kan skilja sig åt. Den diskussion som exempelvis finns i KULDA-utredningarna om att tillgängliggöra elektroniska resurser i större utsträckning på folkbiblioteken verkar inte ha någon förankring i den första kommunpolitikerns uttalande, medan däremot den andra har en något mer utvecklad föreställning. Det här ger folkbiblioteken i dessa kommuner olika förutsättningar att följa med i IT-utvecklingen, eftersom det är lättare att få gehör i ansvarig nämnd om det finns ett medvetande hos politikerna. Frågan är hur de visioner som finns i till exempel KULDA-utredningarna ska kunna bli verklighet om det är en sådan milsvid skillnad mellan fackfrågorna och en del ansvariga politiker.

De ramar som denna låga medvetenhet hos politikerna utgör ger processer som hindrar folkbibliotekens utveckling. En alltför stark och enahanda föreställning om att folkbiblioteket i första hand är en kulturförmedlarinstitution innebär att andra roller som

biblioteket ska ha fått sämre förutsättningar och processer som hade varit möjliga att skapa går om intet. I det här fallet är det kommunpolitikerns avsaknad av föreställningar om folkbiblioteket som en resurs i det formella lärandet, som begränsar kvaliteten på folkbibliotekets verksamhet. Kraven på folkbiblioteket som en del i det formella lärandet finns kvar, men förutsättningarna kunde ha varit avsevärt bättre om detta hade varit förankrat hos ansvariga politiker.

7.3.3 Bibliotekariers och studenters föreställningar

Bibliotekariers och studenters föreställningar behandlas i samma avsnitt därför att de får sina föreställningar av varandra genom direkta möten. Vid kursstart får studenterna ut litteraturlistor över vad som ska läsas inom ramarna för kursen. Det vanligaste tillvägagångssättet bland de studenter som intervjuats för denna uppsats är att de då vänder sig till folkbiblioteket för att införskaffa kurslitteraturen. Några erfarenheter från intervjuade bibliotekarier om hur det ofta går till:

En studiebibliotekarie:

Det som jag har märkt är att de kommer med en lista vid kursstarten och är jättestressade och ska ha dem nu, helst i dag.

En annan, studiebibliotekarie:

Det stora är ju alla de som vill ha studielitteraturen. [...] Och sen är det ju kraven då, att man tycker kanske att "jag ska ha den där boken till på onsdag, för då börjar min kurs". Då säger man att "så enkelt kanske det inte är".

En bibliotekschef:

Det här med fjärrlån [...]. Det kan man ju ha åsikter om, att är det det enda de använder? Vad är det för positivt med det? Ja, det är ju bra för dem, men då blir vi någon sorts utlåningscentral. Ska man vara krass är det så det är nu. De har inga andra ärenden hit, utan de kommer in med sin lista och säger "beställ det, så kommer jag och hämtar".

En annan bibliotekschef:

Jag räknar ju med att det tar en halvtid i kommunen under den här perioden när det är studier på gång. Då gör vi fjärrlån som man sitter och jobbar med [...]. Uppföljningar av lånen och omsättningar... Det är faktiskt rätt tidskrävande.

Utifrån dessa röster är det möjligt att se några olika perspektiv på den problematik som visar sig uppstå i mötet mellan folkbibliotek och högskolestudenter. De båda studiebibliotekarierna tar upp kraven som studenterna ställer och som ibland förefaller vara orimliga. Av den första bibliotekschefens uttalande att döma går det att sluta sig till att han har en kritisk hållning till att studenterna endast utnyttjar folkbiblioteket som en lånecentral. Den andra bibliotekschefen lyfter fram den stora arbetsbelastning som fjärrlånehanteringen utgör.

Det som studiebibliotekarierna säger om studenternas krav på att kunna gå till sitt folkbibliotek och omedelbart hämta den litteratur de behöver tyder på att studenterna har en föreställning att biblioteket är en plats där allt material alltid finns tillgängligt. Förvisso kan man tycka att det är orimliga krav att ställa på ett folkbibliotek. Men

samtidigt visar studenternas föreställningar på ett slags idealiserad bild av folkbiblioteket, vilket innebär att de bär med sig en positiv föreställning om det.

En annan möjlig tolkning är det enkla faktum att studenterna helt enkelt vill ha tag i sin kurslitteratur omgående. Att då söka sig till sitt lokala folkbibliotek kan vara ett smidigare sätt för studenten att få tag i de specifika titlar som ska läsas in på en kurs. En student vittnar om detta, då vederbörande säger att det räcker att lämna in en lista på titlar, så ordnar folkbiblioteket fram litteraturen.

Från studentens synvinkel är detta just den service som kan krävas enligt dennes föreställning om folkbiblioteket. Service verkar för studentens del vara att få sin kurslitteratur serverad. Någon föreställning om att det skulle ställas krav på studenten att själv söka information verkar saknas.

Om den här positiva föreställningen prövas och bibliotekarierna ställer krav på studenterna att söka själva är det inte alltid att denna reaktion blir positiv. Om detta berättar en studiebibliotekarie att många användare blir irriterade om de blir tillsagda att själva försöka söka efter litteratur eller information. En annan studiebibliotekarie säger att man allt oftare försöker visa studenterna hur de ska söka själva i bibliotekets katalog. Som sina främsta argument använder hon att det sparar tid och arbete för både henne och studenten. Hon tillägger:

Men i en del fall så går det inte, utan då vänder de bara tills nästa [bibliotekarie] kommer och så lämnar de fram listan till den i stället. De är luriga, det får man säga...

Av studiebibliotekariens uttalande att döma går det nästan att sluta sig till att det pågår ett slags pedagogisk strid på folkbiblioteket. Uttalandet visar också att man på folkbiblioteket är medvetna om den debatt som pågår inom det samlade biblioteksväsendet, där det, som tidigare nämnts, från en del håll har förts fram att folkbiblioteken hjälper studenter för mycket och att de i stället ska närma sig högskolebibliotekens arbetsmetoder.

Ett par av studiebibliotekarierna på ett av de undersökta folkbiblioteken har en föreställning om att studenterna ska gå till sitt högskolebibliotek. Men eftersom studenterna ändå använder folkbiblioteket innebär det att bibliotekarierna försöker hjälpa dem efter bästa förmåga, så de ser det som en plikt att försöka hjälpa alla besökare. Detta går att koppla till folkbibliotekets tradition som folkbildare, vilket nämnts tidigare i samband med utredningen *KB – ett nav i kunskapssamhället*. Bibliotekschefen på samma bibliotek säger:

Alla som kommer in här [på folkbiblioteket] tar man ju emot och försöker hjälpa och då hjälper man dem mer än på ett högskolebibliotek. För där är det ju sällning, alltså. Det är inget att hymla med. [---]. De hjälper dem att klara sig själva. Så funkar det inte på ett folkbibliotek. Där hjälper man tant Greta och en högskolestudent lika mycket.

Studiebibliotekarierna anser att folk- och högskolebiblioteken har olika roller. Folkbiblioteken är en öppen institution med hela befolkningen som presumtiva användare, till skillnad från högskolebiblioteken som riktar sig mot lärare och studenter. Enligt flera undersökningar är folkbiblioteket en institution med ett stort

förtroendekapital hos stora delar av befolkningen.⁹ Om ovana högskolestudenter vänder sig till högskolebiblioteket för att inhämta information och där ställs inför kravet att själva söka efter den information de behöver, är det inte särskilt anmärkningsvärt om de därefter väljer bort högskolebiblioteket till förmån för sitt folkbibliotek. Den föreställning dessa högskolestudenter har av ett bibliotek och hur servicen där ska fungera överensstämmer illa med högskolebibliotekens sätt att arbeta. Bemötandet som högskolestudenterna förväntar sig få på ett bibliotek har folkbiblioteket som förebild. Det finns ett arv i folkbiblioteksvärlden att ge utförlig service till alla som kommer till biblioteket, något som bibliotekarierna själva kommer in på under intervjuerna. Studiebibliotekarierna menar att studenterna ofta kommer in till dem och säger att de ingen hjälp får på högskolebiblioteket och en studiebibliotekarie säger: ”vi får ofta studenter som kommer hit och [säger] ’vi får ingen hjälp på högskolebiblioteket’. Det är det vanliga. ’Så kan ni hjälpa oss’”.

Detta är något som bland andra Stina Jonsson och Ingrid Svensson har diskuterat i den i forskningsöversikten nämnda uppsatsen *Högskolestudenters upplevelser av folkbibliotekariers bemötande och kunskap*. Studenterna i Jonsson och Svenssons undersökning har föreställningen att bibliotekarierna ska leverera den efterfrågade informationen direkt till dem. Om bibliotekarien däremot arbetar enligt högskolebibliotekens principer, det vill säga ett arbete mer inriktat på hjälp till självhjälp, upplever studenterna det som att bibliotekarien inte vill hjälpa till och att servicen är dålig. Studenterna i deras uppsats hänvisar till att det går fortare om bibliotekarien söker fram informationen.

Även i arbetet med den här uppsatsen har vi stött på liknande åsikter från studenterna. En student säger:

Folkbiblioteket är klart bättre. Även om det inte är lika stressigt på högskolebiblioteket så får man inte samma service. De är liksom nonchalanta på högskolebiblioteket, man ska ordna allt själv och de vill inte hjälpa till. I början när jag var ny frågade jag dem en del, men fick bara korta svar. Det var så mycket som var nytt och oklart i början, men man fick inte den hjälp man behövde. På folkbiblioteket följer de med och visar om jag har letat efter något men inte hittat. Om det finns tid på högskolebiblioteket borde de vara mer hjälpsamma.

Det finns ett glapp mellan folk- och högskolebibliotekens olika arbetsmetoder och för folkbibliotekens del påverkar det verksamheten i hög grad att studenterna hellre väljer att gå dit än till högskolebiblioteket. Eftersom studenter väljer bort sitt högskolebibliotek blir trycket hårdare på folkbiblioteket och verksamheten har förskjutits mot att bland annat bli ett redskap för högskolestudenter. Enligt den tidigare nämnda temo-undersökningen har denna förskjutning inneburit att andra användargrupper blivit eftersatta. En av anledningarna till detta är att folkbibliotekets verksamhet helt enkelt har kommit att bli ett redskap för högre utbildningar (Axelsson 2006).

Referensarbetet med studenter kan vara krävande och ta mycket tid i anspråk och bibliotekarierna på folkbiblioteken har sällan de redskap som bibliotekarierna på högskolebibliotek har att arbeta med. Med tanke på hur stor del av det samlade antalet biblioteksanvändare som högskolestudenter utgör och hur mycket resurser de kräver är

⁹ Enligt en temo-undersökning som publicerades i maj 2006, så har drygt åtta av tio stort förtroende för folkbiblioteket. Värt att notera är att förtroendet är som störst hos högutbildade. (Axelsson 2006).

det anmärkningsvärt att de inte finns med i kommunernas biblioteksplaner och mål i större utsträckning, något som även framhölls i Thórsteinsdóttirs artikel "Folkbiblioteket och attityder gentemot studerande som användargrupp" (s. 123).

En uppfattning som litteraturstudierna och intervjuerna sammantaget ger, är att ett resultat av föreställningarna från folkbibliotekariernas och studenternas sida om folkbibliotekets roll innebär att studenterna missar ett viktigt mål i sin utbildning, eftersom de inte övar upp sin informationskompetens. Att detta problem uppstår får samtliga involverade ta på sig ansvaret för. Det gäller utbildningsanordnare, bibliotekarierna och studenterna själva. Det är uppenbart att högskolebiblioteken inte har nått ut med vikten av att studenterna själva lär sig att söka information och utveckla sin informationskompetens. Troligen är det något som brister redan från utbildningshåll. Studenterna får inte tillräcklig information om att förmågan att söka och kritiskt granska information är ett delmål i deras högskolestudier. Ingen av de studenter som intervjuats för denna uppsats har uttryckt att det skulle finnas krav på dem själva att söka och värdera information. Det bör vara möjligt att ställa krav på utbildningsansvariga att tydligare informera om detta. Även om det står i högskolelagen är det tveksamt om det är realistiskt att utgå ifrån att varje högskolestudent ska känna till exakt vad som står i den, vilket de för denna uppsats intervjuade studenterna är exempel på. Om högskolebibliotekens användarundervisning hade nått ut bättre till studenterna skulle förmodligen studenternas ovana vid att använda sig av högskolebiblioteket kunna motverkas. Ett förslag kan vara att detta blir en infogad del i samtliga utbildningar och att användarundervisning även blir ett återkommande inslag under utbildningens gång samt att det är anpassat efter det ämne som studeras. Därigenom får studenterna på ett mer formaliserat sätt möjligheten att utveckla sin informationskompetens. En fråga, som förvisso faller utanför ramarna för denna uppsats, är om institutionerna på landets högskolor och bibliotek är beredda att aktivt delta i en sådan satsning.

7.4 Folkbibliotekets resurser

Utöver de resurser som kort nämndes i presentationerna av de undersökta folkbiblioteken, fördjupas i följande avsnitt två kategorier: Resurser i form av tryckt och elektroniskt material, samt bibliotekarierna som pedagogisk resurs. Dessa typer av resurser är återkommande i de intervjuer som genomförts med bibliotekarierna och studenterna för denna uppsats räkning, och de återkommer även frekvent i tidigare undersökningar om folkbibliotek och högskolestudier. Ett biblioteks resurser är en ramfaktor som styr vad som är möjligt att göra på biblioteket, både för bibliotekarierna och för studenterna. Bibliotekets bestånd av tryckt och elektroniskt material och vilken roll bibliotekarierna har i informationssökningen avgör vilka processer som är möjliga, till exempel informationssöknings- och lärprocesser. Att studenterna anpassar sitt informationssökande efter bibliotekets resurser är en slutsats som har dragits tidigare, till exempel av Margaretha Andersson och Gudrun Clausén i deras magisteruppsats "*I skuggan av biblioteket*" (1999). Det är även en slutsats som går att dra efter vad som har framkommit i arbetet med denna uppsats.

7.4.1 Tryckt material

Det ökade antalet högskolestudier på folkbiblioteken har inneburit att kurslitteratur är något som i dag efterfrågas mycket på folkbiblioteken och det är ofta kö på denna typ av litteratur. Utifrån intervjuerna med både bibliotekarierna och studenter är det påfallande i

vilken utsträckning det är tryckt material i form av böcker som efterfrågas av studenterna, och då framför allt kurslitteratur. Men ett flertal av de titlar som står med på kurslitteraturlistorna finns inte i bibliotekets bestånd. Kurslitteratur på grundnivå och av mer allmän karaktär kan dock finnas i beståndet, medan litteratur av mer specifikt slag för det mesta måste fjärrlånas. Om detta berättar en studiebibliotekarie:

Många studieböcker är ju av ganska allmän karaktär. Om de efterfrågas mycket och det inte är speciallitteratur på engelska, även om den har varit beställd två gånger, men annars har vi sagt att två reservationer och sen tittar vi på det [om vi ska köpa in]. Man lär sig vilka böcker som ska köpas och om de finns på kurslistor. Vi köper ganska mycket kurslitteratur på efterfrågan. Och det har förändrats. Det gjorde vi inte tidigare. Det är bara de senaste åren, väldigt mycket kurslitteratur.

Om inköpen av kurslitteratur har ökat så dramatiskt, som studiebibliotekarien beskriver det, kan det vara relevant att ställa sig frågan om denna ökning sker på bekostnad av något annat på biblioteket. Studiebibliotekarien menar att det inte nödvändigtvis behöver vara så:

Vi [köper] inte så mycket referenslitteratur. Man söker i databaser i stället. Det kanske är vissa saker som löser sig självt. Det kan jämnas ut sig.

Det förefaller vara så att den tekniska utvecklingen har möjliggjort för biblioteken att i viss mån ersätta tryckt referenslitteratur med elektronisk. Därmed har det blivit ett slags naturlig omfördelning av medieanslaget. Om det sedan är givet att det är kurslitteratur som ska prioriteras kan naturligtvis diskuteras. En slutsats som dras av Forslund i promemorian *Om biblioteksverksamheterna* (s. 48) och som även dras i den tidigare nämnda temo-undersökningen är att studenter på högre utbildningar har prioriterats på andra användargrupperns bekostnad.

Fjärrlån är från bibliotekets perspektiv något som kräver en hel del resurser, både vad gäller tid och pengar. Detta är ett arbete som inte är synligt i den yttre verksamheten och som studenterna därför inte är insatta i. Studenterna framhåller i stället hur smidigt det är att låta folkbiblioteket fjärrlåna de titlar som studenterna önskar. Fjärrlånehanteringen är något som ofta framhållits som ett problem för biblioteken, men det har även gjorts försök att underlätta denna. Bland annat har man byggt upp ett transportsystem i det län där två undersökningsorter ingår, så att man lättare ska kunna utnyttja varandras bestånd. Ökad efterfrågan på kurslitteratur har medfört att biblioteken har fått ändra rutiner när det gäller inköp av kurslitteratur och fjärrlånehanteringen. En bibliotekschef säger att de ibland fjärrlånar mycket efterfrågade kursböcker som de redan har i beståndet, något som är ovanligt.

Utifrån den ramfaktorteoretiska modellen kan man säga att resurs som ramfaktor, i detta fall ett i viss mån otillräckligt mediebestånd vad gäller tryckt material, leder till ökade inköp av kurslitteratur och ett avsevärt fler antal fjärrlån. I och med att folkbiblioteken inte har fått ett ökat medieanslag som motsvarar dessa ökade omkostnader, leder det till att andra grupper möjligen har tvingats stå tillbaka.

7.4.2 Elektroniskt material

De senaste decennierna har den tekniska utvecklingen blivit allt mer påtaglig och detta har inneburit att biblioteken har fått helt andra möjligheter till informationssökningar,

vilket tidigare uppmärksammades i denna uppsats i samband med ändrade rutiner vid referensarbetet. Men de stora nedskärningarna i de kommunala ekonomierna i början av 90-talet medförde att de ekonomiska klyftorna mellan olika kommuner ökade, vilket i sin tur medförde att folkbibliotekens förutsättningar att betala licenser för databaser skilde sig åt (Stenquist, s. 75). Högskolebiblioteken har för det mesta ett gott utbud inom de ämnen som högskolan ger utbildningar i. Ett problem är att licenserna för dessa databaser är alltför kostsamma för att ett enskilt kommunbibliotek ska ha råd med dem, vilket får till följd att folkbiblioteken sällan har möjlighet att ha något större utbud av databaser. Bland de databaser som de för denna uppsats undersökta biblioteken har märks Artikelsök, EBSCO och Alex. Dessa databaser kan nog sägas vara vanligt förekommande på de flesta folkbibliotek runt om i landet. För högskolestudier är dessa databaser långt ifrån tillräckliga, eftersom utbudet är knapphändigt både i omfång och ur vetenskapligt hänseende.

Även om det är böcker som framför allt efterfrågas på de undersökta folkbiblioteken, framhåller bibliotekarierna att de har mer resurser att erbjuda studenterna, men att resurserna skulle kunna öka ännu mer. En bibliotekschef säger:

Vi har mycket mer resurser att erbjuda som vi skulle vilja nå ut med. Som informationssökningar. En sak som vi diskuterat med högskolan [...], men det har ju med rättigheter att göra. De har massor med databaser som ni har tillgång till som studenter, men vi har inte det. Som folkbibliotekspersonal kommer vi inte in i de databaserna. Det pågår samarbete mellan folkbibliotek och högskolebibliotek i regionen och det är bland annat sånt här man diskuterar. Om vi fick mer kunskap om de här databaserna, så skulle vi kunna hjälpa till mer. Men då finns det sådana här rättighetsproblem som innebär att vi inte får någon inloggning. Det är administrativa problem som hindrar en utveckling.

Det finns åtminstone två bekymmer som bibliotekschefen lyfter fram. Dels det faktum att de inte lyckas nå ut med de resurser de redan nu har tillgängliga, dels att formella hinder står i vägen för en utveckling av folkbibliotekets verksamhet. Det första problemet bär folkbiblioteket själva till största delen ansvar för. Vad det handlar om är att folkbiblioteket bättre borde marknadsföra sina tjänster och de möjligheter det kan erbjuda. Det behövs en tätare kontakt med studenterna beträffande deras önskemål om elektroniska resurser. Bibliotekarierna bör även marknadsföra för studenterna vilka resurser som faktiskt finns på folkbiblioteket. Till de formella hinderna hör problem med rättigheter för databaser och att kommunens brandväggar kan skapa problem med studenternas inloggningar. Mer samarbete mellan högskole- och folkbibliotek kan lösa frågan om rättigheterna till databaserna och bättre internt kommunalt samarbete mellan biblioteket och IT-avdelningen kan lösa de tekniska problemen med brandväggar. Även om detta är frågor som är kända sedan tidigare och som det arbetas med för att lösas har utvecklingen ännu inte nått tillräckligt långt.

För att göra en koppling till den ramfaktorteoretiska modellen innebär detta att ett otillräckligt utbud av elektroniskt material, samt dålig kännedom om och låg efterfrågan på det som faktiskt redan finns, leder till att bibliotekarier och studenter hänvisas till det tryckta materialet. Nackdelen med det är att folkbiblioteken inte hänger med i den tekniska utvecklingen i den utsträckning som skulle kunna vara möjligt. För studenternas del innebär det att de hamnar på efterkälken i jämförelse med de studenter som framför allt använder sig av högskolebiblioteken. Även om man övervinner de eventuella problemen som kommunens brandväggar kan orsaka och studenterna kan logga in sig på högskolornas databaser, har de inte samma förutsättningar att få handledning i informationssökning av bibliotekarier.

Även om arbetet att få folk- och högskolebiblioteken att närma sig varandra, både vad gäller arbetssätt och tillgängliga medier, kan tyckas gå långsamt, hävdar den intervjuade tjänstemannen på Statens kulturråd det motsatta. Enligt tjänstemannen går detta arbete framåt och det går fort. Bara under något år anser han att mycket har hänt när det gäller samarbetet mellan högskole- och folkbibliotek och att framtiden ser fortsatt ljus ut när det gäller dessa samarbeten. Tjänstemannen anser att det helt enkelt inte är möjligt att undanhålla folkbiblioteken det material, och då är det framförallt de elektroniska tjänsterna som databaser han syftar på, som högskolebiblioteken tillhandahåller. Trycket på att detta material ska tillgängliggöras för fler är helt enkelt för stort (intervju 2006-05-11).

7.4.3 Bibliotekarien som pedagogisk resurs

Den vision en bibliotekschef ger uttryck för innebär stora förändringar för folkbiblioteken, inte bara vad gäller medieutbudet utan även yrkesrollen. Bibliotekschefen säger:

Sen kan man ju tänka sig att man blir mer eller mindre handledare [...] det kan man mycket väl tänka sig i en framtid. Högskole- och folkbibliotek samarbetar med studenter mer formaliserat. Det är ju lite samma utveckling i skolbiblioteksvärlden. Ja, det finns ju såna exempel redan nu. Det hade varit intressant.

Det handlar med andra ord inte bara om en teknisk utveckling av folkbibliotekens medieutbud, utan även en utveckling av yrkesrollen och sättet att arbeta med användarna. Allt fler utbildningar i dag, såväl högskoleutbildningar som andra utbildningar, har en inriktning mot ett problemorienterat arbetssätt, något som ger biblioteket en central roll för studentens lärande. Förvisso har de studenter som intervjuats för denna uppsats betonat att kurslitteraturlistor ligger till grund för upplägget av deras utbildningar. Vid uppsatsskrivande används biblioteket däremot på ett sätt som mer liknar det problembaserade lärandet, eftersom information då söks mer aktivt av studenterna.

Det kan möjligen tyckas vara anmärkningsvärt att folkbiblioteken i så stor utsträckning sneglar på högskolebibliotekens sätt att arbeta med användarna, eftersom det är uppenbart att högskolebibliotekets arbetsmetoder inte alltid är förankrade hos studenterna. De studenter som intervjuats för denna uppsats framhåller i flera fall att det är just bemötandet de får på högskolebiblioteken som gör att de väljer bort dem och i stället besöker folkbiblioteken. En förlängning av denna problematik är att folkbiblioteken naturligtvis har en betydligt mer varierande användargrupp än vad högskolebiblioteken vanligtvis har. Att bemöta tant Greta, som bibliotekschefen kallade henne, på samma sätt som en högskolestudent är naturligtvis inte önskvärt på ett folkbibliotek. För en bibliotekarie på ett folkbibliotek ingår det att kunna läsa av biblioteksanvändarens förkunskaper, behov och intresse. Även att avgöra vilka krav som går att ställa på användaren är en förmåga som folkbibliotekarien måste klara av. Utmaningen både för folk- och högskolebibliotekarier ligger i att nå ut med budskapet varför de vill arbeta med denna modell och varför det också är bra för studenternas egen skull att arbeta på detta vis. En ökad grad av informationskompetens gör studenterna mera självständiga och är till nytta för dem både under studietiden och kommande yrkesliv. Det är helt enkelt ett oerhört viktigt redskap för att fullt ut kunna tillgodogöra sig det livslånga lärandet. Även den demokratiska aspekten är icke att förglömma i detta sammanhang: den som har utvecklat sin informationskompetens har avsevärt större

möjligheter att granska och värdera den allt större mängd av information som omger oss i samhället.

Bibliotekarien Helen Hed formulerar vad bibliotekariens pedagogiska roll innebär i artikeln ”Bibliotekspedagog – en ny profession” (2002). Hed menar att bibliotekarien ska kunna få studenten att precisera sin fråga så att den går att använda för informationssökningar. Genom en dialog kan bibliotekarien få studenten att för sig själv artikulera sitt informationsbehov som denne från början kanske bara hade en vag uppfattning om. Därmed blir bibliotekarien mer av en handledare i sökprocessen (s. 49).

Bibliotekariens arbetssätt fungerar som ramfaktor och i mötet med användaren, i detta fall studenten, skapas processer som beroende på bibliotekariens sätt att arbeta ger olika resultat. Om bibliotekarien har ett arbetssätt som innebär att den serverar studenten med färdigt material blir studenten en passiv mottagare av informationen, vilket i förlängningen leder till att studenten inte når upp till de krav som ställs i högskolelagen och att studenten i detta fall inte utvecklar sin informationskompetens. Om däremot bibliotekarien arbetar utifrån ett medvetet pedagogiskt handledarperspektiv blir studenten delaktig i informationssökningsprocessen och medveten om sitt informationssökningsbeteende och utvecklar sin kompetens inom detta område.

7.4.4 Tid

I den ramfaktorteoretiska litteraturen är tid ett begrepp med skiftande innebörd. I en studie av Urban Dahllöf innebär tid den samlade tillgängliga undervisningstiden (Broady 1999, s. 112). För den här uppsatsen är det den här innebörden som läggs i begreppet tid. Personalens tillgängliga tid är en resurs som avgör vilka förutsättningar man har på biblioteket att hjälpa olika specifika användargrupper, i det här fallet studenter. Det har helt enkelt att göra med hur mycket tid som finns till förfogande i referensarbetet, vilket i sin tur avgör kvaliteten på detta arbete.

Tillströmningen av högskolestudenter varierar under läsårets gång och kulmen nås i samband med kursstart. En studiebibliotekarie säger om den ökade tillströmningen:

När det är kursstart, då är den jättestor. Då kan det vara mer än hälften av de som kommer in på en dag som har en litteraturlista med sig. Men om man slår ut den över året så är den inte sådär jättestor. Då handlar det kanske om mindre än en fjärdedel.

En annan studiebibliotekarie fortsätter:

Fast det kan ju i och för sig vara så att man upplever det som fler i och med att de kräver mer. För har man ett pass på tre timmar så har man kanske tjugo personer och så har man två studenter. Då tar de kanske lika lång tid som sex pensionärer som ska ha hjälp att hitta en bok.

Den första studiebibliotekarien säger:

Det beror på om man mäter i antalet böcker eller antalet personer eller hur lång tid personerna tar.

Högskolestudenter är med andra ord en grupp som tar mycket tid i anspråk, även om de inte alltid är den största användargruppen sett till antalet personer. Att denna tid- och resurskrävande grupp inte i någon nämnvärd utsträckning finns med i bibliotekens

planer och målformuleringar är ganska anmärkningsvärt. Eftersom detta är ytterligare en uppgift för biblioteken som har tillkommit och ökat i omfattning har det blivit nödvändigt för bibliotekarierna att ändra sitt arbetssätt. Att utbilda användarna i informationskompetens har blivit viktigare än att servera studenterna med färdiga lösningar. Även om detta är mer påtagligt på ett högskolebibliotek går utvecklingen på folkbiblioteken åt samma håll.

I Z finns en studiebibliotekarie på 100 % med huvudansvar för vuxenstudier på grund- och gymnasienivå, samt en nyskapad tjänst för en studiebibliotekarie där 50 % av tjänsten är avsatt till att arbeta mot högskolestudenter, vilket är att betrakta som en i sammanhanget stor satsning. En sådan satsning ger folkbiblioteket större möjligheter att utveckla arbetet med användargruppen.

Två av bibliotekarierna på X bibliotek arbetar i viss mån som studiebibliotekarier. Det är en uppgift som ingår i tjänsten, men däremot är det inte bestämt i vilken omfattning den ingår bland övriga arbetsuppgifter. Uppgifterna som studiebibliotekarie kom till i samband med ett projekt inom länet. EU-projektet Equal startade i länet för ett par år sedan. Biblioteken var då tvungna att ha en studiebibliotekarie. Efter att projektet var avslutat ansåg studiebibliotekarierna att denna del av arbetet skulle bli permanent. Det är viktigt att poängtera att denna del av tjänsten egentligen har blivit pålagd tjänster som redan sedan tidigare har varit på heltid. En studiebibliotekarie säger om hur tjänsten föddes:

Det gick ju ut på att man skulle hjälpa människor att hitta nya vägar in i arbetslivet. Kanske minoritetsgrupper som har svårt att komma ut på arbetsmarknaden i vanliga fall. Det var väl grunden.

En annan studiebibliotekarie fortsätter:

Det var mycket kontakt med Grundvux, Komvux, vuxenutbildningen, ABF. Vi knöt kontakt med dem och det har vi fortsatt med. Vi har fortfarande biblioteksutbildning och visningar för de här grupperna. På den vägen är det. Och vi har ju fått bromsa ibland och säga att "tyvärr, nu kan vi inte ta fler bokningar". Vi har inte haft tid helt enkelt. Däremot står det ju i biblioteksplanen att vi önskar en studiebibliotekarie. Vi känner att det finns ett väldigt stort behov av det.

Dessa grupper av studerande på grund- och gymnasienivå har fått ett stöd från biblioteket som de bär med sig till sina fortsatta studier på högre nivå. De har även konstruerat en sökguide som ligger på bibliotekets webbsida. Denna sökguide är medvetet enkelt konstruerad eftersom målgruppen ofta inte är van att använda ett sådant verktyg. Att biblioteket har en viktig funktion att fylla som stöd och utbildare i informationskompetens märks på en del högskolestudenter som besöker biblioteket. En studiebibliotekarie säger:

Ibland blir man lite orolig när man möter lärarstudenter som absolut inte vet hur man använder en dator eller hur man söker.

En annan studiebibliotekarie fyller i:

Eller knappt kan läsa ett register. Det är lite oroväckande.

Man kan här se en tydlig process som ramfaktorn ger, nämligen att avsatt tid för studerande på Grundvux- och Komvuxnivå ger ett positivt resultat för utvecklandet av de studerandes biblioteksvana och informationskompetens. Motsatsen går däremot att se hos de studenter som inte fått samma stöd från biblioteket, vilket exemplet ovan med lärarstudenterna visar. Med en fortlöpande utbildning i biblioteksvana och informationskompetens skulle antagligen dessa studenters brister kunna ha motverkats.

Inom utbildningsväsendet bör utvecklande av biblioteksvana och informationskompetens följa med från skolstarten och hela vägen upp till högskolenivå. Det måste finnas ett medvetande och en uttalad och tydligt formulerad ambition att göra utvecklandet av informationskompetensen till en del i läroplaner på grund- och gymnasieskolenivå och upp till kursplaner på högskolenivå. Det går inte att anta att utvecklandet av dessa informationsfärdigheter utvecklas automatiskt, utan det måste ske undervisning i det. Om detta inte sker blir kunskapsklyftorna stora mellan de som besitter kunskaper i informationskompetens och de som inte gör det. Detta märks sedan tydligt när kraven blir högre och dessa färdigheter förutsätts vara något som den studerande ska behärska. Möjligen är detta en av anledningarna till att en del studenter väljer bort högskolebiblioteket och finner att de blir dåligt bemötta där och inte får någon service. De har brister i de här färdigheterna och är inte vana vid att det ställs krav på dem att själva söka och värdera information. På folkbiblioteket märks dessa brister tydligt när det kommer studenter med undermålig informationskompetens. Folkbiblioteket blir därmed en stödjande resurs för dessa studenter. Om vikten av kontinuerlig utbildning i informationssökning säger en studiebibliotekarie:

[D]e kunskaper som högskolor och universitet förväntar sig kanske gymnasiet inte har lyckats ge den här eleven, då. Det är väl där vi har sett den missen, i och med att vi möter många vuxenstuderande, som det här att de inte kan söka information. De kan inte grunderna som man ändå tycker att de borde kunna ha, med tanke på att de pratar mycket om forskningsarbeten redan för 1- till 9-klassarna. Men forskning för dem är ju inte det som är forskning sedan uppe på gymnasiet eller definitivt inte på högskolenivå, så det är ju missar där hela vägen.

Här ser man tydligt vikten av att avsätta tid för utbildning i informationskompetens och att detta är något som måste påbörjas redan tidigt i grundskolan.

I likhet med X är tjänsten som studiebibliotekarie i Y, vilket är en tjänst som innehas av bibliotekschefen, pålagd den övriga verksamheten. Som tidigare nämnts säger bibliotekschefen att det tar upp emot en halvtid i kommunen när det är kursstart. Hon menar att den tjänst hon har är splittrad i och med att den innehåller så många olika ansvarsområden och att det möjligen är för många områden för en och samma tjänsteman. Från politiskt håll finns ett visst medvetande när det gäller denna användargrupp och vilka resurser de gör anspråk på, men det är inte tillräckligt stort och det har inte kommit några politiska direktiv för vilka resurser denna användargrupp ska få. Bibliotekschefen säger:

[D]et kan man ju tycka är lite sorgligt, att vi inte har tryck på oss och en uttalad önskan från politiker att man ska visa framfötterna på ett sånt här område.

Bibliotekschefen menar att bibliotekets roll för högskolestudenter är något som måste skrivas in i den kommande biblioteksplanen. Det handlar till stora delar om marknadsföring av biblioteket och dess verksamhet och möjligheter. Ambitionen är att biblioteket ska vara med i samband med kursstarten och bjuda in studenter till

introduktionsmöten och därmed göra biblioteket till en naturlig studieresurs. Mer samlad personaltid till förfogande skulle innebära större möjligheter att ge studenterna den hjälp de kräver. Det är ett utmärkt exempel på hur en ramfaktor, i detta fall tid, skapar möjligheter till att kunna utveckla arbetet, vilket skulle kunna leda till högskolestudenter som genom sitt folkbibliotek utvecklar sin informationskompetens.

8. Slutdiskussion

Fler utbildar sig och det ställs allt högre krav på vidareutbildning och fler byter dessutom yrkesbana under sin yrkesverksamma tid. Högskolestudenterna är inte en lika homogen grupp idag som för ett par decennier sedan. Fler väljer att utbilda sig på distans och att bo kvar i sina hemkommuner och ålderskillnaderna är större bland studenterna. För folkbibliotekens del har detta inneburit att användargruppen högskolestudenter har kommit att spela en allt mer framträdande roll bland deras besökare och det är en resurskrävande grupp. Intresset att studera förutsättningarna för folkbiblioteken att bemöta denna användargrupp ligger till grund för denna uppsats.

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka villkoren och möjligheterna för folkbibliotek att ge service till användargruppen högskolestudenter utifrån en ramfaktorteoretisk modell. Frågeställningarna som uppsatsen skulle besvara löd:

- Hur påverkar och styr ramfaktorer folkbibliotekens service till högskolestudenter?
- Vilka resurser har folkbiblioteken att erbjuda högskolestudenter?
- Hur ser folkbibliotekarierna på sin roll gentemot denna användargrupp?
- Hur ser politikerna på folkbibliotekens roll i utbildningsväsendet?
- Vad anser studenterna om folkbibliotekens roll i deras utbildning?

Ramfaktorer påverkar och styr folkbibliotekens möjligheter att ge service till användargruppen högskolestudenter. Bland de organisatoriska ramarna torde bibliotekslagen spela den viktigaste rollen på riksnivå. Även om lagen ofta kritiserats för att vara vag, så står det trots allt att läsa att folkbiblioteken ska vara ett stöd i utbildningar. Kanske skulle detta faktum vara möjligt att i högre utsträckning kunna utnyttjas i marknadsföringssyfte gentemot kommunpolitikerna för att få ökad förståelse om bredden i folkbibliotekens verksamhet. Ytterligare en lag, högskolelagen, fungerar även den som organisatorisk ram på riksnivå för folkbiblioteken, om än indirekt eftersom den i första hand riktar sig till högskoleverksamheten. Kraven högskolelagen ställer på studenterna är att de ska utveckla sin informationskompetens under studietiden. En återkommande uppgift från bibliotekarierna i undersökningen är att studenterna lämnar in listor på böcker de ska läsa in på en kurs och att intresset för att söka efter information själva ofta är litet. Medvetandet om kraven som framkommer i högskolelagen verkar vara tämligen lågt. Trots att färdigheterna att söka sin information själv alltså är lagstadgad, tycks inte studenterna ha fått tillräcklig information om detta från sina lärosäten. Vem som bär det egentliga ansvaret för detta är svårt att ge något definitivt svar på, men troligen är det en kombination av flera aktörers bristande intresse för frågan. För folkbiblioteken skulle högskolelagen kunna spela en viktig roll som redskap vid utvecklandet av ändrade arbetsrutiner och bibliotekarien skulle därmed bli mer av en handledare. Genom att hänvisa till lagen och de krav den ställer skulle det underlätta att förklara för studenterna och motivera dem till att själva ta större ansvar för sina informationssökningar. Lagen borde även kunna vara ett verktyg för att få bibliotekarierna att gemensamt sluta upp kring en annan arbetsmetod än den alltför hjälpsamma metoden att plocka ihop böckerna åt studenterna. Kanske beror oviljan på att ändra sina arbetsrutiner, något som framkommit i arbetet med uppsatsen, på ett arv i folkbiblioteksvärlden att ta ett överdrivet ansvar för användarens informationssökningsbehov.

I de dokument på politisk riksnivå som studerats för denna uppsats räkning framhålls folkbiblioteken som en viktig resurs för högskolestudenter. Det har visat sig att de föreställningar som finns på riksnivå inte har någon liknande motsvarighet på kommunpolitisk nivå. De föreställningar som finns på kommunpolitisk nivå om folkbibliotekets verksamhet och funktion är att betrakta som något ensidig och förenklad. Något som tydligt framkommit i arbetet med uppsatsen är att kommunernas budgetfördelningar sker på traditionsbundna grunder. Budgeten är fördelad utan några fördjupade insikter om hur biblioteksverksamheten egentligen fungerar. Framför allt framhåller kommunpolitikerna folkbiblioteken som en kulturinstitution och deras medvetenhet om folkbibliotekens roll för högskolestudenterna är utvecklad i jämförelse med den bild av verksamheten som de intervjuade bibliotekarierna beskriver. Av de undersökta kommunerna är det bara en som i nuläget har en färdig biblioteksplan, vilket i sig säger något om den politiska inställningen till verksamheten. Vid intervjuerna med kommunpolitiker har det varit angeläget att ställa frågor till dem som kan säga något om vilken syn, inställning och medvetande de har om folkbiblioteket och dess verksamhet i allmänhet och för dess roll gentemot högskolestudenter i synnerhet. Att ställa dessa frågor har varit viktigt även av den anledningen att det finns få politiskt förankrade dokument på regional och kommunal nivå. Denna bristande medvetenhet hos kommunpolitikerna blir en begränsande ramfaktor, eftersom denna okunskap medför begränsade resurser för folkbiblioteken. Även om politikerna inte ska vara med och styra den dagliga verksamheten på biblioteken bör medvetandet hos politikerna om bibliotekets verksamhet öka.

Men att enbart ge kommunpolitikerna skulden för denna problematik vore orättvist, för det är knappast möjligt att fatta beslut om något man inte har tillräcklig kännedom om. Naturligtvis kan man hävda att det är politikernas skyldighet att sätta sig in i frågor de ska fatta beslut om, men det ligger trots allt i bibliotekariernas eget intresse att marknadsföra sig mot politikerna för att förmedla sin bild av verksamheten. Om bibliotekarierna marknadsförde sin verksamhet i större utsträckning borde riskerna för att utsättas för förutfattade meningar om verksamheten vara betydligt mindre. Det går alltså att sluta sig till att bristande marknadsföring mot politikerna från folkbibliotekens sida troligtvis är en del av problemet. Ett argument som skulle kunna användas i marknadsföringen är att hela kommunen tjänar på en högre utbildningsnivå hos dess invånare och att folkbiblioteket är en viktig resurs för att lyckas med detta. Å andra sidan är det orimligt att begära att varje kommun ska kunna tillhandahålla de resurser som krävs för att kunna jämföras med ett högskolebibliotek. I flertalet av de tidigare undersökningarna och utredningarna inom detta område efterlyses mer samverkan mellan högskola och folkbibliotek. Samverkan mellan dessa aktörer finns redan och det är under utveckling, men det som finns är långt ifrån tillräckligt och det är inte förankrat i den utsträckning det borde vara.

Alla medverkande – politiker, bibliotekarier och studenter – har en föreställning om hur folkbiblioteket är en resurs för högskolestudenter. Politikernas föreställningar framkom ovan i diskussionen om styrdokument. Bibliotekarierna är överens om att studenterna är en resurskrävande grupp och att folkbiblioteken egentligen kanske inte har tillräckliga resurser för att bemöta denna användargrups behov. Men folkbiblioteken försöker ändå stå till tjänst och vara studenterna behjälpliga, vilket överensstämmer med folkbibliotekens arv som folkbildare. Det är en öppen institution dit alla är välkomna och de som söker sig dit ska få bästa möjliga service. Intervjuerna med bibliotekarierna ger intryck av att studenternas föreställning om folkbiblioteket är att de kan gå dit och

hämta den kurslitteratur de behöver. Om detta skulle vara deras föreställning innebär det att den i viss mån är idealiserad, eftersom vissa av dem tycks tro att allt alltid finns till hands på biblioteket. Dessa tre gruppers föreställningar överensstämmer inte med varandra. Det finns ingen samsyn om hur folkbiblioteken kan vara en resurs för högskolestudenter.

En sak som har framkommit i arbetet med uppsatsen är de något konservativa medievanor högskolestudenterna har gett uttryck för. De studenter som har intervjuats har samtliga framhållit att de använder folkbiblioteken för att låna böcker, vilket även överensstämmer med intrycken som bibliotekarierna har om användargruppens medievanor. Till stor del har utredningar och projekt i det här ämnet fokuserat på tillgängliggörandet av IT-tjänster. Därför är det något anmärkningsvärt i vilken hög utsträckning studenterna endast utnyttjar biblioteket som en lånecentral. Frågan är om dessa medievanor beror på att utbudet av elektroniska resurser i form av databaser är begränsat eller om det som finns inte har lyfts fram tillräckligt. Även en sådan aspekt som lärarnas inställning är säkert av betydelse. Om studenterna inte uppmuntras till att söka information utanför kurslitteraturlistan är det troligt att de inte heller gör det. Naturligtvis beror detta även på vilken undervisningsform studenterna är involverade i. Om de studerar enligt ett problembaserat lärande uppmuntras de förmodligen att söka information på olika vägar. Detta innebär att även utbildningsanordnare och lärare har ett ansvar för studenternas informationsbeteende, eftersom mycket avgörs redan när undervisningsmetoderna bestäms. Återigen är samverkan ett nyckelord.

I undersökningen har det framkommit att politikerna inte alltid är insatta i bibliotekens verksamheter. Politikernas inställning till biblioteken kan uppfattas som konservativ och de ser biblioteken som institutioner där man lånar ut böcker. Det finns även relativt få dokument som styr bibliotekens verksamhet och på riksnivå är det framför allt bibliotekslagen, vilken ofta beskrivs som vag och allmänt hållen, som styr verksamheten på landets bibliotek. På kommunal nivå är det särskilt biblioteksplaner och andra målsättningar som fungerar som styrdokument. Dessa dokument är skapade av bibliotekspersonalen själva och inte politiskt förankrade.

Frågan är hur man ska ställa sig till detta faktum, att det finns få förankrade styrdokument för biblioteksverksamheten. Politikernas bristande kunskaper om bibliotekens verksamhet riskerar innebära att den blir betydligt svårare att förankra i den kommunala verksamheten, vilket inte minst är ett problem med tanke på att det är politikerna som avgör hur budgeten ska fördelas. Om biblioteken dessutom inte har möjlighet att hänvisa till styrdokument och därigenom få mandat för verksamheten kan följden bli att de åsidosätts exempelvis i kommunernas budgetförhandlingar. Men dessa förutsättningar kan möjligen också ha en positiv aspekt och ge biblioteken frihet att själva råda över sin verksamhet. Så länge kunskapen är begränsad bland beslutsfattare och verksamheten inte styrs i alltför hög utsträckning av styrdokument är friheten att dra upp riktlinjer större.

Men frågan är om biblioteksverksamheten på sikt ändå inte tjänar på att i större utsträckning komma upp på dagordningen inom kommunpolitiken. Först då kan verksamhetens olika inriktningar och möjligheter förankras och det torde ge andra möjligheter för biblioteken att nå ut med verksamheten. Risken är annars att beslutfattarnas inställning till biblioteken grundar sig på förutfattade meningar och förlagade föreställningar.

Med hjälp av ramfaktorteorin kan man undersöka relationen mellan ramarna. Något som är intressant att uppehålla sig vid är om de organisatoriska ramarna eller de medverkandes föreställningar kommer först. Är det de medverkandes föreställningar som skapar de organisatoriska ramarna eller är de medverkandes föreställningar ett resultat av de organisatoriska ramarna? På grundval av detta material är det svårt att ge ett svar på denna fråga, men en större insikt i de föreställningar man har om en verksamhet samt vilka föreställningar andra aktörer har om denna verksamhet ger större möjligheter att påverka och förändra de ramar som styr och begränsar verksamheten. En ramfaktorteoretisk analys kan alltså användas för att förbättra förutsättningarna för verksamheten. Förhoppningen med denna uppsats är att visa på möjligheterna till detta.

En vidareutveckling av ramfaktorteorin inom biblioteks- och informationsvetenskap skulle vara mycket intressant. Den är tacksam att använda eftersom den fokuserar på en verksamhets förutsättningar och vad dessa förutsättningar leder till för resultat för verksamheten. En undersökning av hur en större satsning på studiebibliotekarier på folkbiblioteken skulle ge för resultat för studenternas kunskapsresultat vore intressant. En sådan undersökning skulle till exempel kunna användas i marknadsföringssyfte gentemot politiker.

9. Sammanfattning

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka villkoren och möjligheterna tre folkbibliotek har att ge service till användargruppen högskolestudenter utifrån en ramfaktorteoretisk modell.

Den teoretiska utgångspunkten för uppsatsen är ramfaktorteorin, som ursprungligen är en pedagogisk teori uppkommen och utvecklad under 1950- och 1960-talen. Teorin studerade hur förutsättningarna för undervisningen påverkade resultaten. Politiska beslut och styrdokument ger skolan vissa ramar som den måste rätta sig efter. Dessa ramar bestämmer vad som är möjligt och därmed också vad som inte är möjligt i undervisningen. I den ramfaktorteoretiska modellen som framför allt Urban Dahllöf och Ulf P Lundgren presenterade visar de hur ramar skapar processer som ger vissa resultat i undervisningen. Eftersom även folkbiblioteken är politiskt styrda är det en teori som går att överföra till folkbiblioteksverksamheten. Även denna verksamhet har ramar som skapar processer som ger vissa resultat.

För att uppnå uppsatsens syfte har vi använt oss av kvalitativ intervju som metod samt studerat politiska dokument. Som undersökningsorter valde vi huvudbiblioteken på tre orter som ligger geografiskt lägligt med högskoleorter på pendlingsavstånd och av den anledningen har högskolestudenter som väljer att bo kvar på sin hemort. De grupper som har intervjuats är kommunpolitiker, folkbibliotekarier och högskolestudenter. Genom att använda två övergripande ramfaktorer – organisatoriska ramar och medverkandes föreställningar – har vi studerat förutsättningarna för folkbiblioteken att vara delaktiga i det högre formella lärandet.

De rikspolitiska dokument som fungerar som organisatoriska ramar är framför allt bibliotekslagen och högskolelagen. I dessa ges direktiv som direkt och indirekt berör folkbibliotekens service till högskolestudenter. Bibliotekslagen uttrycker klart och tydligt att folkbiblioteken ska vara till för alla människor, vilket alltså inbegriper högskolestudenter. Högskolelagen sätter upp kunskapsmål som studenterna ska uppnå i sin utbildning, något som folkbiblioteken måste förhålla sig till när de hjälper studenterna med deras informationssökningar. Som uppsatsen visar bör folkbibliotekariernas och studenternas kännedom om dessa mål öka.

Uppsatsen visar även att de tre folkbiblioteken inte i någon större utsträckning har lokala styrdokument, till exempel har endast ett av dem en biblioteksplan, och högskolestudenter nämns i ringa omfattning i de dokument som finns. Detta gör att det saknas riktlinjer för hur folkbiblioteken ska bemöta högskolestudenterna, och att dessa får varierad service beroende på vilken bibliotekarie som sitter i informationsdisken.

I avsnittet om de medverkandes föreställningar studeras vilka föreställningar som de medverkande bär på när det gäller folkbibliotekens service till högskolestudenter. Utifrån studier av politiska dokument och intervjuer med de medverkande analyseras vilka föreställningar som finns på rikspolitisk nivå, lokalpolitisk nivå, samt vilka föreställningar kommunpolitiker, bibliotekarier och studenter bär på när det gäller folkbibliotekens service till studenterna. Något som har framkommit i uppsatsen är att de tre folkbiblioteken bör marknadsföra sin roll i utbildningen bättre framför allt gentemot kommunpolitiker. De kommunpolitiker som intervjuats i denna uppsats ser

folkbiblioteket nästan enbart som en kulturinstitution och inte som en viktig del i högskolestudenters utbildningar.

Uppsatsen visar också att samarbeten mellan folk- och högskolebibliotek är av yttersta vikt när det gäller högskolestudenters litteraturförsörjning. Detta eftersom dessa, både enligt tidigare undersökningar och enligt den här uppsatsen, ofta använder folkbiblioteket i lika hög grad som högskolebiblioteket. De samarbeten som finns i dagsläget skulle alltså behöva utvecklas ännu mer.

9. Käll- och litteraturförteckning

9.1 Otryckta källor

Muntliga uppgifter i författarnas ägo:

Intervju med bibliotekschef och bibliotekarie i Y kommun 2006-04-07.

Intervju med kommunpolitiker, Y kommun 2006-04-07.

Intervju med två studenter i Y kommun 2006-04-07.

Intervju med bibliotekschef och två bibliotekarier i X kommun 2006-03-29.

Intervju med kommunpolitiker, X kommun 2006-03-29.

Telefonintervju med student i X kommun 2006-04-14.

Telefonintervju med student i X kommun 2006-05-08.

Telefonintervju med bibliotekschef i Z kommun 2006-05-02.

Intervju med två bibliotekarier i Z kommun 2006-04-19.

Intervju med kommunpolitiker, Z kommun 2006-04-27.

Telefonintervju med student i Z kommun 2006-04-17.

Intervju med student i Z kommun 2006-04-19.

Telefonintervju med tjänsteman med ansvar för biblioteksrelaterade frågor på Statens Kulturråd 2006-05-11.

9.2 Tryckta källor

Almerud, Peter (2003). Nätuniversitetets generaldirektör: "Folkbiblioteken får inte agera curlingföräldrar åt högskolestudenterna." *DIK-forum*, nr 13, s. 12-14.

Andersson, Margaretha & Clausén, Gudrun (1999). *"I skuggan av biblioteket": En undersökning om hur en grupp distansstuderande vid en högskola upplever att den biblioteksservice de använder fungerar*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 1999:10).

Axelsson, Peter, red. (2001). *Biblioteksplaner: en idéskrift*. Stockholm: Svensk biblioteksförning.

Bibliotekslag: SFS 1996:1596 (1996). Stockholm: Fritzes.
SFS 2004:1261 (2004). Stockholm: Fritzes.

Broady, Donald (1999). Det svenska hos ramfaktorteorin. *Pedagogisk forskning i Sverige*, nr 1, s. 111-121.

Dahllöf, Urban (1967). *Skoldifferentiering och undervisningsförlopp: komparativa mål- och processanalyser av skolsystem 1*. Stockholm: Almqvist & Wiksell. (Göteborg studies in educational sciences, 2).

Ekblad, Catharina & Johansson, Ann-Helén (2000). *Biblioteksservice för distansstuderande i glesbygd*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2000:51).

Ett bildat folk: de högskolestuderande och folkbiblioteken (1995). Stockholm: Statens kulturråd. (Rapport från Statens kulturråd 1995:1).

Folkbibliotek i Sverige: Betänkande av folkbiblioteksutredningen (1984). Stockholm: Liber. (Statens offentliga utredningar (SOU), 1984:23).

Folkbibliotekens service till högskolestuderande: Rapport från en arbetsgrupp inom Folkbiblioteksutredningen (1983). Stockholm: LiberFörlag. (DS U 1983:11).

Forskning och samhälle (1996). Stockholm: Regeringskansliet. (Regeringens proposition, 1996/97:5).

Forslund, John Erik (2003). *Om biblioteksverksamheterna*. Stockholm: Fritzes. (DS: 2003:66).

Gustafsson, Christina (1994). Antalet utvärderingsmodeller är oändligt... Ingår i Gustafsson, Christina & Selander, Staffan red. *Ramfaktorteoretiskt tänkande: Pedagogiska perspektiv: En vänbok till Urban Dahllöf*. Uppsala: Uppsala universitet/Pedagogiska institutionen. S. 13-41.

Gustafsson, Christina & Selander, Staffan (1994). Inledning. Ingår i Gustafsson, Christina & Selander, Staffan red. *Ramfaktorteoretiskt tänkande: Pedagogiska perspektiv: En vänbok till Urban Dahllöf*. Uppsala: Uppsala universitet/Pedagogiska institutionen. S. 1-4.

Hansson, Birgitta & Rimsten, Olle (2005). "Someone else's job": *Måluppfyllelse av 1 kap. 9§ högskolelagen avseende studenters informationskompetens*. Örebro: Örebro universitet.

Harnesk, Jakob (2002). *Biblioteksservice för distansstuderande: En förstudie*. Härnösand: Distansutbildningsmyndigheten. (Rapport från Distansutbildningsmyndigheten 2002:7).

Hed, Helen (2002). Bibliotekspedagog – en ny profession. Ingår i Gisselberg, Margareta red. *Distanslärare och distanslärande*. Härnösand: Distansutbildningsmyndigheten. (Rapport från Distansutbildningsmyndigheten 2002: 6).

Hellesnes, Jon (1991). *Hermeneutik och kultur: Filosofiska fragment*. Övers. Molander, Anders & Kromsten, Lars. Göteborg: Daidalos.

Häggeström, Lotten & Renberg, Ulla (1998). *Vägen till en bibliotekslag i Sverige*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 1998: 58).

Höglund, Lars & Johansson, Margareta (2001). Vad gör folk på biblioteket? Ingår i Holmberg, Sören & Weibull, Lennart red. *Land, Du välsignade?* Göteborg: Göteborgs universitet/SOM-institutet. (SOM-undersökningen 2000, SOM-rapport, nr 26). S. 339-355.

Högskolan: Betänkande av 1968 års utbildningsutredning (1973). Stockholm: Allmänna förlaget. (Statens offentliga utredningar (SOU), 1973:2).

Högskolelag: SFS 1992:1434 (1992). Stockholm: Fritzes.

Johansson, Kent (2001). Kulturnämnden borde göra som byggnadsnämnden. Ingår i Axelsson, Peter red. *Biblioteksplaner: En idéskrift*. Stockholm: Svensk biblioteksförening.

Jonsson, Stina & Svensson, Ingrid (2002). *Högskolestudenters upplevelser av folkbibliotekariers bemötande och kunskap*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2002:27).

KB – ett nav i kunskapssamhället (2003). Stockholm: Fritzes. (Statens offentliga utredningar (SOU), 2003:129).

Kjørup, Søren (1999). *Människovetenskaperna: Problem och traditioner i humanioras vetenskapsteori*. Övers. Torhell, Sven-Erik. Lund: Studentlitteratur.

Von Knorring Aineström, Eva & Spiess, Hanna (1999). *Distansstudenter och folkbibliotek*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 1999: 37).

KULDA-utredningen 2 (2005). Göteborg: Västra Götalands regionbibliotek. Stencil.

Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Övers. Torhell, Sven-Erik. Lund: Studentlitteratur.

Lindblad, Sverker; Linde, Göran & Naeslund, Lars (1999). Ramfaktorteori och praktiskt förnuft. *Pedagogisk forskning i Sverige*, nr 1, s. 93-110.

Lundgren, Ulf P (1972). *Frame factors and the teaching process: a contribution to curriculum theory and theory on teaching*. Göteborg: Allfoto. (Göteborg studies in educational sciences, 8).

Lundgren, Ulf P (1984). Ramfaktorteorins historia. *Skeptron: texter om läroplansteori och kulturreproduktion*, nr 1, s. 69-81.

Lundgren, Ulf P (1994). Om begränsningars möjligheter. Ingår i Gustafsson, Christina & Selander, Staffan red. *Ramfaktorteoretiskt tänkande: Pedagogiska perspektiv: En*

vänbok till Urban Dahllöf. Uppsala: Uppsala universitet/Pedagogiska institutionen. S. 5-11.

Ottersten, Gunnel (2004). *Frihet – att vara lärare: En belysning av grundskollärares möjlighet till frihet i arbetet med språk och so-ämnena*. Lund: Lunds universitet/Pedagogiska institutionen. (Kandidatuppsats i pedagogik vid Pedagogiska institutionen).

Ristarp, Jan & Andersson, Lars G (2001). *Mitt i byn! Om det moderna folkbibliotekets framväxt*. Lund: Bibliotekstjänst.

Stenquist, Bjarne (2003). *Är det på efterkälken Sverige åker?* Lund: Bibliotekstjänst.

Thórsteinsdóttir, Guðrún (1997 a). Folkbiblioteket och attityder gentemot studerande som användargrupp. *Svensk Biblioteksforskning*, nr 1-2, s. 107-125.

Thórsteinsdóttir, Guðrún (1997 b). *Folkbiblioteken och de högskolestuderande: Hur bemöts de studerande i biblioteket?* Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 1997: 53).

Thórsteinsdóttir, Guðrún (2005). *The Information Seeking Behaviour of Distance Students: A Study of Twenty Swedish Library and Information Science Students*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 29). Diss. Högskolan i Borås/Göteborgs universitet.

UNESCO: s folkbiblioteksmanifest (1994).

Vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning: Betänkande av BIDOK och SINFDOK-utredningen (1977). Biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén (BIDOK) & SINFDOK-utredningen. Stockholm: Liber. (Statens offentliga utredningar (SOU), 1977:71).

Den öppna högskolan (2001). Stockholm: Regeringskansliet. (Regeringens proposition, 2001/02:15).

9.3 Elektroniska källor

Svensk biblioteksforening, (2006-05-13). Åtta av tio har stort förtroende för biblioteken. *Svensk biblioteksforening*.
<http://www.biblioteksforeningen.org/organisation/arsmote/2006/Temofortroende.pdf>
[2006-06-06]

Regionbibliotek Västra Götaland, (2004-05-31). Kuldautredningen. *Regionbibliotek Västra Götaland*.
www.kulda.se/kuldautredningen/rapport.doc [2006-04-15]

Statistiska centralbyrån, (2006-04-20). Universitet och högskolor: Studenter och examina i grundutbildningen 2004/05. *Statistiska meddelanden*.

www.scb.se/statistik/UF/UF0205/2006A02/UF0205_2006A02_SM_UF20SM0601.pdf
[2006-04-29]

Bilaga 1

Frågor till politiker

- Hur länge har du varit politiskt aktiv och vilka uppdrag har du haft?
- Hur använder du dig av ditt folkbibliotek?
- Vad anser du att folkbiblioteket har för funktion i samhället?
- Vilken funktion bör folkbiblioteken ha i utbildningsväsendet?
- Finns det någon dokumenterad biblioteksplan i kommunen? Om ja: Hur är den utformad och vad har ni tagit hänsyn till vid utformandet? Vilka har varit med och tagit fram den? Om nej: Varför inte?
- Vad har ni för visioner och målsättningar för biblioteken i kommunen?
- Hur ser framtidens bibliotek ut?
- På vilka grunder fördelas resurserna mellan de olika kommunala förvaltningarna?
- Finns det några styrdokument som ni måste ta hänsyn till vid resursfördelningen?
- På vilka grunder fördelas resurserna inom er förvaltning?
- Har ni från politikerhåll något inflytande över hur till exempel biblioteket fördelar och använder sina tilldelade resurser? Skulle ni vilja ha större inflytande över hur biblioteket fördelar sina resurser?

Bilaga 2

Frågor till bibliotekarier

Introduktionsfrågor:

- Hur länge har du varit bibliotekarie?
- Varför valde du detta yrke?
- Vilka är dina huvudsakliga arbetsuppgifter?
- Vad anser du om bibliotekariens yrkesroll? Har den förändrats under din yrkestid? Om ja: Hur?

Biblioteket och samhället:

- Vilken roll tycker du att biblioteket har i samhället?
- Har bibliotekets roll förändrats under din yrkestid? Om ja: Hur?
- Har kommunen någon biblioteksplan? Om ja: Hur är den utformad?
- Finns det några andra styrdokument som påverkar verksamheten?

Biblioteket som pedagogisk resurs:

- Vilken roll spelar biblioteket i utbildningsväsendet i er kommun? Borde det spela en större roll?
- Är ni nöjda med den rollen – är den påtvingad eller självpåtagen?
- Hur stor är högskolestudenter som användargrupp i jämförelse med allmänheten?
- Hur upplever du denna användargrupp?
- Vad för slags service efterfrågar denna användargrupp?
- Har ni någon uttalad policy för vilken service ni ger denna användargrupp? Om ja: Vad grundar sig den på? Om nej: Vore det önskvärt att en sådan fanns?
- Vilka resurser kan ni erbjuda användargruppen? Till exempel: vilka databaser, läsplatser, kurslitteratur och fjärrlån.

Frågor till bibliotekschefen:

- Prioriteras högskolestudenter bland övriga användargrupper? Om ja: hur?
- Finns det några direktiv från kommunpolitiskt håll angående denna användargrupp? Om ja: Hur ser de ut?
- Finns det en medvetenhet hos politikerna om att biblioteket kan fungera som en pedagogisk resurs för denna användargrupp?

Fråga till studiebibliotekarien:

- Prioriterar ni olika grupper av studerande på olika sätt?

Bilaga 3

Frågor till studenter

Introduktionsfrågor:

- Vid vilket lärosäte studerar du?
- Vad läser du?
- Hur länge har du studerat på högskolenivå? Vilket ämne och vilken nivå studerar du på nu?

Studiesituation:

- Hur är undervisningen upplagd? Till exempel föreläsningar eller grupparbeten? PBL?
- I vilken omfattning har du kontakt med dina lärare?
- Hur ofta har du föreläsningar/seminarier?
- Studerar du i huvudsak på egen hand eller i grupp?
- Får du en litteraturlista av kursansvarig över vad som ska läsas inom en kurs eller söker du efter information på egen hand?
- Vilken metod tenderar du oftast på, salstentor eller inlämningsuppgifter?
- I vilken utsträckning använder du dig av IT-baserade tjänster i din utbildning?
- Vilken form av IT-baserade tjänster använder du?

Förhållande till folkbibliotek:

- Vad tycker du att folkbiblioteket har för funktion i samhället?
- Hur använde du ditt folkbibliotek innan studietiden?
- Hur använder du dig av ditt folkbibliotek som student?
- Hur ofta besöker du ditt folkbibliotek?
- Hur upplever du servicen och bemötandet på folkbiblioteket? Svarar det mot dina förväntningar?
- Är du nöjd med ditt folkbibliotek både vad gäller service och resurser?
- Om du hade fått bestämma, vad skulle biblioteket satsa mer på?

Jämförelse mellan folk- och högskolebibliotek:

- Hur använder du dig av ditt högskolebibliotek?
- Hur ofta besöker du ditt högskolebibliotek? Fysiskt och digitalt?
- Jämför servicen och bemötandet på folkbiblioteket och högskolebiblioteket.